

PORVARISPERHEEN ELÄMÄÄ TAMPEREELLA
1920-LUVULLA

Leena Vaahtera
Kansatieteen pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2008
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Helsingin yliopisto

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
Tutkielman tausta ja tavoite	1
Aineisto ja sen käsittely	3
Porvariston asumisen ja elämäntavan tutkimuksesta	10
2. PORVARISTO TAMPEREELLA	12
Tampere 1910-luvun lopulla ja 1920-luvulla	12
Insinööri Pentti Ignatius perheineen	15
Harvalukuinen herrasväki	18
Herrasväen hovit	21
Porvariston asuminen	23
3. HUVILA PYYNIKILLÄ	25
Pyynikin harju	25
Huvilakaupunginosa	28
Arkkitehti Birger Federleyn piirtämä huvila	31
4. AAMUSTA ILTAAN	36
Aamu	36
Koulussa	43
Sisäkkö siivoaa	46
Maitokaupassa	48
Aamiainen	50
Pyykkäri tulee pesutupaan	52
Äidin päivä kotona ja kaupungilla	54
Isän päivä konttorissa ja kokouksissa	60
Lasten leikit ja vakavat harrastukset	65
Päivällinen	69
Ilta	72

5. SYKSYSTÄ KEVÄÄSEEN	74
Maalta kaupunkiin	74
Konsertit ja vierailut	76
Onnellisia perhetapahtumia	80
Joulu	82
Hiihto, mäenlasku ja luistelu	86
Kesäksi maalle	88
6. PORVARISPERHE	90
EPILOGI: HUVILAN UUDET ASUKKAAT	99
LÄHTEET	102
KUVALIITE	

1. JOHDANTO

Tutkielman tausta ja tavoite

Yöllä oli satanut lunta ja kolasin kinoksia pihassa. Oli sunnuntai ja Pyynikillä ulkoiltiin. Joku kantoi suksiaan harjun laduille, toiset patikoivat Pyhäjärven rantaan ja jäälle. Monet katselivat kadun varren huviloita kävellessään näkötornille kahville ja kuumalle munkille. Pariskunta pysähtyi aidan taakse ja kurkkasi yli. Mies kertoi isoisänsä rakennuttaneen kotitaloni.

Isoisä oli insinööri Pentti Ignatius, Tampereen Kutomateollisuus Osakeyhtiön omistaja ja myöhemmin Suomen Triכון teknillinen johtaja. Hän rakennutti vuonna 1919 perheelleen kodin Tampereelle Pyynikin harjua myötäilevälle Palomäentielle. Piirustukset Ignatius tilasi arkkitehti Birger Federleyltä.

Ignatiukset olivat porvarisperhe. Tekstiiliteollisuus kasvoi ja menestyi 1910-luvulla. Pentti Ignatius myi oman sukkatehtaansa suuremmalle Suomen Triכון. Vaurastuneen miehen oli mahdollista rakennuttaa tilava ja kaikin mukavuuksin varustettu huvila uudenaikaiseen puutarhakaupunginosaan. Perhe asui Pyynikillä vuoteen 1950 asti. Kotona synnyttiin ja kuoltiin, avioiduttiin, tehtiin työtä ja otettiin vastaan vieraita, elettiin arkea ja juhlaa.

Nuoremman Pentti Ignatiuksen tapaaminen sai minut mietteliääksi. Miten Ignatiukset viettivät talvisia sunnuntaipäiviä 1920-luvulla? Perheen äiti tuskin loi lunta. Missä lapset leikkivät? Mitä syötiin päivälliseksi ja mistä pöydässä puhuttiin? Miten koti oli sisustettu? Millaisia ihmisiä tässä talossa asui ja millaista elämää he elivät?

Millaista oli teollisuusporvaristo kasvavassa Tampereen kaupungissa? Tampere on perinteisesti ja pitkään ollut työläiskaupunki ja on ollut tärkeää kiinnostaa

huomio tehtaiden työntekijöihin. Tehtailijoista kiinnostavimpia ovat olleet 1800-luvun suurmiehet, ylellistä elämää viettäneet vanhat patruunat. Tässä tutkielmassa valotetaan 1900-luvun alkupuolen tehtailijaperheen asumista ja elämää.

Tutkielman tavoitteena on selvittää, millainen oli porvarisperhe Tampereella 1920-luvulla. Keitä porvaristoon kuului, missä he asuivat, mitä tekivät ja millaista elämää elivät? Entä mitä oli porvariston elämäntavan takana? Mitä he arvostivat ja mitä tavoittelivat?

Tässä tutkielmassa porvariston elämäntapaa lähestytään yhden perheen kautta. 1920-luvulla Ignatiukset olivat juuri muuttaneet uuteen kotiinsa ja perheen elämässä tapahtui paljon: nuorimmat lapset syntyivät, keskimmäiset kävivät koulua ja vanhimmat lähtivät jo muualle opiskelemaan. Palvelijat olivat osa perhettä ja he tekivät omalta osaltaan porvarillisen elämäntavan mahdolliseksi. Palvelijoiden omaa elämää ja vapaa-aikaa en tässä yhteydessä käsittele.

Yhteiskunnan ylin sosiaalinen kerrostuma oli 1800-luvun jälkipuoliskolle asti säätyläistö. Sillä oli yhteinen sivistys, kieli – ruotsi – ja elämäntapa. Lähinnä kaupan alalla toimivan porvariston merkitys oli tuolloin vähäisempi. 1800-luvun lopulla syntyi uusi ryhmä, nouseva teollisuusporvaristo, jonka asema perustui pääomaan.¹ 1920- ja 1930-lukujen kuluessa porvaristo, johon kuului tehtailijoita ja varakkaita kauppiaita, vahvistui ja astui johtoon yhteiskunnassa. Virkamiesten ja papiston rooli heikkeni autonomian ajan virkamiesvaltion muuttuessa kapitalistiseksi valtioksi.² Keskiluokka oli sosiaalinen kerrostuma, johon kuului kauppiaita, käsityöläisiä, pienyrittäjiä, virkamiehiä ja toimihenkilöitä.³

¹ Alapuro 1985, 67-68.

² Alapuro 1985, 91-92.

³ Alapuro 1985, 70. Kts. Haapala 1986, 277.

Elämäntapa on käsite, jonka avulla yritetään kuvata sitä, miten ihmiset elävät. Elämäntapa muodostuu yksilöiden, perheiden, sosiaalisten ryhmien, luokkien tai koko yhteiskunnan jäsenten kasvu- ja elinolosuhteiden, elämänvaiheen, elämäntoimintojen, keskinäisen vuorovaikutuksen ja tietoisuuden eli arvojen, normien ja elämää koskevien arviointien muodostamasta kokonaisuudesta. Elämäntapa liittyy esimerkiksi elämäntyyliin, elämisen laatuun, hyvinvointiin, ajankäyttöön ja kulutukseen, jotka kukin valaisevat jotain elämäntavan osaa.⁴

Viime vuosisadan alussa Tampere oli tekstiiliteollisuuden kaupunki. Vuosisadan lopulla se oli informaatioteknologian kaupunki. Vuonna 1919 Pentti Ignatius myi tekstiilitehtaan ja hankki huvilan – vuonna 1999 puolisoni myi informaatioteknologiayrityksen ja hankki hankin huvilan. Ihan saman talon Pyynikiltä. Elän huvilassa puolisoni ja kolmen lapsemme kanssa 2000-luvun elämää. Haluan tietää millaista elämää täällä elettiin liki yhdeksänkymmentä vuotta sitten.

Aineisto ja sen käsittely

Tutkielman tärkein aineisto on koko ajan lähelläni: rakennus ja sen ympäristö.⁵ Huvila sijaitsee Tampereella Pyynikin kaupunginosassa osoitteessa Palomäentie 3.⁶ Vuonna 1919 rakennettuun taloon on vuosikymmenten kuluessa tehty monia muutoksia. Oma perheeni sai talon haltuunsa vapunpäivänä vuonna 2000. Rapistuneessa huvilassa tehtiin remontti, minkä yhteydessä syntyi kuva aiemmista korjaustöistä ja talon alkuperäisestä asusta. Samalla loimme yhden uuden kerrostuman talon rakennushistoriaan.

⁴ Roos 1985, 31.

⁵ Kuva 1.

⁶ Kuva 2.

Arkkitehti Birger Federley päiväsi huvilan rakennuspiirustukset tammikuussa vuonna 1919. Niihin kuuluvat talon ensimmäisen ja toisen kerroksen sekä kellarikerroksen pohjapiirustukset, julkisivu- ja leikkauspiirustukset sekä piirustus, mistä selviää rakennuksen sijoittuminen tontille ja tonttia ympäröivä aita portteineen.⁷ Federleyn kirjoittama ja helmikuussa 1919 päiväämä *Työselitys kahta huvilarakennusta varten tonteille N:o 3 ja 4, 7:ssä kaupunginosassa Tampereella* kuvaa yksityiskohtaisesti talon rakentamista, materiaaleja ja esimerkiksi keittiön ja saniteettitilojen varustusta.⁸

Työselityksessä mainitun toisen huvilarakennuksen rakennutti viereiselle tontille Pentti Ignatiuksen yhtiökumppani Väinö Pyhälä. Rakennukset eroavat toisistaan vain vähän: raput kulkevat eri suuntiin, ovi onkin toisessa kohdassa ja kuistit hieman erilaiset. Alkuperäiset ikkunat ja kaakeliuunit ovat säilyneet naapurihuvilassa.

Rakennusta ja sen ympäristöä tarkastelemalla saa käsityksen kotiin ja asumiseen kohdistuneista tarpeista ja tavoitteista. Portit, raput, ovet ja seinät kertovat siitä, miten talossa on voitu elää. Mitkä tilat olivat tärkeitä, mitä kautta kuljettiin, missä oli kunkin perheenjäsenen oma alue ja missä vieraat otettiin vastaan?

1900-luvun alussa rakennettua Suur-Merijoen kartanoa tutkineen Anna-Lisa Ambergin mielestä pohjakaava on asunnon kenties ilmaisevin ja asumiseen liittyviä merkityksiä eniten paljastava dokumentti.⁹ Orvar Löfgren puolestaan on kiinnittänyt huomiota siihen, miten koti rakennuksena kasvattaa lasta, miten seinät puhuvat lapselle. Rakennuksen pohjakaava, huoneiden sisustus, rajat, rajojen ylitykset ja kielletyt alueet opettavat lapselle asioita miehistä ja naisista, sosiaalisesta järjestyksestä ja perhe-elämän ehdoista.¹⁰ Kirsi Saarikankaan mukaan rakennus on sidoksissa yhteiskuntaan, talouteen ja sosiaalisiin

⁷ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

⁸ TOK Työselitys.

⁹ Amberg 2003, 18.

¹⁰ Löfgren 1979, 113.

suhteisiin.¹¹ Saarikangas on analysoinut 1940-luvulla rakennettujen tyyppitalojen tilajärjestystä perheeseen kohdistuvana kontrollijärjestelmänä. Hänen mukaansa rakennus – koti – määritteli perhettä ja sukupuolidentiteettejä, jokapäiväistä elämää ja yksityisyyttä.¹² Asunto luo käsityksiä, tapoja ja tottumuksia ja jäsentää ihmisten välisiä suhteita. Asunnossa kohtaavat asukkaiden ja yhteiskunnan käsitykset siitä, miten arkea tulisi elää ja asuntoa asua.¹³

Rakennusta ja siihen liittyviä dokumentteja täydentää huvilan rakennuttajan Pentti Ignatiuksen jälkeläisten haastattelu. Tapasin lumitöissä kohtaamani nuoremman Pentti Ignatiuksen ja hänen vaimonsa Tiinan uudelleen lämpimänä heinäkuun sunnuntaina. Heidän seurassaan oli isä Olli Ignatius, vanhemman Pentti Ignatiuksen poika, ja hänen sisarentyttäreensä Eeva Hirvensalo. Olin kutsunut heidät vierailulle luoksemme Pyynikille.

Olli Ignatius johdatti seurueen lapsuudenkotinsa ovelle ja ojensi talon nykyiselle emännälle, minulle, orkidean kertoen tulevansa nyt ensimmäistä kertaa vieraana tähän taloon. Hän on syntynyt täällä, yläkerrassa, vanhempiensa makuuhuoneessa vuonna 1921. Hänet on vihitty alakerran salissa. Täältä hän on lähtenyt sotaan ja tänne hän on sodasta palannut.¹⁴

Olli Ignatius kertoi suhtautuneensa epäröiden vierailuun.¹⁵ Taloon liittyvät hänen lapsuuden- ja nuoruudenmuistonsa. Voisiko toisen perheen ja toisenlaisen elämän näkeminen vanhassa kodissa turmella omat muistot? Olen iloinen, että hän tuli vierailulle, ja luulen, että muistot eivät kadonneet vaan nousivat mieleen kirkkaampina.

¹¹ Saarikangas 1993, 30.

¹² Saarikangas 1993, 44, 47.

¹³ Saarikangas 2002, 20.

¹⁴ TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁵ TOK Haastattelu 9.7.2006.

Kiertelimme talossa. Vieraat muistelivat elämää Pyynikillä, vanhaa sisustusta ja perheen tapoja. Katselimme Ignatiusten tuomia valokuvia. Lounaalla Olli Ignatius asettui pöydän päähän samalle paikalle, jossa hän istuu valokuvassa pikkupoikana isänsä vieressä.¹⁶

Tapaamisessamme oli kyse osin vapaasta, osin teemoittain etenevästä ryhmähaastattelusta. Teemat valitsin henkilökohtaisin perustein. Minua lapsiperheen äitinä kiinnostavat erityisesti lasten leikit ja koulunkäynti, kotityöt ja perheen arki. Osittain vapaa keskustelu antoi muille, haastateltavien kannalta tärkeille muistoille tilaa nousta esiin. Kuljeskelimme talossa ja puutarhassa. Tuttu ympäristö elvytti muistoja ja herätti keskustelua. Orvar Löfgrenin mukaan muisti on valikoiva ja juuri valikointi antaa tärkeää tietoa siitä, mitä halutaan muistaa.¹⁷ Haastateltava ei voi palata menneisyyteen. Muistot lapsuudesta ja nuoruudesta suodattuvat eletyn elämän ja nykyhetken läpi. Vanhan talon nykyisten asukkaiden tavat ja tavarat vaikuttivat väistämättä haastattelutilanteeseen ja keskustelunaiheisiin. Nauhurin käyttö ei olisi tähän tilanteeseen sopinut. Kirjoitin muistiinpanot välittömästi haastattelun jälkeen.

Ryhmähaastatteluun osallistunut Eeva Hirvensalo on viettänyt aikaa huvilassa isovanhempiansa luona. Hänen äitinsä Anja Ignatius oli Ollin vanhempi sisar.¹⁸ Antero Karttusen kirjoittamassa elämäkerrassa *Anja Ignatius – Sibeliuksen tulkitsija* kerrotaan viulistin lapsuudesta Palomäentiellä.¹⁹

Ignatiuksilla ja Eeva Hirvensalolla oli mukanaan valokuvia Palomäentien huvilasta ja Ignatiusten perheestä. Valtaosassa kuvista esiintyivät perheen lapset. Heitä oli kuvattu leikkimässä, laulamassa, leipomassa, hiihtämässä ja muissa lapsuuden puuhissa. Lisäksi oli kuvia perhejuhlista, katetusta juhlapöydästä ja koristellusta kodista.²⁰ Ilmeisesti sekä Elvi että Pentti Ignatius

¹⁶ Kuva 3.

¹⁷ Löfgren 1979, 116.

¹⁸ TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁹ Karttunen 2004.

²⁰ Kts. kuvaliite.

valokuvasivat ja Elvi mahdollisesti miestään innokkaammin. Myös perheen vanhemmat lapset ovat voineet kuvata nuorempia sisarusiaan. 13-vuotias Anja-tytär sai lahjaksi valokuvauskoneen jouluna 1924.²¹

Perhevalokuvia tutkineen Seija Ulkuniemen mukaan perhekuvissa on kyse viesteistä, joihin vaikuttavat monet eri tekijät. Ensin kuvaamiseen valmistaudutaan: hankitaan kamera ja filmiä ja valitaan kuvattava tilanne. Valintaan vaikuttavat ajan käsitykset siitä, mikä on kuvattavan arvoista. Ulkuniemen mukaan naiset ovat usein valinneet kuvattavat hetket. Jos äiti ei ole kuvannut itse, hän on voinut kehottaa muita ottamaan kuvia. Ennen kuvausta on ehkä vielä hiukan kohennettu kampausta ja siistitty ympäristöä. Kuvaustilanteeseen vaikuttavat niin kuvattava henkilö, kuvaaja ja kuvausympäristö kuin kamerakin mahdollisuuksineen ja rajoituksineen. Kuvalla saatetaan vaikkapa rakentaa minäkuva tai elämäntarinaa, vahvistaa perhesiteitä tai korostaa sosiaalista tai taloudellista menestystä. Kehitetyistä valokuvista lopulta valikoidaan ne, joita halutaan näyttää muille, jotka kiinnitetään valokuva-albumiin.²²

Näkemäni Ignatiusten perhevalokuvat ovat suodattuneet monen valintatilanteen läpi. Elvi ja Pentti Ignatiuksella oli kuusi lasta. Nämä kuvat päätyivät Anjan ja Ollin haltuun, sitten heidän lapsilleen Eevalle ja Pentille. He puolestaan valitsivat kuvat, joiden arvelivat kiinnostavan meitä, huvilan nykyisiä asukkaita, ja sopivan tapaamiseemme.

Kotiin, perhe-elämään, tapoihin ja taloudenhoitoon liittyvät opaskirjat ja porvarillista elämää koskevat tutkimukset ja kuvaukset täydentävät kuvaa porvarisperheen elämästä. Kotiapulaisten ja samalla heidän työnantajien elämästä kerrotaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kotiapulaismuistot

²¹ Karttunen 2004, 32.

²² Ulkuniemi 2005, 67, 155.

talteen –keruukilpailun vastauksissa, joita on koottu kirjaan *Kotiapulaiset – Muistoja sadan vuoden ajalta*.²³

Vuonna 1908 ilmestynyt keittokirja *Kotiruoka* ja Anna Olsonin keittokirjat olivat ahkerassa käytössä 1920-luvulla.²⁴ Ruokalistaehdotuksia Anna Olsoni-Quist laati joulukuussa 1922 ilmestymisensä aloittaneeseen *Kotiliesi*-lehteen.²⁵ Ruokatalouteen, kodin puhtaanapitoon, vaatteiden huoltoon ja valmistukseen, sisustamiseen ja kodin ihmissuhteisiin keskittyneestä *Kotiliedestä* tuli nopeasti naisten suosima ja yhteiskunnallisesti arvostettu lehti.²⁶

Tilastoihin pohjautuva teos *Tamperelaiset – Tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918-1949* on keskeinen lähde käsiteltäessä porvaristoa Tampereella ja Pyynikin kaupunginosaa.²⁷ Samat tekijät ovat olleet laatimassa Tampereen museoiden ja Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen yhteistyönä syntynyttä Tampereen historiaa käsittelevää verkkojulkaisua *Koskesta voimaa*, jota olen käyttänyt lähteenä hahmotellessani kuvaa 1920-luvun Tampereesta.²⁸ Alueen rakennushistoriaa valottava lähde on *Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998*. Kaupungin kouluelämää, yhteiskunnallisia tapahtumia ja kulttuuririentoja on kuvannut Tampereen yhteiskoulun rehtori Kaarlo Tiililä julkaistuissa päiväkirjoissaan.²⁹

Eila Pennanen on kuvannut sisällissodan aikaa ja 1920-lukua Tampereella romaaneissaan *Kulmatalon perhe*³⁰ ja *Tyttölapsi*³¹. Kirjailijan omaelämäkerralliset ja sisällissodan osalta myös arkistolähteisiin pohjaavat tekstit täydentävät tässä tutkielmassa syntyvää ajankuvaa.³² Eila Pennanen

²³ Kilkki 2006.

²⁴ Esim. Knuutila 2006, 66-69; Kilkki 2006.

²⁵ Esim. Olsoni-Quist 1924.

²⁶ Aikasalo 2004, 45-46. 59.

²⁷ Keskinen ym. 2005.

²⁸ *Koskesta voimaa* 1999-2006, <http://www.historia.tampere.fi/> Luettu 22.11.2007.

²⁹ Tiililä 2005.

³⁰ Pennanen 1988.

³¹ Pennanen 1992.

³² Pennanen 1988, 433-434.

syntyi Tampereella vuonna 1916. Hänen isänsä toimi tehtaan isännöitsijänä. Äiti oli ennen avioitumistaan työskennellyt Tirkkosen lankakaupassa myyjänä. Perhe asui herrasväen asuttaman keskustan ja työväen asuttaman Amurin rajalla Puutarhakadulla. Pennaset kärsivät talousvaikeuksista, mutta pystyivät säilyttämään tärkeän herrasväen tunnusmerkin, palvelijan. Isän työn johdosta perhe tunsu kaupungin seurapiirejä.³³ Pennaset ja Ignatiukset ovat kulkeneet samoilla kaduilla ja asioineet samoissa kaupoissa. Lapset ovat laskeneet samoja liukumäkiä ja leikkineet samanlaisia leikkejä.

Monia lähteitä ja usein pieniäkin tiedon sirpaleita yhdistelemällä pyrin selvittämään, millainen oli porvarisperhe Tampereella 1920-luvulla. Lähestyn aihetta useista näkökulmista. Aluksi selvitän, millainen kaupunki Tampere tuona aikana oli ja millaisia ihmisiä kaupungissa asui. Sitten, tutkielman kolmannessa pääluvussa, käsittelen tarkemmin porvariston suosimaa uutta huvilakaupunginosaa Pyynikkiä ja arkkitehti Birger Federleyn työtä Ignatiusten huvilan suunnittelijana.

Tutkielman seuraavissa pääluvuissa Aamusta iltaan ja Syksystä kevääseen näkökulmani on erilainen. Näissä luvuissa sukellan syvälle Ignatiuksen perheen arkeen ja juhlaan. Pyrin eläytymään perheen elämään ja ajatuksiin. Elän heidän kanssaan yhden tavallisen päivän ajan. Herään aamulla heidän kodissaan, keitän kahvia keittäjän kanssa ja siivoan sisäkön apuna. Lähden lasten kanssa kouluun ja Elvi-rouvan seuraksi ostoksille. Tehtaan konttorissa tapaan insinööri Pentti Ignatiuksen. Illalla syömme yhdessä päivällistä ja lopulta päivän päätteeksi käymme nukkumaan. Toisina päivinä mikään ei ole tavallista. Haluan olla Ignatiuksen perheen mukana myös silloin. Kurkistan heidän joulupaketteihinsa ja kuuntelen heidän keskustelujaan illalliskutsuilla. Olen paikalla, kun Elvi synnyttää poikalapsen, ja vuosia myöhemmin vieraana pojan häissä.

³³ Kesävuori 2003, 74-78, <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5671-8.pdf> Luettu 22.11.2007.

Tutkielman loppuluvussa Porvarisperhe tarkastelen tamperelaisen porvarisperheen elämäntavan ideologista perustaa ja suhdetta porvaristoon muualla Suomessa ja Ruotsissa. Epilogissa kerron huvilan myöhemmistä vaiheista monine uusine asukkaineen.

Porvariston asumisen ja elämäntavan tutkimuksesta

Porvarillista asumista ja elämäntapaa on tutkittu kansatieteen piirissä eritoten Ruotsissa. Gregor Paulsson on jo 1950-luvulla käsitellyt porvariston ja keskiluokan huvila-asutusta teoksensa *Svensk stad* toisessa osassa nostaten esimerkiksi Tukholman kaupunginosan Djursholmin.³⁴

Jonas Frykmanin ja Orvar Löfgrenin kirjassa *Den kultiverade människan* tarkastellaan porvarillista elämäntapaa 1800-luvun lopun ja ensimmäisen maailmansodan välisenä aikana. Kirjassa käsitellään työn ja vapaa-ajan sekä kodin ja ulkomaailman välistä uutta vastakkainasettelua suhteessa aikaan, luontoon ja perheeseen. Teoksen toinen keskeinen teema on taistelu epäjärjestyttä vastaan, pyrkimys ruumiin ja ajatusten hallintaan.³⁵ Frykmanin ja Löfgrenin toimittamassa kirjassa *Moderna tider – vision och vardag i folkhemmet* käsitellään elämää sotien välisen ajan Ruotsissa, ihmisten arkea, työtä ja unelmia sekä syntyvässä olevia uusia kulttuuri- ja luokkarajoja.³⁶

Kirjassa *Land och stad* Mats Hellspång ja Orvar Löfgren käsittelevät ruotsalaista elämäntapaa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa niin maaseudulla ja kalastajakylissä kuin kaupungeissakin. Kirjassa tarkastellaan myös porvarillista elämäntapaa, eritoten perhettä sekä työ- ja seuraelämää.³⁷ Perhehistorian tutkija

³⁴ Paulsson 1953.

³⁵ Frykman & Löfgren 1979.

³⁶ Frykman & Löfgren 1985.

³⁷ Hellspång & Löfgren 1974.

Kai Häggman on käsitellyt perheen ihannetta ja sivistyneistön elämäntapaa 1800-luvun Suomessa.³⁸

Suomalaiset kansatieteilijät ovat harvemmin tutkineet porvariston asumista ja elämää. Kansatieteellinen rakennustutkimus on keskittynyt talonpoikaistaloihin ja työväen asumiseen. 1920-luvun kylätutkimuksissa pyrittiin tavoittamaan kansankulttuurin kokonaisuus rakennuksista karjanhoitoon ja kansanlauluihin. 1950-luvulta lähtien kyliä ja rakennuksia on dokumentoitu valokuvaamalla, mittaamalla ja piirtämällä taloja ja pihapiirejä ja haastatteleamalla asukkaita. Myöhemmin tutkimuksessa on tarkasteltu rakennetussa ympäristössä tapahtuneita muutoksia sekä yhteisöllisyyttä ja sen muutoksia.³⁹

Anna-Lisa Amberg käsittelee taidehistorian väitöskirjassaan Suur-Merijoen kartanoa sekä elämäntapaa ja arvomaailmaa, joita rakennus edustaa.⁴⁰ Kirsi Saarikangas puolestaan on taidehistorian väitöskirjassaan tarkastellut mm. asuntotyyppien luokkasidonnaisuutta ja asunnon suhdetta perherakenteisiin. Tutkimus keskittyy 1940-luvun tyyppitaloihin, mutta siinä huomioidaan myös 1900-luvun alun porvariston ja keskiluokan yksityistalot.⁴¹

Pyynikki huviloineen liittyy 1900-luvun alussa suosioon tulleeseen puutarhakaupunkiajatteluun. Helsingin Kulosaari on osa samaa ilmiötä. Kumpaisenkin alueen asemakaavan on suunnitellut arkkitehti Lars Sonck ja molemmat kaavat vahvistettiin vuonna 1907. Laura Kolbe on tutkinut kulosaarelaishuviloita historian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan *Kulosaari – unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Tutkimuksen päähuomio kuitenkin kiinnittyy kokonaiseen yhdyskuntaan kehitysvaiheineen. Kaupunginosan kautta hahmotetaan laajoja ajassa liikkuneita ideoita.⁴²

³⁸ Häggman 1994.

³⁹ Kirveennummi & Räsänen 2000, 9-12.

⁴⁰ Amberg 2003.

⁴¹ Saarikangas 1993.

⁴² Kolbe 1988.

2. PORVARISTO TAMPEREELLA

Tampere 1910-luvun lopulla ja 1920-luvulla

Tampere oli murheellinen kaupunki 1910-luvun lopulla. Sisällissota repi kansan kahtia ja kaupungin raunioiksi. Kaikkialla, niin punaisten kuin valkoistenkin keskuudessa, vallitsi pelko, epäluulo ja epätoivo. Vuoden 1918 talven taittuessa kevääksi valkoisten pelko muuttui ensin toivoksi ja sitten voitonvarmuudeksi. Punaisten toive vallankumouksesta muuttui peloksi ja epätoivoksi.

Kaikki punaiset tai punaisiksi epäillyt oli vangittu ja loppuvuonna 1918 niin punaiset kuin valkoisetkin suunnittelivat kostoa. Yhteiskuntarauha palautui kuitenkin nopeasti.⁴³ Tehtaat eivät toimineet ilman työntekijöitä ja pian tarvittiin rakennusmiehiä sodan tuhoja korjaamaan. Tilannetta lienee helpottanut, että suuri osa kaupungissa taistelleista oli muualta tulleita. ”Tampereen oma väestö ei tuona kamalana keväänä ollut päätekijänä kaupungissaan; siitä oli tullut vieraiden voimain taistelun näyttämö”, kirjoitti Väinö Voionmaa.⁴⁴

Seuraavan vuoden alussa Tampereelle valittiin uusi kaupunginvaltuusto. Ensimmäistä kertaa työläiskaupungin valtuutetuista enemmistö kuului vasemmistoon.⁴⁵ Oikeisto voitti sodan ja vasemmisto voitti vaalit – Tampere haki tasapainoa. Kiistoja toki riitti, milloin vahinkojen korvaamisesta, milloin sodan muistomerkin pystyttämisestä.⁴⁶

⁴³ Haapala 1986, 317-319.

⁴⁴ Voionmaa 1935, 6.

⁴⁵ Haapala 1986, 320.

⁴⁶ Jokela 2000-2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1920b3.htm> Luettu 22.11.2007.

Tampere oli 1920-luvulla Suomen suurin teollisuuskaupunki, jossa yli puolet asukkaista sai elantonsa teollisuudesta ja rakentamisesta.⁴⁷ Vuonna 1925 kaupungissa oli noin 50 000 asukasta.⁴⁸ Naisvaltainen tekstiiliteollisuus oli suurin työllistäjä, mutta kenkä- ja nahkateollisuus, vaateusteollisuus ja metalliteollisuus kasvoivat.⁴⁹ Tamperelainen voi pukea ylleen Tampereen verkatehtaalla kudotusta kankaasta Tampereen Pukutehtaalla ommellut vaatteet ja polkea töihin Kone ja Terän valmistamalla polkupyörällä. Eväänä hänellä oli Lidmanin leipomon leipää ja Wigrenin tehtaan makkaraa. Pidemmälle matkalle hän lähti junalla, jota veti Lokomon tai Tampellan konepajan valmistama veturi. Tamperelainen näki kättensä työn.⁵⁰

1920-luku oli kasvun ja rakentamisen aikaa. Rakennuksia oli tuhoutunut sodassa ja kaupungin asukasluku kasvoi. Asuntopula vaivasi arkea. Kyttälän kaupunginosa rautatieaseman lähellä rakennettiin kokonaan uudelleen. Omakotitaloalueita nousi kaupungin laiduille Lapin, Petsamon, Viinikan, Nekalan, Rantaperkiön ja Härmälän kaupunginosiin.⁵¹ Uusilta asuinalueilta kuljettiin keskustaan töihin onnikalla - Tampereella alkoi kaupungin sisäinen linja-autoliikenne ensimmäisenä Suomessa. Yhä tavallisemmiksi käyvät autot muuttivat ihmisten elämää ja kaupunkikuvaa ja vilkastuva liikenne vaati sujuakseen leveämpiä väyliä. Tammerkosken ylittävä uusi Hämeensilta valmistui vuonna 1929. Maan ensimmäiset linja-autoasemat rakennettiin kaupunkiin samana syksynä.⁵²

Vuonna 1920 kaupunki luopui vanhoista ruotsin- ja venäjänkielisistä katukilvistä. Uusissa kilvissä nimet olivat suomen kieltä.⁵³ Kenkätehtailija Emil Aaltosen lahjoittamin varoin Tammerkosken rannalle rakennettu uusi

⁴⁷ Keskinen ym. 2005, 12.

⁴⁸ Keskinen ym. 2005, liite 2.

⁴⁹ Keskinen ym. 2005, 13.

⁵⁰ Peltola 1999-2006, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/tyo/1918-40/tehtaat.htm> Luettu 21.2.2007.

⁵¹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 18.

⁵² Keskinen ym. 2005, 269; Peltola & Keskinen 1999-2006, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/liikkuminen/1918-40/bussit.htm>. Luettu 14.3.2007.

⁵³ Jokela 2000-2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1920b3.htm>. Luettu 22.11.2007.

kirjastotalo vihittiin käyttöön vuonna 1925. Kirjaston lisäksi rakennuksessa oli kaupunginvaltuuston istuntosali sekä tilaa taidenäyttelyille ja työväenopistolle.⁵⁴ Lainaustosasto ja lukusali olivat tästä lähtien avoimina kaikkina arkipäivinä kello 11-19.⁵⁵

Suuronnettomuudet järkyttivät tamperelaisia 1920-luvun lopulla. Elokuvateatteri Imatran palo ja Kuru-laivan haaksirikko ovat puhuttaneet ihmisiä nykypäiviin asti. Aamulehti kirjoitti 24. lokakuuta vuonna 1927 näin:

Yli 20 ihmisuhria vaatinut elokuvateatteripalo. Imatra-teatterissa syttynyt klo 7.40 10 filmirullaa. – Tuli levinnyt 2 minuutissa ympäri teatterin.

Pimeässä teatterissa syntyy hirmuinen paniikki, parvekkeen reuna murtuu ja ylhäällä poispääsystä taistelevat suistuvat salonkiin.

Tuskaista levottomuutta kaikissa kodeissa, joista jokukaan oli ulkona omaisten tietämättä hänen olinpaikastaan.⁵⁶

Höyrylaiva Kuru upposi Näsijärveen aivan Tampereen edustalla syysmyrskyssä vuonna 1929. Laiva vei mukanaan yli 130 uhria, joista monet olivat tehtaan tyttöjä ja oppikoululaisia matkalla viikonlopun viettoon maaseudulle vanhempiensa luokse.⁵⁷ Samana syksynä oli tarkoitus viettää kaupungin 150-vuotisjuhlia, mutta onnettomuuden jälkeen kaikki juhlallisuudet peruttiin valtuuston juhlaistuntoa lukuun ottamatta. Juhlaistunnossaan valtuusto päätti pystyttää muistomerkin Kurun haaksirikon uhreille ja perustaa kansanpuiston Pyynikille.⁵⁸

⁵⁴ Keskinen ym. 2005, 49.

⁵⁵ Vahtikari 2000-2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1925b3.htm> Luettu 22.11.2007.

⁵⁶ Hokka 1999-2006, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1927c.htm> Luettu 22.11.2007.

⁵⁷ Keskinen 1999-2006, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/liikkuminen/1918-40/kuru3a.htm> Luettu 22.11.2007.

⁵⁸ Leppänen, Jarno 2000-2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1929.htm> Luettu 21.2.2007.

Insinööri Pentti Ignatius perheineen

Pentti Ignatius perheineen asui 1910-luvulla Tampereen keskustassa Kuninkaankadulla. Pentti-isä (1882-1944) oli insinööri, Tampereen Kutomateollisuus Osakeyhtiön teknillinen johtaja ja toinen pääosakas. Elvi-äiti (1885-1959) hoiti kodin ja lapset apunaan lastenhoitaja Liina.⁵⁹ Perhe harrasti musiikkia ja lapset kävivät viulutunneilla. Kesät perhe vietti Villilästä Pyhäjärven rannalta vuokratulla huvilalla. Viiden kilometrin matka huvilalle taittui polkupyörällä tai ajurinrattailla, joskus höyrylaivalla tai junalla.⁶⁰

Pentti Ignatiuksen tehdas Kutomateollisuus Osakeyhtiö tunnettiin Tampereella paremmin nimellä Ruuskasen sukkatehdas. Tehtaan oli perustanut kauppias J. Ruuskanen kahden kumppaninsa kanssa vuonna 1896. Tällöin tehtaan koko nimi oli Tampereen Villakutoma Tehdas (J. Ruuskanen & Kumpp.).⁶¹ Johtaja Ruuskasen kuoltua vuonna 1911 tehtaalla alkoi uusi aika. Isännöitsijäksi valittiin Väinö Pyhälä, Suomen Trikootehdas Oy:n entinen isännöitsijä. Teknilliseksi johtajaksi tuli Pentti Ignatius, Amerikassa ja Englannissa trikoon kutomiseen perehtynyt 29-vuotias diplomi-insinööri.⁶²

Ensi töikseen miehet – uuden ajan johtajat – muuttivat yhtiön nimen Tampereen Kutomateollisuus Osakeyhtiöksi.⁶³ Yhtiö toimi Satamakadun varrella vuonna 1905 rakennetussa tehdasrakennuksessa. Vuonna 1913 työntekijöitä laskettiin olevan 225. Tällöin valmistettiin noin sadalla trikookoneella alusvaatteita, sukkia ja puseroita sekä uudinten kutomakoneella – ensimmäisellä Suomessa – tylli- ja pitsiverhoja.⁶⁴

⁵⁹ TOK Haastattelu 9.7.2006; Karttunen 2004, 14, 310.

⁶⁰ Karttunen 2004, 14-15.

⁶¹ Rislakki 1936, 33-34.

⁶² Raevuori 1954, 117-118; Suomen liikemiehiä 1930, 291; TOK Haastattelu 9.7.2006.

⁶³ Rislakki 1936, 34.

⁶⁴ Kauppalehti – Tampereen numero 1914, 67.

Sisällissodan aikaan Pentti ja Elvi Ignatiuksen perheessä oli neljä lasta. Vanhin poika Lassi oli yhdeksän, Anja liki seitsemän ja Eija kuusivuotias. Perheen pienin Sirkka-Liisa oli syntynyt edellisenä vuonna.⁶⁵ Kuninkaankadulla taisteltiin ja Ignatiusten kodin ikkunat särkyivät sirpaleiksi. Luodin lävistämä kirja on säilynyt muistona keväästä 1918.⁶⁶

Eila Pennanen kertoo romaanissaan *Kulmatalon perhe* Pätösen perheen elämästä sisällissodan aikaan. Pätöset asuivat Puutarhakadulla, muutaman korttelin päässä Kuninkaankadusta. Huugo Pätönen oli tekstiilitehtaan isännöitsijä ja hänelle kirjoitetut kokemukset sodasta saattoivat olla samantapaiset kuin tekstiilitehtaan teknillisen johtajan Pentti Ignatiuksen kokemukset. Romaanin henkilö ja todellinen ihminen olivat likimain samanikäisiä ja heillä molemmilla oli pieniä lapsia.

Punakaarti oli julistanut lakon kaikkiin tehtaisiin, mutta tutut lakkovahdit antoivat konttorihenkilökunnan olla työssä – istukaa vaan jos tahrotte – ja kun neitokset olivat sitten itkua tyrskyttäen pyytäneet luvan mennä kotiin, he olivat jääneet kahdestaan, Ström ja Huugo, verhopuolen työnjohtajakaan ei uskaltanut olla työssä ja kävi vaan hiljaa kuiskuttamassa, että ”ei tää vallan kauaa kestä, kyllä ne sen ittekin pian huomaa ettei tehtaita voi kii pitää”.⁶⁷

Lapset kärsivät piirityksestä kenties enemmän kuin aikuiset, sillä he tajusivat tilanteen kierouden sisimmässään. He huomasivat että jotkut lapset leikkivät pihalla ihan kuten ennenkin, ja heitä pilkattiin kun heidän oli leikittävä parvekkeella eivätkä he saaneet tulla toisten joukkoon. Viereisistä taloista tuli punaisten lapsia heidän pihaansa ja ne huutelivat kaikenlaista kamalaa: ”Viikon päästä lahtarin kakarat paistetaan ja syärään” jäi epämiellyttävästi rummuttamaan Helkan mieleen.⁶⁸

Kellarin pimeydessä punaiset ja valkoiset painautuivat toisiinsa ja tärisivät pelosta, kun tykit paukkuivat. Kynttilät olivat alkaneet loppua. Vain insinöörin sähkölaitteet toimivat. Lapset katselivat toisiaan. He muistivat, miten joskus kauan sitten oli leikitty

⁶⁵ Karttunen 2004, 311.

⁶⁶ Karttunen 2004, 19.

⁶⁷ Pennanen 1988, 357.

⁶⁸ Pennanen 1988, 392.

pimeissä kellareissa, ja oli ollut hauskaa, villiäkin.⁶⁹

Piiritys loppui, taistelut jatkuivat enää tilapäisinä kahakoina ja nopeina teloituksina. Vankijonot kulkivat kohti Kauppatoria, synkät väsyneet miehet siinä marssivat eivätkä tienneet kohtalooan. Kaduilla makasi ruumiita. Piileksijät [kellareihin taistelujia paenneet ihmiset] riensivät kolkuttelemaan kauppojen ovia, olisiko jossakin ruokaa? Toiset juoksivat etsimään omaisiaan.⁷⁰

Taistelujen tauottua palattiin arkeen. Syksyllä Ignatiusten vanhimmat lapset palasivat kouluun ja soittotunneille.⁷¹ Työ tehtaalla jatkui. Kutomateollisuuden osakkeet olivat keskittyneet 1910-luvun kuluessa uusien johtajien omistukseen siten, että Pentti Ignatius omisti neljänneksen ja Väinö Pyhälä kolme neljänestä yhtiöstä. Vuosikymmenen lopulla yhtiön hallitukseen kuuluivat isännöitsijä Pyhälä, teknillinen johtaja Ignatius ja varatuomari Niilo Solja. Vuonna 1919 miehet myivät tehtaansa tärkeimmälle kilpailijalleen, muutaman kilometrin päässä Pyhäjärven rannalla toimivalle Suomen Trikootehdas Osakeyhtiölle.⁷² Pentti Ignatius jatkoi työtä uuden omistajan palveluksessa sukuatehtaan teknillisenä johtajana.⁷³

Samana vuonna arkkitehti Birger Federley suunnitteli Kutomateollisuus Oy:n toimeksiannosta isot mansardikattoiset huvilat Ignatiukselle ja Pyhälälle vierekkäisille tonteille Pyynikille. Pentti ja Elvi Ignatius neljine lapsineen muuttivat uuteen huvilaan syksyllä 1919.⁷⁴ Tekstiiliteollisuuden kukoistuksen siivittämänä muutamassa vuodessa suuresti vaurastunut Ignatius hankki samoihin aikoihin kesäpaikan Aitolahdelta Näsijärven rannalta.⁷⁵ Perheen elämä muuttui. Talvet vietettiin huvilassa Pyynikillä ja kesät omalla maatilalla. Perhekin kasvoi uudessa kodissa vielä kahdella pojalla.⁷⁶

⁶⁹ Pennanen 1988, 403.

⁷⁰ Pennanen 1988 405.

⁷¹ Karttunen 2004, 19.

⁷² Rislakki 1936, 31, 34; Raevuori 1954, 121, 152-153.

⁷³ Haastattelu 9.7.2006; Raevuori 1954, 155.

⁷⁴ TOK Työselitys; TOK Kirje.

⁷⁵ Karttunen 2004, 25.

⁷⁶ TOK Haastattelu 9.7.2006.

Harvalukuinen herrasväki

Tampere oli 1920-luvulle tultaessa työläisten kaupunki. Kaupungin porvaristoon, harvalukuiseen herrasväkeen, kuului tehtaiden omistajia ja johtajia sekä varakkaita kauppiaita ja korkeita virkamiehiä. Kauppoja oli kaupungin kokoon nähden kuitenkin vähän: kolme kertaa vähemmän kuin vastaavan kokoisessa Turussa. Tehtaalaisilla oli varaa vain välttämättömimpään ja takamaillakin elettiin vaatimattomasti.⁷⁷ Niinikään virkamiehiä oli vähän sillä kaupungissa ei ollut yliopistoa, lääninhallitusta, hovioikeutta tai varuskuntaa.

Kaupungin porvarit tunsivat toisensa ja seurustelivat keskenään. Vauraimpia ja vaikutusvaltaisimpia teollisuusmiehiä olivat Rafael Haarla ja Emil Aaltonen. Korpilahdella kauppa-apulaisena aloittaneesta Haarlasta tuli tukkukauppias ja tehtailija, jonka paperitehtaissa valmistettiin kirjekuoria ja paperipusseja. Liiketoimissaan suoraviivainen ja poliittisissa kannoissaan oikeaa äärilaitaa edustanut Haarla rakennutti 1920-luvun alussa näyttävän palatsin Tampereen keskustaan.⁷⁸ Suutarin oppipoikana Sääksmäellä uransa aloittaneen Emil Aaltosen liiketoimet puhuttivat tamperelaista teollisuusporvaristoa moneen otteeseen 1920-luvun mittaan. Ensin menestyvä kenkätehtailija perusti muovitehtaan, Sarviksen, ja sitten hän hankki omistukseensa Lokomon konepajan.⁷⁹ Suutari ei pysynyt lestissään! 1930-luvun alussa Aaltonen muutti asumaan Palomäentielle Pyynikinlinnaan, kivenheiton päähän Ignatiusten huvilasta.⁸⁰ Vaikka tuskin sillä kadulla kiviä heiteltiin, tehtailijoiden silmien alla.

⁷⁷ Keskinen ym. 2005, 15.

⁷⁸ Suomen liikemiehiä 1930, 206; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 166.

⁷⁹ Suomen liikemiehiä 1930, 9; Pyynikinlinna - Emil Aaltosen elämänvaiheita, <http://www.pyynikinlinna.fi/museo/index.htm>. Luettu 7.3.2007.

⁸⁰ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 111.

Tekstiilitehtaiden johtajat ja insinöörit olivat työnkin puolesta tekemisissä toistensa kanssa. Pentti Ignatiuksen lähimpiin työtovereihin 1910-luvulla kuuluivat yhtiökumppani Väinö Pyhälä ja yhtiön hallituksen jäsen varatuomari Niilo Solja. Pyhälä ja Ignatius olivat tovereita nuoruusvuosilta, Kuopion lyseon kasvatteja. Väinö Pyhälä kävi kauppakoulun ja tuli Tampereelle ensin Suomen Trikootehdas Osakeyhtiön palvelukseen ja myöhemmin Ruuskasen sukkatehtaalle Pentti Ignatiuksen työtoveriksi.⁸¹ Solja toimi aktiivisesti politiikassa Kansallisen Kokoomuksen edustajana ensin Tampereen kaupunginvaltuustossa ja sittemmin 1930-luvulla kansanedustajana ja apulaissisäasiainministerinä.⁸²

Suomen Trikoon isännöitsijä Harald Jensen oli toimessaan Väinö Pyhälän seuraaja. Jensenia Ignatius tapasi usein sillä ensin miehet neuvottelivat trikootehtaiden yhdistämisestä ja sittemmin tekivät työtä samassa yhtiössä. Ignatius ja Jensen olivat saman ikäisiä, molemmat olivat diplomi-insinöörejä ja he astuivat menestyksekkäisiin rooleihinsa Tampereen tekstiiliteollisuuden näyttämöllä samoihin aikoihin vuosina 1910 ja 1911. Miehet taisivat tuntea toisensa jo polyteknillisen opiston ajoilta. Jensen oli taitava teollisuusmies, jonka johdolla Suomen Trikoon työntekijämäärä liki kymmenkertaistui, ja aktiivinen toimija yritysten hallituksissa, järjestöissä ja Tampereen kaupunginvaltuustossa.⁸³

Ignatiuksen ja Jensenin astuessa kaupungin teollisuusporvareiden piireihin Magnus Lavonius oli jo vaikutusvaltaisen asemansa vakiinnuttanut. Hänen valmistuessaan Suomen polyteknillisestä koulusta Ignatius ja Jensen olivat vasta 11-vuotiaita poikasia. Lavonius oli ensin Tampellan kutomon johtaja ja myöhemmin Lapinniemen puuvillatehtaan isännöitsijä yhteensä huimat 50 vuotta. Hän toimi järjestöissä, kaupunginvaltuutettuna ja kaupunginhallituksen

⁸¹ Raevuori 1954, 117-118.

⁸² Peltola 1999-2006, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/henkilot/solja.htm> Luettu 22.11.2007.

⁸³ Peltola 1999-2006, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/henkilot/jensen.htm> Luettu 8.3.2007.

jäsenenä, Edistyspuolueen edustajana valtiopäivillä, ministerinä ja presidentin valitsijamiehenä.⁸⁴

Nämä herrat olisi varmasti kutsuttu William Cooken syntymäpäiväjuhliin, joista Eila Pennanen kertoo romaanissaan *Tyttölapsi*.⁸⁵ Cooke oli paitsi romaanin henkilö myös todellinen tamperelainen. Hän oli Lapinniemen puuvillatehtaan kehräämön johtaja⁸⁶, Iso-Britannian konsuli⁸⁷ ja kirjailija Eila Pennanen kummisetä.⁸⁸ Pieni Aila-tyttö vanhempineen matkasi syntymäpäiville ajurin rattaila läpi kaupungin. Kutsu juhliin, parhaiden piirien joukkoon, oli perheelle tärkeä osoitus kuulumisesta herrasväkeen. Vossikan kuomun alta Aila katseli kadun varren kulkijoita, kahtiajakautuneen kansan toista puolta.

Hevonen juoksi jo kohti Esplanadia, ja sitten käännettiin kulmasta ylöspäin Tirkkosen suihkukaivoa kohti ja seuraavasta kulmasta Satakunnankadulle. Ihmiset katsoivat vossikkaa ja joku huusi kuskille jotain. Jotkut kadulla kävelevät miehet näyttivät ihan punikeilta tai hamppareilta. Mutta niistä ei saanut puhua, isä hermostui jos alettiin puhua punikeista. He olivat joka tapauksessa ihan turvassa, sillä jos joku punikki olisi hyökännyt kohti kärryjä, kuski olisi pannut hevoseen vauhtia piiskallaan ja he olisivat päässeet pakoon.⁸⁹

Aila olisi halunnut mennä juhliin vuokra-autolla, mutta isä valitsi vossikan. Ignatiuksetkin olisivat tilanneet Palomäentielle taksin tai ajurin, sillä Pentti Ignatiuksella ei ollut autoa saati ajokorttia.⁹⁰ Juhliin saapui tamperelaista teollisuusporvaristoa, olihan päiväsankari suuren puuvillatehtaan insinööri ja tärkeän kauppakumppanin Englannin edustaja. Palvelusväen huomassa, kristallikruunujen alla Aila-tyttö unohti Satakunnankadun hampparit.

⁸⁴ Suomen liikemiehiä 1930, 432.

⁸⁵ Pennanen 1992.

⁸⁶ Tampereen Puuvillateollisuus Osakeyhtiö vuosina 1899-1924, 15.

⁸⁷ Voionmaa 1935, 73.

⁸⁸ Kesävuori 2003, 75, <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5671-8.pdf>. Luettu 22.11.2007.

⁸⁹ Pennanen 1992, 22.

⁹⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006.

Sitten tultiin Lapinniemen portille ja ajettiin hitaasti portinvartijan ohi puistoon. Portinvartija teki kunniaa. Heidän jäljessään tuli portista auto ja se ajoi hiljaa, ei mennyt ohi, vaikka olisi voinut. Se kiihotti Ailaa. Hän tiesi että auto tuli takana mutta kun vossikan kuomu oli ylhäällä hän ei nähnyt sitä, kuuli vain. Ja kuuli mitä isä jupisi kurkistellessaan kuomun ohi kaula pitkänä: - Kenen auto tuo on? Olisikohan Finlaysonin autoja, siellähän on monta, ja sieltä tulee tietysti herroja Willyn juhliin.

Issikka pysähtyi kauniin valkoisen talon eteen. Se oli Cooken sedän talo. Isä maksoi kuskille ja he nousivat portaita pääovelle, missä seisoj joku hieno tati ja pyysi heitä sisään. Eteisessä tati auttoi äidiltä takin yltä ja pani äidin hatun hyllylle. Sitten hän otti isän takin ja hatun. Toisiakin vieraita oli tulossa portaita ylös, ja tati otti kiireesti Ailan pienen takin ja ripusti sen äidin takin viereen. Ja hänenkin hattunsa pääsi ylös hyllylle.

He menivät sisälle ja siellä odotti nuori neiti ja opasti heidät toiselle ovelle, joka oli selko selällään, ja sitten Ailaa alkoi pelottaa. Se oli suuri huone johon heidän piti mennä, ja siellä seisoj jo paljon ihmisiä, ja siellä oli hyvin valoisaa, kun kristallikruunut valaisivat ihan häikäisevästi, ja ihmiset näyttivät kauhean ylhäisiltä.⁹¹

Herrasväen hovit

Porvarisherrat tapasivat toisiaan Kauppaseurassa ja Teknillisessä seurassa. Kauppaseuralla oli paljon valtaa kaupungissa. Jäsenet olivat kauppiaita ja tehtailijoita, vauraita ihmisiä. Ja sisällissotaan asti kunnallisvaaleissa käytössä olevat äänet määräytyivät varojen mukaan. Raittiusaate ei ollut kauppaseuralaisten mieleen. Laukontorin laidalla Kauppaseuran talossa puhuttiin politiikasta ja afääreistä totilasin äärellä, mutta vielä tärkeämpää oli, että väkijuomien valmistus ja myynti olivat perin kannattavia liiketoimimia.⁹² Teknillisessä Seurassa kohtasivat teknikot, insinöörit ja arkkitehdit. Jäsenet pitivät tekniikan alaa valottavia esitelmiä, tutustuivat uusiin tekniisiin

⁹¹ Pennanen 1992, 23-24.

⁹² Kokko 2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/kseura1.htm> Luettu 22.11.2007.

ratkaisuihin ja keskustelivat samanhenkisessä seurassa. Politikointia Teknillisessä Seurassa pyrittiin välttämään.⁹³

Pentti Ignatius ei jouduttanut kauppoja konjakilla eikä lämmittänyt pakkasen kylmettämää kurkkuaan kuumalla totilla. Hän oli raitis mies.⁹⁴ Ei klubeilla kukaan kuivin suin viihtynyt, mutta liiketoimet oli hoidettava. Pentti Ignatius osallistui ainakin Teknillisen Seuran toimintaan vaikka viettikin iltansa muualla, perheen parissa ja kulttuuriharrastuksissa.⁹⁵ Suomalainen Klubi oli kyllä raittiusaatteen asialla, mutta aiemmin tärkeän yhdistyksen merkitys laantui kielitaistelun tauottua. Klubiin kuului opettajia ja virkamiehiä, jotka kokoontuivat yhteen keskustelemaan ja pelaamaan biljardia.⁹⁶ Raittiuskerhoa Pentti Ignatius oli perustamassa vuonna 1926. Se oli kieltolakia kannattavien raittiuskerhojen yhdistys.⁹⁷

Sikarinsavuisilla klubeilla iltojaan istuvista herroista reipashenkisimmät kohtasivat viikonloppuisin Pajasaarella Näsijärven rannalla. Siellä paikattiin purjeita ja huollettiin moottoreita, pohdittiin tuulen suuntaa ja voimaa, sieltä lähdettiin seilaamaan järven selälle. Pentti Ignatius kuului Näsijärven Purjehdusseuraan. Hyvällä säällä perhe oli mukava viedä seitsenmetrisellä moottoriveneellä Aitolahteen maalle.⁹⁸ Tehtailijapiireistä tuttu Magnus Lavonius oli seuran kunniajäsen, samoin arkkitehti Birger Federley.⁹⁹

Kulttuuriharrastukset olivat osa herrasväen elämää. Emil Aaltonen lahjoitti rahaa kaupungin kulttuurielämän tukemiseen – hänen varoillaan rakennettiin Tampereen kirjastotalo - ja keräsi taidetta.¹⁰⁰ Innostus taidekokoelmien keräämiseen heräsi 1910-luvun lopulla. Aaltosen lisäksi konsuli Sulo Salmelin

⁹³ Kokko 2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/ttseura1.htm> Luettu 22.11.2007.

⁹⁴ TOK Haastattelu 9.7.2006.

⁹⁵ TOK Haastattelu 9.7.2006.

⁹⁶ Kokko 2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/sklubi2.htm> Luettu 22.11.2007.

⁹⁷ Tiililä 2005, 295.

⁹⁸ TOK Haastattelu 9.7.2006.

⁹⁹ Ruusukallio 1998, 11, 16.

¹⁰⁰ Pyynikinlinna - Emil Aaltosen elämänvaiheita, <http://www.pyynikinlinna.fi/museo/index.htm>. Luettu 7.3.2007.

ja kultaseppä Kustaa Hiekka keräsivät huomattavat kokoelmat. Hiekan kokoelmat olivat arvokkaat ja niihin kuului venäläistäkin taidetta. Usein ostettiin oman kaupungin kasvattien töitä, hyviä ja huonoja.¹⁰¹

Tampereen Taideyhdistyksen jäsenistä valtaosa oli tehtailijoita ja kauppiaita perheineen. Taideyhdistyksessä vaikuttivat myös naiset: pankinjohtaja Nils Idmanin vaimo Anna, opettaja Aina Lindell ja kaupunginviskaali Verner Palanderin vaimo Viivi, joka itsekin maalasi Keskustorille Palanderin taloon rakennetussa ateljeessaan.¹⁰²

Ignatiukset harrastivat musiikkia. Koko perhe soitti ja lauloi. Isä ja äiti lauloivat kuorossa eikä ollut tavatonta, että kuoron harjoitukset pidettiin Palomäentiellä Ignatiusten huvilan salissa. Vanhin poika Lassi soitti pianoa, Anja-tytär viulua ja Eija-sisko selloa. 1920-luvun lopulla Pentti Ignatius oli perustamassa Tampereelle orkesteria, josta lopulta kasvoi Tampere Filharmonia. Elvi Ignatius nautti konserteista ja kutsui kaupungissa vierailevia solisteja perheensä luo kyläilemään, joskus asumaankin.¹⁰³

Porvariston asuminen

Porvariston varallisuus näkyi asumisessa. Teollistumisen tuoman vaurastumisen seurauksena 1900-luvun vaihteessa rakentaminen oli ollut vilkasta. Keskustaan vanhojen matalien puutalojen sijaan nousi kauppiaiden ja pankkien rakennuttamia uuden tyylin mukaisia korkeita kivitaloja. Tampereesta tuli muutamassa vuodessa jugendkaupunki. Voimakkaimmin

¹⁰¹ Rantanen 1970, 343-344.

¹⁰² Rantanen 1998, 12-13; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 69.

¹⁰³ Karttunen 2004, 23-25.

kaupunkikuvan syntyyn vaikuttivat arkkitehdit Lars Sonck, Wiwi Lönn ja Birger Federley.¹⁰⁴

Tamperelainen herrasväki asui 1910-luvulla keskustan korkeissa kivitaloissa. Kaupungin ydin oli Tammerkosken länsipuolella Kauppakadun, Kuninkaankadun, Hämeenkadun ja Kauppatorin, nykyisen Keskustorin, tienoilla.¹⁰⁵ Kuninkaankadulla Ignatiuksetkin asuivat.¹⁰⁶

Tehtaiden johtajat rakennuttivat huviloita tehtaiden tuntumaan. Mahtavimpia olivat Finlaysonin puuvillatehtaan omistajille ja johtajille rakennetut palatsit. von Nottbeckien 1800-luvun lopulla viettämä ylellinen elämä edusti yläluokkaisen elämäntavan huipentumaa Tampereella. 1910-luvulla von Nottbeckien aika kaupungissa oli jo ohi. Peter von Nottbeckille Näsinkallion laelle rakennettuun Milavidaan eli Näsilinnaan pääsivät tutustumaan kaikki tamperelaiset sillä kaupunki oli vuonna 1905 ostanut rakennuksen ja siellä toimi Hämeen museo. Finlaysonin palatsi kosken rannalla ja Bruunin palatsi eli Pikkupalatsi Esplanadilla, nykyisessä Hämeenpuistossa, olivat puuvillatehtaan johtajien käytössä.¹⁰⁷

Tammerkosken toisella puolella Tampellan johtajat ja insinöörit asuivat tehdasalueen keskellä kohoavalla Herrainmäellä arkkitehti Birger Federleyn suunnittelemissa huviloissa.¹⁰⁸ Werner Ryselin asui Herrainmäellä 1900-luvun alussa. Vuonna 1915 hän perusti kahden liikekumppaninsa kera Lokomo Oy:n ja Birger Federley suunnitteli johtaja Ryselinille talon tehdasalueen pohjoispuolelle lähelle Pyhäjärven rantaa.¹⁰⁹ Myös Magnus Lavonius oli entinen Tampellan johtaja ja Herrainmäen asukas. Lapinniemen

¹⁰⁴ Kivinen 1982; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998.

¹⁰⁵ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 48-72; kts. kuva 2.

¹⁰⁶ TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁰⁷ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 26-36.

¹⁰⁸ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 137.

¹⁰⁹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 207-208.

puuvillatehtaan isännöitsijänä toimiessaan Lavonius asui Lapinniemen tehdasalueella Wivi Lönnin suunnittelemassa kivihuvilassa.¹¹⁰

Kyttälän eteläosa Tammerkosken itäpuolella houkutteli varakkaita kaupunkilaisia 1920-luvulla. Alue tuhoutui sisällissodassa ja sodan jälkeen kaupungin keskusta levittäytyi sinne. Alueen arvostusta kuvaa, että teollisuusmies Rafael Haarla rakennutti sinne vuonna 1923 kivisen, klassista tyyliä edustavan Haarlan palatsin. Muuten Haarlan palatsi on poikkeuksellinen rakennus. Se muistuttaa temppeliä ja sijaitsee vilkkaan Hatanpään valtatievarrella lähes vastapäätä Tampereen verkatehdasta.¹¹¹ Haarlan paperitehdas sijaitsi kaupungin toisella puolella Santalahdessa Näsijärven rannalla.¹¹²

Pyynikistä tuli 1910-luvun lopulta alkaen varakkaiden uusi huvilakaupunginosa. Erityisesti Palomäentie houkutteli hyväosaisia.¹¹³ Pentti Ignatiuksen kannalta huvila Pyynikin Palomäentiellä edusti paitsi asumista uudenaikaisessa huvilakaupunginosassa myös tehtaanjohtajien perinteistä tapaa asua tehtaan läheisyydessä: Tampereen Kutomateollisuus Oy sijaitsi vain muutaman korttelin päässä Ignatiuksen huvilasta.

3. HUVILA PYYNIKILLÄ

Pyynikin harju

Pyynikin harju Pyhäjärven rannalla on 1800-luvun puolivälistä lähtien ollut tamperelaisten ulkoilualue kesäravintoloineen, uimapaikkoineen,

¹¹⁰ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 218.

¹¹¹ Keskinen ym. 2005, 103-104.

¹¹² Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 132.

¹¹³ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 108-118.

laululavoineen ja näkötorneineen. Pyynikki oli metsäalue kaupungin laidalla, Pirkkalan kunnan rajalla.¹¹⁴

F.E. Sillanpää on kuvannut Pyynikin harjun maisemia ja Pyhäjärven rannan vanhaa huvila-asutusta vuonna 1923 julkaistussa kirjassa *Hiltu ja Ragnar*. Romaanista *Hurskas Kurjuus* tutun Toivolan Juhan Hiltu-tytär lähtee äitinsä kuoltua Tampereelle palvelukseen rehtorska Palmeruksen luo. Rehtorska Palmeruksen Pyynikillä sijainneen huvilan esikuva oli tehtailija Liljeroosin perheen kesäasunto, jossa Sillanpää lyseolaisena ja kotiopettajana oli useasti vierailut. Nykyään huvila on Varalan Urheiluopiston liikuntamuseo.¹¹⁵

Huvila oli Pyynikillä, Pyhäjärven rantarinteellä, sen ympäristöä somistivat kalliot ja männyt maan puolelta ja vanhat vehmaat istutukset järven puolelta päästäen juuri parahiksi näkymään sen huvilanomaiset verannat ja katon lukuisat taitteet.¹¹⁶

Sinä iltana siis ihanin täysikuu ripottelee valoaan lehmusten ja vaahterain välitse pitkin huvilain julkisivuja, jotka antavat Pyhäjärvelle päin. Alhaalla rannassa loiskuttaa lievä aallokkolaiturien patsaissa ja uimahuoneiden rappusissa. Uhkea Pyynikki tehtaineen, kenttineen, huviloineen, hotelleineen tuntee viileässä kuutamossa syksyn saapuneen.¹¹⁷

Useat Pyynikin huviloista ovat jo autioina. Kauniilla keskipäivällä voi siellä käytävillä vielä joku kävellä muistellen perhenuorison kesäisiä iloja, ehkäpä pieniä lemmenvaiheita, jotka nyt jatkuvat kaupungin käytävillä ja herttaisissa seurapiireissä, saman nuorison varttuessa varmoihin, hyvin onnistuviin elämäntehtäviinsä. Rehtorskan perheellä ei ole kaupunkiasuntoa, he asuvat huvilassa kesät, talvet. Sieltä näkyy nytkin yksinäinen valontuike Pyhäjärvelle.¹¹⁸

Vanhat kesähuvilat ensin autioituivat ja sitten avautuivat uudelleen tarjotakseen huvia ja virvoitusta kesäisiä retkipäiviä viettäville kaupunkilaisille.

¹¹⁴ Tampere laajeni länteen päin vuonna 1937, jolloin osia Pirkkalasta liitettiin kaupunkiin. Jutikkala 1979, 545.

¹¹⁵ Rajala 1988, 413.

¹¹⁶ Sillanpää 1923/1988, 312.

¹¹⁷ Sillanpää 1923/1988, 321.

¹¹⁸ Sillanpää 1923/1988, 321-322.

Ravintoloitsija Emanuel Joselinin kesäravintola kauppias Laurénin vanhassa huvilassa oli kaupungin parhaiden piiren suosiossa. Nykyisen samalla paikalla on Pyynikin kesäteatteri. Johan Ludvig Rosendalin kesäravintola toimi 1960-luvun lopulle asti. Kymmenisen vuotta myöhemmin samalle paikalle nousi uusi hotelli Rosendahl.¹¹⁹

Reippaimmat ulkoilijat kiipesivät harjun laelle ja pitkin puisia kierreportaita näkötornin huipulle. Sieltä avautui maisema yli kaupungin. Sisällissodassa tornin huippu vaurioitui eikä lyhyestä tornista enää ollut entisen veroista näköalaa. Vuonna 1929 rakennettiin samalle paikalle nykyinen Pyynikin näkötorni. Harjun päällä olevalle aukiolle, Thermopyleen kentälle, peiteltiin sisällissodan aikaan väliaikaisiin hautoihin punaisia kaatuneita. Sodan jälkeen vappumarssi tapasi päättyä sinne.¹²⁰

Teollisuus kiinnostui Pyhäjärven rannasta 1800-luvun puolivälissä. Jalkasaarella toimi piipputehdas ja tulitikkutehdas, harjun kalliojyrkänteellä haulitorni. Enimmillään liki joka toinen Suomessa raapaistu tulitikku oli Jalkasaaresta lähtöisin. Haulitorni siirrettiin myöhemmin Pispalaan. Vuonna 1890 aloitti toimintansa trikootehdas, josta sittemmin kasvoi suuri Suomen Trikoo. 1900-luvun alussa kaupunki päätti jättää rannan puistoksi. Vain trikootehdas jäi paikalleen.¹²¹

Väinö Voionmaa vertasi Pyynikkiä kaupungin muihin puistoihin vuonna 1935:

Voiton näistä kaikista laitteista vie kuitenkin uusi Pyynikin kansanpuisto, kaupungin 150-vuotisjuhlassaan perustettavaksi päättämä laitos, vielä keskeneräisenä oleva luonnon ja taiteen yhteistyön tulos, kokonainen seutu niemiä, saaria, lahtia, salmia, hiekkaisia uimarantoja, nurmisia leikki- ja kisakenttiä, juhlakenttiä, luonnonnäyttämöitä, hongistoja, vuoria, suihku-y.m. lähteitä, virkistyspaikkoja j.n.e.¹²²

¹¹⁹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 124-125.

¹²⁰ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 125-126.

¹²¹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 124.

¹²² Voionmaa 1935, 204.

Huvilakaupunginosa

Tampereen laajeneminen länteen päin Pyynikille, harjun kaupungin puoleisille rinteille, tuli ajankohtaiseksi 1900-luvun alussa. Alueen asemakaavan suunnittelemiseksi järjestettiin kilpailu ja sen voitti arkkitehti Lars Sonck. Hän piirsi Pyynikistä ajan uusien ihanteiden mukaisen huvilakaupunginosan, jonka kadut mukailevat vapaasti maaston muotoja. Kaava vahvistettiin vuonna 1907. Valtaosa alueen rakennuksista on peräisin 1920-luvulta.¹²³

Teollistuneessa Euroopassa rakennettiin huvilakaupunginosa 1800-luvun lopulla. Taustalla oli porvariston ja keskiluokan halu paeta nopean kaupungistumisen mukanaan tuomia ongelmia, rappeutunutta kaupunkielämää, saasteita, ahdasta ja epähygieenistä asumista. Elämä huvilakaupunginosassa oli terveellistä ja henkisesti kohottavaa. Ympäristö oli viihtyisä ja rauhallinen, huvilatontit tilavia ja tiet maastoa myötäileviä. Huvilakaupunginosassa oli auringonvaloa ja raitista ilmaa.¹²⁴ Kaupungin laidalla sijainneen huvilakaupunginosan miljöö ei ollut sen paremmin kaupunkilainen kuin maalainenkkaan. Alue oli erillään kaupungista, mutta kuitenkin sen välittömässä läheisyydessä.¹²⁵

Lontooseen, Berliiniin tai Pariisiin verrattuna kaupungistumisen tuomat ongelmat olivat Suomessa vähäisiä, mutta saman aatemaailman kaikuina tännekin rakennettiin huvilakaupunginosa 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Ensimmäinen oli Eiran kaupunginosa Helsingissä, jonne lopulta rakennettiin huviloiden asemesta pieniä kerrostaloja. Ensimmäisenä toteutui Kulosaari Helsingin lähellä. Molempia asemakaavoja oli suunnittelemassa Lars Sonck.¹²⁶ Uudet kansainvälisten ihanteiden mukaiset porvarilliset huvilakaupunginosat edellyttivät uusia varakkaita piirejä, jotka

¹²³ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 20, 109.

¹²⁴ Kolbe 1988, 48, 51.

¹²⁵ Saarikangas 1993, 184.

¹²⁶ Nikula 1989, 174-175.

hakivat ennakkoluulottomasti uudenlaisia asuinympäristöjä ja olivat riittävän varakkaita käyttääkseen hyviä suunnittelijoita.¹²⁷

Pyynikistä tuli Tampereen porvariston ja keskiluokan uusi asuinalue. Kaupunginosan halutuimmat tontit sijaitsivat Pyynikin harjua mukailevan Palomäentien varrella, kadun eteläpuolella. Tontit rajautuivat mäntymetsän peittämään harjuun etelässä ja pohjoisessa Palomäentien toisella puolella avautui vielä silloin avoin näkymä kaupunkiin. Nämä tontit varattiin yhden ja kahden perheen taloille.¹²⁸

Pyynikille rakennettiin myös useita huoneistoja käsittäviä puutaloja ja Pyynikintorin, silloisen Aleksanterintorin, varrelle suuria kivitaloja, joihin keskiluokka asettui asumaan. 1910- ja 1920-luvuilla Pyynikintori oli nykyistä vilkkaampi torikaupan ja liikenteen keskus. Torilla myytiin talviaikaan halkoja ja 1920-luvun lopulla linja-autot valtasivat torin. Sinne rakennettiin vuonna 1929 Suomen ensimmäinen ”linja-auto- ja bentziiniasema”.¹²⁹

Kaupunki edellytti talojen olevan ulkonäöltään edustavia. Niinpä tontteja ei vuokrattu, vaan ne myytiin uusille haltioilleen.¹³⁰ 1910-luvun lopulla, jolloin Pentti Ignatius päätti muuttaa Pyynikille, siellä asui vain muutamia satoja ihmisiä. Suuri osa alueesta oli metsän peitossa. Seuraavan vuosikymmenen aikana alueelle rakennettiin runsaasti ja asukasmäärä kasvoi nopeasti noin kahteen tuhanteen. Rakennukset olivat paitsi edustavan näköisiä, kuten kaupunki edellytti, myös uudenaikaisin mukavuuksin varustettuja. Vuonna 1920 vesiklosettien ja kylpyhuoneiden asukaslukuun suhteutettu määrä oli Pyynikillä Tampereen korkein.¹³¹

¹²⁷ Nikula 1989, 174; Åström 1957, 259.

¹²⁸ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 108-118; kts. kuva 2.

¹²⁹ Keskinen ym. 2005, 63-64.

¹³⁰ Keskinen ym. 2005, 61.

¹³¹ Keskinen ym. 2005, 73, 79.

Pyynikin parhaat tontit olivat Palomäentiellä ja Palomäentien parhaat tontit kadun kaupungin puoleisessa päässä. Ne ovat tasaisempia kuin kadun toisessa päässä, missä harju on jyrkempi. Ne ovat lähellä Pyhäjärven rantaa, kaupungin keskustaa ja Hämeenpuistoa, joka siihen aikaan oli vilkas Esplanadi soittolavoineen ja koristeellisine kioskeineen.¹³²

Pentti Ignatius valitsi yhden parhaista tonteista. Se sijaitsee Palomäentien eteläpuolella, kadun kaupungin puoleisessa päässä, Pyynikintien kulmassa.¹³³ Tontin takana avautui metsä ja näkymä järvelle. Tonttia ympäröi aita, jossa oli portti pääsisäänkäynnin kohdalla Palomäentien puolella ja leveämpi ajoportti Pyynikintien puolella. Palomäentien ja Pyynikintien kulmassa aita laajeni tiilikattoiseksi huvimajaksi, avonaiseksi paviljongiksi, kuten Birger Federley sitä kutsui.¹³⁴ Huvimajassa ja aidassa toteutuivat puutarhakaupungin ihanteet, luonnonläheisyys ja perhekeskeisyys.

Kohottavaa oleskelua varten rakennettiin luonnon tuntumaan, puutarhaan huvimajoja tai erilaisia istuinryhmiä. - -
Yksilöllisyyttä ja yksityisyyttä korostettiin komealla ja omaperäisellä aidalla sekä koristeellisella portilla.¹³⁵

Ignatius hankki tontin ensimmäisten joukossa. Pyynikintien toiselle puolelle oli vuonna 1915 valmistunut Tampellan teknillisen johtajan Johan Theodor Durchmanin huvila. Muita rakennuksia Palomäentien alkupäässä ei tällöin ollut. Apteekkari Hagbergin rakennuttama ja myöhemmin kauppaneuvos Emil Aaltoselle kuulunut Pyynikinlinna valmistui kadun päähän vuonna 1924. Kaupunki luovutti tuomiokapitulille tontin piispantaloa varten Ignatiuksen tontin eteläpuolelta 1930-luvun puolivälissä.¹³⁶ Valmistuttuaan piispantalo peitti Ignatiuksen talon aiemmin esteettömän yhteyden metsään ja järveen.

¹³² Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 38.

¹³³ Kuva 2.

¹³⁴ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; TOK Työselitys; kuva 4. Ajoportti on myöhemmin siirretty Palomäentien puolelle.

¹³⁵ Kolbe 1988, 94, 96.

¹³⁶ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 111-112.

Asuinrakentaminen oli 1910-luvun lopulla vasta alkamassa, mutta julkisia rakennuksia Pyynikillä jo oli. Lähelle Palomäentien kaupungin puoleista päätä, missä Ignatiuksen tontti sijaitsi, oli vuosisadan alussa rakennettu Teknillinen oppilaitos, Synnytyslaitos, Talouskoulu, Svenska Samskolan ja Birger Federleyn suunnittelema ruotsinkielinen vanhainkoti De Gamlas Hem.¹³⁷ Ignatiuksen oma tehdas, Tampereen Kutomateollisuus Oy, sijaitsi vain muutaman korttelin päässä Palomäentiestä ja Suomen Trikootehdas Oy, johon Kutomateollisuus liitettiin, toimi kauempana Pyynikillä, lähellä Pirkkalan rajaa.

Urheilu ja ulkoilmaelämä olivat osa huvilakaupunginosan ideaa. Asemakaavaan varattiin tilaa puistoille ja tilavilla tonteilla tehtiin puutarhatöitä.¹³⁸ Pyynikin harjua kiersivät hiihtoladut ja harjun rinteitä alas viiletettiin kelkoilla. Ignatiusten huvilan lähellä Pyynikintien varrella oli Pyynikin urheilukenttä, missä pidettiin kaikki tärkeimmät urheilutapahtumat, Kalevan kisatkin. Yhtä lähellä Ignatiusten kotia, Pyhäjärven rannassa, oli Palomäen uimalaitos. Miehillä ja naisilla oli omat 30-metriset altaat ja hyppytorni oli 7,5 metriä korkea. Kioskista uimarit voivat ostaa virvoitusjuomia, kaljaa ja karamelleja.¹³⁹

Arkkitehti Birger Federleyn piirtämä huvila

Arkkitehti Birger Federley perusti yhdessä Lars Sonckin kanssa toimiston Helsinkiin vuonna 1898. Toiminta laajeni nopeasti Tampereelle, mutta yhteinen yritys jäi lyhytaikaiseksi. Federley päätti kuitenkin jäädä Tampereelle ja hän perusti oman ”arkkitehtuuriatelierin” Itäiselle Puistokadulle, nykyiseen Hämeenpuistoon. Birger Federley työskenteli Tampereella 1930-luvulle saakka

¹³⁷ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 105, 114, 117, 101, 103.

¹³⁸ Kolbe 1988, 51.

¹³⁹ Anttila 1995, 104.

tehden kaupungissa koko elämäntyönsä. Hänen suunnittelemansa asuin-, liike- ja tehdasrakennukset ovat edelleen tärkeä osa Tampereen kaupunkikuvaa.¹⁴⁰

Birger Federley oli toimelias niin arkkitehtinä kuin yhteisten asioiden hoidossa ja harrastuksissakin. Hän hoiti hetken Tampereen kaupunginarkkitehdin virkaa ja oli pitkään Tampereen teknillisen opiston huoneenrakennus- ja perustamisopin opettajana ja Teknillisen oppilaitoksen rakennusopin yliopettajana. Federley kuului kaupunginvaltuustoon ja oli rahatoimikamarin puheenjohtaja. Hän kuului kirkkohallintokuntaan ja Johanneksen kirkon rakennuskomiteaan ja toimi kirkon rakennustyötä valvovana arkkitehtinä. Federley kuului myös Tampereen Taideyhdistykseen, Tampereen Teknilliseen Seuraan, Näsijärven Purjehdusseuraan ja keskustelukerhoon Tammerfors Konversationsklubb.¹⁴¹

Birger Federleyn aika Tampereella oli teollisuuden kasvun aikaa. Uusia tehtaita rakennettiin, vanhoja laajennettiin ja tehtaiden johtajat ja työntekijät tarvitsivat asuntoja. Federley piirsi Ferrarian rautalanka- ja naulatehtaan, valimon, konepaja ja galvanoimislaitoksen. Hän suunnitteli laajennukset Frenckellin paperitehtaaseen, Lielahden sulfiittiselluloosatehtaaseen ja Tampereen Rohdokseen.¹⁴² Tampellan tehdasalueen keskelle Herrainmäelle Federley piirsi kolme huvilaa tehtaan insinöörien asunnoiksi.¹⁴³ Myöhemmin Verner Ryselin jätti Tampellan ja perusti Lokomon konepajan, jonka johtajana hän rakennuttu itselleen uuden huvilan ja tilasi piirustukset entuudestaan tutulta arkkitehdiltä Birger Federleyltä.¹⁴⁴

Tampereen Kutomateollisuusosakeyhtiö Pentti Ignatiuksen ja Väinö Pyhälän johdolla ryhtyi laajentamaan tehdastaan Satamakadun varrella vuonna 1916. Piirustukset tilattiin tunnetulta ja ansioituneelta arkkitehdiltä Birger

¹⁴⁰ Kivinen 1982, 119-120.

¹⁴¹ Kivinen 1982, 121-124.

¹⁴² Kivinen 1982, 174-181.

¹⁴³ Kivinen 1982, 133.

¹⁴⁴ Kivinen 1982, 145.

Federleyttä. Kuusikerroksinen tehdasrakennus valmistui useassa osassa vuosien 1916 ja 1928 välisenä aikana. Tehdas oli Federleyn viimeisiä suuria töitä.¹⁴⁵

Ignatius ja Pyhälä, Kutomateollisuuden pääomistajat, päättivät teettää Federleyn toimistossa tehdaspiirustusten lisäksi piirustukset tehtaan johtajien huviloita varten. Tontit löytyivät vasta rakenteilla olevasta huvilakaupunginosasta Pyynikiltä, jonka asemakaavan oli suunnitellut Federleyn entinen työtoveri Lars Sonck.¹⁴⁶

Suomessa omaksuttiin 1900-luvun alussa kansainvälinen, alun perin Englannissa syntynyt oman kodin ja oman talon ihanne. Yhdenperheen talosta tuli vähitellen kerrostalohuoneistoa tavoitellumpi koti ja asunnon yksilöllisyyttä, kodikkuutta ja tarkoituksenmukaisuutta alettiin painottaa. Ihanne liittyi läheisesti juuri huvilakaupunginosiin korostaen luonnonläheisen asumisen ja puutarhatyön terveellisyyttä ja yhteiskunnallista merkitystä.¹⁴⁷ Sana huvila tarkoitti sekä kesähuviloita että kautta vuoden asuttavia yhdenperheen taloja. Sana omakotitalo tuli käyttöön ensimmäisen maailmansodan jälkeen tarkoittaen työväenluokan ja keskiluokan asumia pienehköjä yhdenperheen taloja, jotka eivät yleensä olleet arkkitehdin suunnitteleimia.¹⁴⁸

Huviloissa ei ollut kyse yhtenäisestä rakennustyyppistä. Niiden muoto vaihteli rakennuttajan, suunnittelijan ja ympäristön mukaan seuraten myös arkkitehtuurin muutoksia. Yleensä huvila edusti erittäin yksityistä rakentamista, jossa rakennuttajan tavoitteet vaikuttivat paljon.¹⁴⁹

Palomäentien ensimmäisiä rakennuksia oli Tampellan tehtaan tekniselle johtajalle Theodor Durchmanille vuonna 1915 rakennettu talo.

¹⁴⁵ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 98.

¹⁴⁶ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 20.

¹⁴⁷ Wäre 1989, 156.

¹⁴⁸ Wäre 1989, 157.

¹⁴⁹ Wäre 1989, 160.

Kutomateollisuuden teknillinen johtaja Pentti Ignatius rakennutti talonsa viereiselle tontille Pyynikintien risteyksen toiselle puolelle. Ignatiukset varmasti katselivat tarkasti naapurihuvilaa, ehkä vierailivatkin siellä. Durchmanin talon suunnitteli arkkitehti Oiva Kallio. Korkean harjakaton peittämä tiilitalo erottuu Palomäentiellä muita rakennuksia erikoisempana, ulkomaalaisen näköisenä. Rakennuksella on arvioitu olleen tanskalaisia esikuvia.¹⁵⁰ Tanskalaisia vaikutteita on nähty myös Birger Federleyn samoihin aikoihin teollisuusmiehille suunnittelemissa huviloissa.¹⁵¹ Federleyn tyyli on kuitenkin erilainen, hillitty ja suurissakin huviloissa hienovarainen.

Durchmanin talon kaltaiset näyttävät ja huomiota herättävät huvilat ovat Pyynikillä poikkeuksia. Vähän myöhemmin apteekkari Hagberg rakennutti Durchmanin ja Ignatiuksen huviloiden naapurustoon 1920-luvun klassismia edustavan palatsin. Apteekkari Haapanen puolestaan rakennutti kauemmas Palomäentien keskivaiheille italialaista renessanssia mukailevan palatsin 1920-luvun lopulla.¹⁵²

Valtaosa Palomäentien huviloista on arkkitehti Bertel Strömmerin suunnittelema.¹⁵³ Strömmer valittiin Tampereen kaupunginarkkitehdiksi vuonna 1918 ja hän toimi virassaan aina vuoteen 1953 asti.¹⁵⁴ 1910-luvun lopulla, jolloin Pyynikkiä ryhdyttiin rakentamaan, Strömmerin ura oli alussa. Birger Federley puolestaan oli jo piirtänyt merkittävimmät rakennuksensa. Bertel Strömmerin Palomäentielle suunnittelemissa rakennuksista ovat kadonneet viimeisetkin vuosisadan alun jugendin piirteet. Rakennukset edustavat 1920-luvun klassismia ja uutta aikaa. Federley puolestaan edusti jugendia ja vanhaa aikaa.

¹⁵⁰ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 112.

¹⁵¹ Kivinen 1982, 145.

¹⁵² Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 111, 113.

¹⁵³ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 109.

¹⁵⁴ Mukala 1999, 13.

Birger Federley suunnitteli Kutomateollisuusosakeyhtiölle kaksi liki identtistä huvilaa. Teknillisen johtajan huvilan piirustukset hän päiväsi ja allekirjoitti tammikuussa 1919.¹⁵⁵ Keväällä ja kesällä rakennettiin. Syksyllä talo oli valmis.¹⁵⁶

Kaksikerroksisen huvilan ylempi kerros on korkean punatiilisen mansardikaton alla. Hirsirakenteisessa talossa on pystysuuntainen saumarimavuoraus, symmetriset julkisivut ja kivijalka harmaata graniittia. Palomäentien puolella julkisivun keskellä on rakennuksen pääovi kahden pylvään kannattaman katoksen suojassa. Pyynikinharjun puolella julkisivun keskellä oli pylväiden kannattama avokuisti.¹⁵⁷ Kuistin päällä olevalle parvekkeelle avautuu talon toisesta kerroksesta kaksi ovea. Myös talon päädyssä Pyynikintien ja palvelusväen sisäänkäynnin puolella on parveke.

Huvila noudattelee ajan tyyliä vastaavissa porvariston ja keskiluokan asuttamissa huvilakaupunginosissa. Varsinkin varhaisten huvilakaupunginosien arkkitehtuuria, rakennusten koosta riippumatta, leimasi yksinkertaisuus. Huviloissa oli yleensä kaksi kerrosta, millä säästettiin sekä rakennusala että lämmityskustannuksia. Jyrkkä mansardi- tai aumakatto loi vanhahtavaa kodikkuutta ja sopi jugendin maailmaan. Puutaloissa käytettiin tavallisesti pystysuuntaista saumarimavuorausta.¹⁵⁸ Ignatiusten huvila noudattaa myös yleistä arkkitehtuurin kehitystä. 1900-luvun vaihteen jugend vaihtui ensin rationalismiin ja sen kautta 1920-luvulla klassismiin. Klassistisen arkkitehtuuriin kuuluvat pylvääät puuttuivat jonkin aikaa kokonaan rakennuksista. Niitä alettiin käyttää jälleen 1900-luvun ensimmäisen kymmenluvun lopulla jolloin myös symmetria ja ehjät räystäslinjat palasivat rakennuksiin.¹⁵⁹

¹⁵⁵ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

¹⁵⁶ TOK Työselitys, 18; TOK Kirje.

¹⁵⁷ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; Kuva 5. Alkuperäinen avokuisti on myöhemmin lasitettu.

¹⁵⁸ Wäre 1989, 161.

¹⁵⁹ Wäre 1989, 117.

Birger Federley suosi 1900-luvun toisella vuosikymmenellä piirtämissään huviloissa kartanorakennuksille ominaista säännöllistä karoliinista pohjaratkaisua ja korkeaa mansardikattoa sekä barokkiin viittaavia kaaripäätyjä.¹⁶⁰ Nämä piirteet kuuluvat myös Ignatiusten huvilaan. Kaaripäädyt on liitetty ikkunoihin. Lokomon konepajan perustajalle insinööri Verner Ryselinille rakennettiin yhtiön puolesta asunto tehtaan läheisyyteen Hatanpään valtatielle vuonna 1916. Ryselininkin huvilassa on mansardikatto, säännöllinen pohjakaava, symmetriset julkisivut ja ylemmässä kerroksessa kaaripäätteiset ikkunat. Julkisivumateriaali on punatiili. Federley suunnitteli lukuisia samantapaisia asuinrakennuksia sekä tiilestä että puusta nimenomaan tehtaiden johtajia ja virkailijoita varten pitkään 1930-luvulle saakka.¹⁶¹

Teknillinen johtaja Ignatius muutti perheineen uuteen huvilaan Palomäentielle syksyllä 1919.¹⁶² Elämä oli touhua täynnä. Pentti Ignatius oli suuren tekstiilitehtaan palveluksessa ja Elvi Ignatius hoiti lapsia ja kotia apunaan keittäjä ja sisäkkö. Nelilapsinen perhe kasvoi uudessa kodissa vielä kahdella pojalla.¹⁶³

4. AAMUSTA ILTAAN

Aamu

Ignatiusten huvilassa Palomäentiellä jokainen aamu valkeni ensin yläkerran päätykamarissa palvelijoiden huoneessa. Kevätaamuina valo siivilöityi huoneeseen ikkunaruuutujen takaa ja oli mukava heti herättyä avata ovi rappuun pienelle porrastasanteelle ja siitä parvekkeelle. Ulkona tuoksuivat Pyynikin

¹⁶⁰ Kivinen 1982, 144.

¹⁶¹ Kivinen 1982, 145.

¹⁶² TOK Työselitys, 18 ; TOK Kirje.

¹⁶³ TOK Haastattelu 9.7.2006.

harjun männyt. Mutta pimeinä ja kylminä syksyn ja talven kuukausina piti pujahtaa nopeasti sängystä vaatteisiin ja napsauttaa lamppuun valo. Uunin lämpö hiipui jo. Ikkunan takana oli mustaa. Vähitellen Palomäentien huviloihin syttyi valoja, ensin vinttikamareihin palvelijoiden noustessa ja sitten keittiöihin heidän tarttuessaan päivän töihin.

Ignatiusten apulaiset, keittäjä ja sisäkkö, olivat sisaruksia ja he nukkuivat yhteisessä huoneessa samaan tapaan kuin lapsina vanhempiansa luona.¹⁶⁴ Tytöt olivat varmasti huoneeseensa tyytyväisiä. Se oli tilava – kokonainen perhe tehtaalaisia saattoi asua ja elää pienemmässä hellahuoneessa Amurissa.¹⁶⁵ Tuskin olivat tytöt lapsuudenkodissaan tottuneet sähkövaloonkaan. Huoneen lattia ja katto olivat lakattua lautaa, seiniä peittivät pinkopahvit ja tapetit. Huonetta lämmitti valkoinen kaakeliuuni.¹⁶⁶ Ehkä ikkunan edessä oli pieni pöytä, jonka ääressä tytöt kirjoittivat kirjeitä kotiin Humppilaan vilkaisten välillä ikkunan takana näkyvän Palomäentien kulkijoita.¹⁶⁷

Sisarukset siniruutuisissa puuvillamekoissaan, valkoisissa esiliinoissaan ja valkeat huivit hiusten peittona laskeutuivat rappusia pitkin huoneestaan alas keittiöön.¹⁶⁸ Talvella rapussa oli jäätävän kylmää ja paukkupakkasilla parvekkeen ovesa huurrettakin. Tytöt kulkivat nopeasti ja äänettömästi sanaa vaihtamatta sillä seinän takana nukkuivat talon isäntä ja emäntä omassa makuukamarissaan.¹⁶⁹ Onneksi uuden talon portaat eivät narisseet.

Tytöt astuivat keittiöön ja sulkivat portaikon oven hiljaa perässään. Yläkerrassa aivan palvelijain huoneen vieressä oli vesiklosetti, mutta luulenpa, että apulaiset kiiruhtivat keittiön poikki tarjoiluhuoneen ovelle ja sieltä alakerran

¹⁶⁴ TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁶⁵ Esim. Miettinen 1990, 15.

¹⁶⁶ TOK Työselitys, 10.

¹⁶⁷ TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁶⁸ Esim. Lehtonen 2006, 143; Setälä 2006, 211; Hartman 2006; 50.

¹⁶⁹ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; kuva 6.

klosettiin. Yläkerran mukavuuslaitoksessa riitti vilskettä isäntäväen alkaessa heräillä.¹⁷⁰

Talo oli hiljainen apulaisten aloittaessa työnsä. Ulkoa kuului jo ääniä sillä Pyynikillä rakennettiin koko ajan ja rakennusmiehet tulivat työmailleen varhain. Arkkitehti Birger Federley oli aikanaan määrännyt Ignatiusten huvilan keittiön rakennettavaksi näin:

Keittiöön tehdään maalatut seinähyllyt sekä halkolaatikko ja tiskipöytä virutusaltaineen, jonka ylipinta päällystetään galvanoidulla levyllä.¹⁷¹

Keittiöön muurataan tavallinen Högfors'in hella N:o 1 joka varustetaan lämmityskaapilla, paistiuunilla, roskanpolttajalla sekä sellaisella kyllin suurella hellaan muuratulla lämpimän veden laitteella, että siitä saadaan johto ja lämpimän veden hana likakulpon ja tiskialtaan sekä tarjoiluhuoneen pesualtaan yli. Hellan palomuri vuorataan 1,6 m. korkeuteen valkoisilla kaakeleilla. Kaakelivuorauksen yli tehdään valkoiseksi maalattu hylly.¹⁷²

Ensin piti laittaa tuli hellaan. Keittäjä veti savupellin auki ja kurkkasi vesisäiliöön. Voi onnetonta jos talossa ei olisi lämmintä vettä, mutta vielä onnettomampaa olisi polttaa hellan tyhjä säiliö puhki. Säiliö oli helppo täyttää laskemalla vettä hanasta.¹⁷³ Juokseva vesi on apulaisen paras apu. Sitten keittäjä avasi halkolaatikon, työnsi pari puuta pesään ja sytytti tulen. Hella kuumeni nopeasti lämmittäen keittiön ja kahviveden. Keittäjä istahti hetkeksi tuolille kahvimylly sylissään. Hyvä kahvi keitettiin vasta jauhetuista pavuista.

¹⁷⁰ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

¹⁷¹ TOK Työselitys, 8.

¹⁷² TOK Työselitys, 10.

¹⁷³ TOK Työselitys, 10.

Kahvi
(6 hengelle)

10 kkp. vettä,
10 tl. jauhattua kahvia
pieni pala kahvinselikettä

Kun vesi kiehuu, pannan jauhattu kahvi joko varsinaiseen kahvipussiin ja vesi kaadetaan päälle, jolloin kahvi on valmista, tahi pannaan kahvi ja kahvinselike veteen kiehumaan kannen alla 5-7 min. Pannun torvi kaadetaan selväksi, pannu nostetaan tulelta ja kahvi saa hetken aikaa selvitä, ennen kuin se tarjotaan.

Pannuun tahi pussiin jäänyt kahvinporo ja uutta vettä keitetään sumpiksi, jota käytetään veden asemasta kahvin keittoon seuraavalla kerralla.¹⁷⁴

Onneksi oli arkiamu ja herrasväki tulossa alas ruokasaliin kahville ja voileiville. Pyhäamuina keittäjällä ja sisäköllä riitti juoksemista kun kahvit kannettiin ylös kamareihin.¹⁷⁵ Samaan aikaan yläkerrassa taisivat lapset harmitella arkiamun ylösnousua. Mukava olisi viipyä peiton alla lämpimässä ja saada aamupala vuoteeseen.

Kamarien uunit oli lämmitetty illalla yötä vasten. Viileinä aamuina sisäkkö lämmitti ainakin ruokasalin ja alahallin uunit. Hallin uunin lämpö levisi avoimen portaikon kautta koko taloon lämmittäen yläkertaakin. Sitten oli aika kattaa aamukahvit ruokasaliin. Isäntäväen ylösnousua odotellessaan sisarukset ehtivät nauttia lämpimässä keittiössä oman kahvinsa. Mutta jos keittiön kello soi, sai kuppi jäädä jäähtymään. Numerotaulusta näki missä huoneessa kaivattiin apua.¹⁷⁶

Martta Setälä on muistellut kotiapulaisen elämää Tampereella 1930-luvulla. Virroilta kotoisen oleva torpan tyttö opetteli kaupungissa herrasväen tapoja. Sisäveissa, viemäri ja juokseva vesi olivat elämää helpottavia uutuuksia.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Reinilä ym. 1909, 292.

¹⁷⁵ TOK Haastattelu 7.9.2006.

¹⁷⁶ TOK Työselitys, 16.

¹⁷⁷ Setälä 2006, 204-205.

Aamuisin nousin kello seitsemän. Pesin kasvoni ja pukeuduin päivävaatteisiin, petasin sänkyäni ja tein tulet hellaan. Keitin Rouvalle teeveden, mutta sitä ei saanut keittää, vaan ainoastaan kiehauttaa – se piti muistaa. Keitetty vesi kovettaa vatsan, ja Rouvan vatsa oli herkkä kovettumaan. Teetä ja voileipää oli aamupalana, ja kello 11-12 oli lounas.¹⁷⁸

Keittäjän ja sisäkön puuhaillessa alakerrassa alkoi yläkerrasta kuulua askelia. Herra ja rouva heräsivät kamarissaan. Sängyt oli sijoitettu keittiön portaan vastaiselle seinälle. Sänkyjen vieressä kummallakin puolella oli pieni yöpöytä ja huoneen nurkassa mansardikaton kulman alla vaatesäiliö. Hyllyille oli hyvä pinota alusvaatteita, tankoon ripustettiin puvut ja leningit.¹⁷⁹ Talvella vaatteet piti muistaa ottaa jo illalla lämpenemään aamua varten sillä komero oli hyytävä kylmä. Isoon huoneeseen mahtui kyllä hyvin vaatekaappi ja lipastokin. Huonetta lämmitti valkoinen kaakeliuuni.¹⁸⁰ Ikkunasta näkyi Pyynikintien mutka ja Pyhäjärvi.

Viereisessä huoneessa huudettiin jo äitiä. Elvi Ignatius avasi vanhempien makuuhuoneen ja lastenhuoneen välisen oven ja riensi pienten luo.¹⁸¹ Nuorimmat pojat Olli ja Matti olivat heränneet. Äiti toivotti pikkupojille hyvää huomenta ja painoi soittokellon nappia. Apulainen sai huolehtia poikien aamutoimista.

Päätykamarissa heräsivät tytöt Eija ja Sirkka-Liisa. 1920-luvun loppupuolella vanhin veli Lassi oli jo lähtenyt opiskelemaan insinööriksi ja Anja opiskeli musiikkia Pariisissa.¹⁸² Eija ja Sirkka-Liisa valmistautuivat uuteen koulupäivään Pyynikillä.¹⁸³

¹⁷⁸ Setälä 2006, 205.

¹⁷⁹ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.; TOK Työselitys, 6.

¹⁸⁰ TOK Työselitys, 10.

¹⁸¹ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁸² Karttunen 2004, 27, 47, 311.

¹⁸³ TOK Haastattelu 9.7.2006.

Keittiössä sisäkkö joi viimeiset kahvin kulaukset ja kiirehti yläkertaan. Lastenhuoneessa soitettiin kelloa. Hän pujahti keittiön rappuja ylös, palvelijoiden huoneen kautta ylähalliin ja lastenhuoneeseen. Siellä rouva jo leikki pikkupoikien kanssa. Hyvää huomenta! Lastenhuone oli suurin ja valoisin kamari, miltei alakerran salin kokoinen. Huoneeseen paistoi aamuaurinko sillä ikkunat antoivat itään ja etelään. Huoneen nurkassa oli kaakeliuuni ja lattiassa korkkimatto. Seiniä peittivät iloiset tapetit, joissa vaalealla pohjalla kiemurteli suuria kukkaköynnöksiä. Valkoisissa ikkunaverhoissakin oli kukkaköynnöksiä, mutta tyylitellympiä. Jugendtyyliset verhot taisivat olla vanhat, varmaan jo Kuninkaankadun kotiin hankitut. Vuoteiden lisäksi lastenkamari oli kalustettu ainakin tummalla kirjahyllyllä ja kirjoituspöydällä, keinutuolilla sekä pienillä valkoiseksi maalatuilla lastentuoleilla ja jakkaroilla.¹⁸⁴

Viereinen isojen tyttöjen kamari oli pienempi, mutta sielläkin herättiin kevätaamuina nousevan auringon säteisiin, pitkinä talven viikkoina pimeyteen. Huoneessa oli kapeat valkoisiksi maalatut sängyt ja tumma kirjoituspöytä. Koululaiset eivät enää tarvinneet tilaa leluille ja leikeille. Tummasävyinen tapetti oli kauttaaltaan kukkien ja lehtien peittämä.¹⁸⁵ Ikkunastaan tytöt näkivät naapurihuvilan punaisen tiilikaton ja Pyhälän perheen palvelijain huoneen ikkunan, ensin suuret rakennustyömaat ja rakennusten valmistuttua Mariankadun päähän kohonneen kerrostalon kulman ja mahtavan Pyynikinlinnan. Rakennusten välissä häämötti horisontti, maaseutu Tampereen takana.

Sisäkkö auttoi pikkupoikia aamutoimilla. Ensin käytiin klosetissa. Se oli moderni – noisless – ja siisti - virtsakulppo fajanssia ja putket niklatut.¹⁸⁶ Sitten huuhdeltiin kädet ja kasvot kylpyhuoneen pesualtaan yllä. Illalla sisäkkö oli kuumentanut veden kuparisella kamiinalla ja suihkuttanut pojat ammeessa

¹⁸⁴ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; TOK Työselitys, 16; kuva 7.

¹⁸⁵ Kuva 8.

¹⁸⁶ TOK Työselitys, 11.

lämpimällä vedellä.¹⁸⁷ Aamulla vesi oli sopivan haaleaa. Toinen poika istui kylpyhuoneen maalatulla penkillä toisen peseytyessä. Märät kasvot kuivattiin seinähyllyn alta naulasta otetulla pyyheliinalla.¹⁸⁸ Ehkä hyllyn päällä oli pullollinen miedosti tuoksuvaä kölninvettä, jonka mainostettiin myös kirkastavan ihoa. Sinikultaisessa etiketissä luki ”4711 Eau de Cologne”. Joskus kylpyhuoneessa tuntuikin tuoksuvan sitruuna, rosmariini, laventeli ja jokin oudompi. Paljon myöhemmin, kun tuntee bergamotin tuoksun, tulee mieleen lapsuuden aamut ja silmien huuhtelu viilenevällä vedellä.¹⁸⁹ Klosettiin tuli välikön kautta vähän valoa oven yläpuolella olevasta ikkunasta, mutta kylpyhuone kylpi valossa. Ikkunan takaa kuuluivat vaimeina Palomäentien äänet.¹⁹⁰

Puhtaat ja puettut pojat laskeutuivat alas ruokasaliin aamupalalle isän, äidin ja sisarusten seuraan. Ruokasali oli juhlava, huvilan muita huoneita hienempi. Korkea uuni kiilsi tumman punaruskeana.¹⁹¹ Puoleen väliin seinää ulottuvien lakattujen paneelien päällä oli kapea hylly ja hyllyllä pieniä koriste-esineitä. Niihin eivät tainneet lapset saada koskea. Seinän yläosa oli peitetty kukkakuvioisella tapetilla. Ikkunoiden välissä oli korkea kaappi ja peräseinän syvennyksessä toinen leveämpi. Sen avoimille hyllyille oli aseteltu parhaat kulhot ja kannut ja sen keskellä peilissä kertautui ruokasalin katettu pöytä. Ovaalinmuotoisen damastiliinalla peitetyn pöydän ympärille asetelluissa tuoleissa oli suorat korkeat selkänojat ja kukkakuvioisella gobeliinikankaalla päällystetyt pehmusteet. Pentti Ignatius istui pöydän päässä ja pieni Olli istuutui isänsä viereen.¹⁹² Aikuiset joivat kahvia¹⁹³, ehkä joku halusi teetä ja pikkupojille tarjottiin maitoa. Kaikille maistuivat voileivät.

¹⁸⁷ TOK Työselitys 12.

¹⁸⁸ TOK Työselitys 8-9

¹⁸⁹ Lahtinen 2006, 86-88.

¹⁹⁰ TOK Työselitys, 7.

¹⁹¹ TOK Kirje.

¹⁹² Kuvat 3, 9, 10.

¹⁹³ TOK Haastattelu 9.7.2006.

Aamupalan jälkeen hajaannuttiin päivän puuhiin. Pentti Ignatius otti alahallin naulakosta ulsterin ylleen, painoi hatun päähänsä ja astui ovesta ulos rapuille ja muutaman askelen jälkeen portista Palomäentielle. Satamakadun tehtaalle käveli muutamassa minuutissa. Suomen Trikoo oli kauempana Pyynikillä ja matka sinne vei kymmenisen minuuttia. Elvi Ignatius tarttui keittäjän ja sisäkön kanssa päivän töihin ja pikkulapset uppoutuivat leikkeihinsä. Koululaisia odottivat oppitunnit Tampereen suomalaisessa yhteiskoulussa.¹⁹⁴

Koulussa

Koululaiset kävelivät Pyynikintietä pitkin alamäkeen keskustan suuntaan. Teknillisessä oppilaitoksessakin alkoivat tunnit ja tyttöjä vastaan käveli nuoria insinööriopiskelijoita. Ehkä arkkitehti Birger Federley oli menossa pitämään oppituntia. Hänelle työt niiasivat tervehdykseksi, Federley nyökkäsi neideille ja nosti hattuaan. Arkkitehti tunnettiin kohteliaana miehenä.¹⁹⁵

Tytöt jatkoivat matkaansa pitkin urheilukentän aidan viertä. He taisivat jutella koulun uudesta voimistelunopettajasta Hugo Lahtisesta. Oppilaat varmasti ihailivat urheilijaa, joka oli saanut pronssimitalin Antwerpenin olympialaisten viisiottelussa vuonna 1920. Niissä kisoissa suomalaiset menestyivät loistavasti Hannes Kolehmainen ja Paavo Nurmen johdolla.¹⁹⁶

Urheilukentän jälkeen tytöt ylittivät Mariankadun ja heti Hallituskadun alussa olikin Tampereen suomalainen yhteiskoulu. Viereinen rakennus samalla kadulla oli Reaalilyseo ja seuraava Aleksanterin kansakoulu. Vähän

¹⁹⁴ TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁹⁵ Kivinen 1982, 121.

¹⁹⁶ Tiililä 2005, 233, 324.

kauempana olivat Svenska samskolan ja Tyttölyseo.¹⁹⁷ Kadulla vilisi koululaisia!

Pian pikkupojat Olli ja Mattikin aloittaisivat koulun, mutta Aleksanterin kansakouluun he eivät menisi vaan yhteiskoulun valmistaville luokille parin korttelin päähän Papinkadulle. Siellä kaikki Ignatiuksen lapset koulutiensä aloittivat.¹⁹⁸ Myöhemmin, Ollin ja Matin ollessa jo yhteiskoulun yläluokilla, isäni ja setäni kävivät samaa koulua. Mutta tuskin yläluokkalaiset pikkupojista piittasivat ja olisivatko muutenkaan kaveeranneet. ”Minä ja Mikko olimme ainoat työmiehen mukulat yhteiskoulussa”, sanoo isäni Matti.

Suomalainen yhteiskoulu ja Svenska samskolan olivat yksityisiä oppikouluja. Reaalilyseo, Tyttölyseo ja kaupungin toisella puolella toimiva Klassillinen lyseo olivat valtion ylläpitämiä oppikouluja. Tavallisesti oppikouluun pyrittiin kansakoulun jälkeen, mutta yksityisissä kouluissa opiskeltiin ensin kaksi vuotta valmistavilla luokilla. Oppikoulut olivat maksullisia, mutta valtion koulut yksityisiä halvempia.¹⁹⁹ Tampereen yhteiskoulu oli hyvä koulu, Suomen parhaita. Keväällä 1929 ylioppilaskokeet sujuivat erinomaisesti ja Tampereen suomalainen yhteiskoulu oli maan paras. Suomen kielen opettaja rehtori Kaarlo Tiililä ilahtui erityisesti ainekirjoituksen kahdestatoista laudaturista.²⁰⁰

Vähän ennen kello kahdeksaa koulumatkalaiset kääntyivät Hallituskadulta yhteiskoulun pölyävään pihaan sulautuen koululaisten kuhinaan. Pian koulun kello soi ja oppilaat tungeksivat sisään. Tytöt liittyivät luokkatoveriensa seuraan. Käytävillä oli ahdasta koululaisten etsiessä oikeita luokkahuoneita jutellen läksyistä, kokeista ja ehkäpä siitä kun vallaton neljäsluokkalainen heitti ensiluokkalaisen koululaukun ilmaan ja laukussa ollut maitopullo särkyi

¹⁹⁷ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 92, 94, 97, 102-103.

¹⁹⁸ TOK Haastattelu 9.7.2006.

¹⁹⁹ Elo 2003, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/arki/1900-18/oppikoulu.htm>. Luettu 27.4.2007.

²⁰⁰ Tiililä 2005, 330.

pikkutytön päähän. Tyttöparka sai aivotärähdyksen ja kurittoman pojan äiti kirjeen rehtorilta.²⁰¹

Luokassa oli pulpetteja vierä vieressä ja aikamoinen melu. Koulu oli aivan liian ahdas 500 oppilaalle. Luokka hiljeni opettajan astuessa sisään. Ehkä ensimmäisen tunnin piti Aina Markkola, joka opetti yhteiskoulussa ruotsia peräti 47 vuoden ajan. Ruotsin ja suomen lisäksi opiskeltiin saksaa. Yläluokkalaiset lukivat myös englantia ja sen lisäksi joko ranskaa tai latinaa.²⁰² Viereisen Reaalilyseon lukujärjestyksessä oli enemmän luonnontieteitä.²⁰³ Yhteiskoulussa suomea, latinaa, historiaa ja maantietoa opetti rehtori Kaarlo Tiililä. Koko koulu tunnettiin Tiililän kouluna.²⁰⁴

Puolen päivän aikaan oppilaat hajaantuivat syömään. Ignatiuksen lapset kävelivät kotiin Palomäentielle sillä matka oli lyhyt ja keittäjän valmistama aterian odottamassa. Isäni ja setäni, Matti ja Mikko, tulivat yhteiskouluun matkan takaa Messukylästä. Rauhalliset pojat eivät heitelleet laukkujaan ja ehjistä maitopulloista sai palanpainiketta eväsleiville. Välillä he söivät Pyynikintorilla Tuotannon isossa ravintolassa ja välillä Kauppakadun päässä Branderilla.

Iltapäivällä palattiin jälleen kouluun ja oppitunneille. Joulukuussa 1925 keskiviikkopäivän päätteeksi rehtori Tiililä varoitteli nuoria viinan kiroista:

Tänään pidin VII:lle tunnin kestävä puheen raittiudesta. Se oli 3-4:ään, siis 6:s tunti. Olin ihan väsymyksestä pehmeä luokan eteen astuessani, mutta suuni avattuani huomasin olevani täydessä viireessä. Ilman valmisteluja puhuin hyvin, ja koko luokka kuunteli erinomaisen tarkkaavaisesti. Tämmöisessä tilaisuudessa todella tuntee itsekin jotain merkitsevänsä ympäristölleen.²⁰⁵

²⁰¹ Tiililä 2005, 311.

²⁰² Tampereen yhteiskoulu 1895-1962, 8-10.

²⁰³ Elo 2003, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/arki/1900-18/oppikoulu.htm>. Luettu 27.4.2007.

²⁰⁴ Tiililä 2005, 6-7.

²⁰⁵ Tiililä 2005, 283-284.

Neljän jälkeen koulutyöt Eija ja Sirkka-Liisa palasivat kotiin. Illalla tehtiin koulutehtäviä ja luettiin kokeisiin, harjoiteltiin soittoläksyjä ja vietettiin aikaa perheen kanssa.²⁰⁶

Sisäkkö siivoaa

Aamulla, koululaisten lähdettyä omille teilleen, keittäjä ja sisäkkö jatkoivat talon töitä. Ensin piti siivota yläkerran kamarit. Sisäkkö avasi herran ja rouvan huoneessa oven ulos parvekkeelle ja päästi raitista ilmaa sisään. Kylmällä säällä hän piti ovea auki vain pienen hetken, mutta kauniina päivänä pitempään. Lastenhuoneestakin johti ovi parvekkeelle, mutta isojen tyttöjen päätykamarissa sisäkkö avasi pienen terveysikkunan.²⁰⁷ Hän otti peitot vuoteista, kantoi ulos ja pudisteli puhtaiksi ja raikkaiksi. Talvella parveke oli liukas ja luminen ja pakkanen pisteli sormia. Työ oli tehtävä joutuisasti. Mutta lämpiminä aamuina sisäkkö ei pitänyt kiirettä. Parvekkeella unohti olevansa kaupungissa. Ei näkynyt taloja eikä tehtaanpiippuja, näkyi vain Pyhäjärvi ja sen rantaan viettävä mäntyrinne. Liian pitkään ei sopinut haaveilla sillä tekemättömät työt odottivat. Sisäkkö kantoi peitot sisälle ja sijasi sängyt siisteiksi.

Alakerrassa herrasväki oli jo lopettanut aamupalansa ja sisäkkö pääsi siivoamaan ruokasalia. Keittäjä oli ehtinyt tyhjentää pöydän, mutta sisäkkö pyyhki pölyt ja harjasi lattialta roskat. Tummassa kaakeliuunissa näkyi olevan lasten sormenjälkiä. Sisäkkö pyyhki uunin kiiltäväksi, avasi liukuoven salin puolelle ja pujahti sisään pölyriepu kädessään.²⁰⁸ Paremmiin siivottiin kerran viikossa, tavallisesti perjantaina. Silloin kannettiin matot ulos ja pyyhittiin

²⁰⁶ TOK Haastattelu 9.7.2006.

²⁰⁷ TOK Työselitys, 8.

²⁰⁸ TOK Kirje; TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

lattiat kostealla.²⁰⁹ Suursiivous tehtiin kahdesti vuodessa, joulun alla ja kesällä herrasväen ollessa maalla. Siitä urakasta eivät sisäkkö ja keittäjä kaksin selvinneetkään. Apuun tuli sisarusten serkku Humppilasta.²¹⁰ Suursiivouksessa kaikki matot ja pienemmät huonekalutkin vietiin ulos ja tampattiin. Salin, ruokasalin ja alahallin parkettilattiat pestiin, vahattiin ja kiillotettiin. Komerot tyhjennettiin, hyllypaperit vaihdettiin ja vaatteet tuuletettiin. Seinät ja katot pyyhittiin pitkävartisella harjalla.²¹¹ Raskasta työtä helpottavasta tomunimijästä sisäkkö oli kuullut puhuttavan. Rouva tiesi, että rehtori Tiirilän rouvalla muutaman korttelin päässä Koulukadulla jo oli sellainen.²¹² Varmaan insinöörikin tomunimijän pian hankkii.

Pölynimurit olivat tulleet myyntiin Helsingissä edellisellä vuosikymmenellä.²¹³ Tiirilän perheeseen vuonna 1928 hankittu imuri oli päiväkirjamerkinnän arvoinen tapaus ja viipurilainen palvelija on muistellut imurin olleen niihin aikoihin harvinainen uutuuks.²¹⁴ *Kotiliesi*-lehdessäkin pohdittiin imurin tarpeellisuutta.

Mitenkäs sellaisista koneista niin paljon puhuttaisiin ja reklaamia tehtäisiin, jos ei niistä olisi muuta hyötyä ”se kova pörinä”. Minkähänlaisia kokemuksia muilla emännillä lienee? Kannattaneeko pölynimijää käyttää, vai arvellaanko, ettei ole ”piiskan voittanutta, yli käynyttä rottingin”?²¹⁵

²⁰⁹ Esim. Sallinen 1996, 59; Hartman 2006, 47.

²¹⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006.

²¹¹ Sallinen 1996, 60.

²¹² Tiirilä 2005, 305; Peltonen 2006, 24.

²¹³ Lepistö 1994, 166.

²¹⁴ Sallinen 1996, 59.

²¹⁵ Puputti 1924.

Maitokaupassa

Aamukahvin jälkeen keittäjä pesi kupit, kuivasi ja laittoi kaappiin. Lämmintä vettä sai hanasta, olihan hän tehnyt hellaan tulen ensitöikseen aamulla.²¹⁶ Rouvakin tuli keittiöön antamaan ohjeita päivän aterioita varten. Aamiainen eli lounas nautittiin joka päivä kello 11 koululaisten tullessa kotiin. Pentti Ignatiuskkin tuli kotiin aamiaiselle jollei syönyt kaupungilla liiketuttavien seurassa. Keittäjä saisi hakea Tuotannosta maitoa ja voita. Rouva lähtisi itse kaupungille ja toisi hallista lihaa päivällistä varten.²¹⁷

Kaupassa, hallissa tai torilla käytiin joka päivä ostamassa tuoretta ruokaa. 1920-luvulla jääkaapit olivat vasta tulossa Suomeen.²¹⁸ Ignatiukset täyttivät huvilansa kellarin joka syksy oman tilan tuottamalla ruoalla. Laarit täytettiin juurikkailla, hyllyt hillopurkeilla ja mehupulloilla. Kellarin nurkassa oli varmasti iso saavillinen etikkakurkkuja. Pula-aikanakaan ei kellari tyhjentynyt kokonaan sillä tila oli iso ja puutarhuri vastasi sen hoidosta.²¹⁹

Keittäjä riisui esiliinansa, puki päällystakin ylleen ja astui keittiön ovesta pieneen rappuun ja siitä takapihalle. Kädessä keikkui tyhjä maitoastia. Leveästä ajoportista hän pääsi Pyynikintielle²²⁰, kääntyi Palomäentielle ja lähti astelemaan mukulakivia pitkin kohti Pyynikintoria. Vaikka Aleksanterintoriksi hän sitä kutsui. Vastikään annettu uusi nimi ei vielä ollut luontunut käyttöön.²²¹

Torin kulmassa oli rakenteilla komea Pikarilinna. Vielä muutamaa vuotta aiemmin torilta sai ostaa ruokaa suoraan maalaisten kuormista ja kahvia kojuista, mutta nyt torin olivat vallanneet linja-autot ja kulkijat kapsäkkeineen.

²¹⁶ TOK Työselitys, 10.

²¹⁷ TOK Haastattelu 9.7.2006; Sallinen 1996, 63.

²¹⁸ Lepistö 1994, 150.

²¹⁹ TOK Haastattelu 9.7.2006.

²²⁰ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

²²¹ Keskinen ym. 2005, 63; kuva 2.

Viereisellä heinätorilla käytiin vielä heinä- ja halkokauppaa.²²² Sinne ei kuitenkaan tarvinnut poiketa sillä Ignatiukset saivat lämmityspuut omasta metsästä Aitolahdelta.²²³ Pikarilinnan jälkeen torin laidalla oli tyhjä tontti ja sitten Tuotannon talo. Tuotanto oli porvarillinen osuusliike ja luulenpa, että juuri sinne Ignatiusten keittäjä lähetettiin kauppasioille.²²⁴ Osuusliike Voima olikin sitoutunut sosialistiseen työväenliikkeeseen.²²⁵

Tuotannon talon päätyyn oli maalattu suuri mainos:

KAHVILA

SEKATAVARA-OSASTO
SUOSITTELEE SIIRTOMAATUOTTEITA
HEDELMIÄ JA HERKKUJA

RUOKATAVARA-OSASTO
SUOSITTELEE MEIJERI JA OMAN
LEIPÄTEHTAAN TUOTTEITA

TÄSSÄ TALOSSA²²⁶

Keittäjä astui sisään myymälään. Pitkän tiskin takana kolme valkoisiin takkeihin ja hilkkoihin pukeutunutta kauppa-apulaista palveli asiakkaita. Lasikossa oli makkaroitu ja tiskin toisessa päässä leipää ja lettivehnästä. Tiskin päälle oli asetettu banaaniterttu jalalliseen lasimaljaan.²²⁷ Myyjättärien takana hyllyllä sokeri oli Sirkkua, kaurahiutaleet Elovenaa ja rusinat Kaliforniasta. Palasokeria otettiin puulaatikosta ja pussitettiin asiakkaan haluama määrä.²²⁸

²²² Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 119.

²²³ TOK Haastattelu 9.7.2006.

²²⁴ Keskinen ym. 2005, 64.

²²⁵ Määttä 2003, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/arki/1900-18/kauppae.htm> Luettu 22.11.2007.

²²⁶ Keskinen ym. 2005, 64.

²²⁷ Keskinen ym. 2005, 14.

²²⁸ Seppovaara 2004, 9, 14, 30.

Leivonnaiset tuoksuivat houkuttelevasti, mutta hiivaleipää ja vehnästä keittäjä paistoi itse joka lauantai suuressa leivinuunissa talon kellarissa, leipomossa. Rouva huolehti, että aina oli vierasvaraksi myös pikkuleipiä ja kakkua.²²⁹ Ässiä, Hanna-tädin kakkuja, piparkakkuja ja kolmikulmaisia prinsippaalileipiä säilytettiin varmaan komerossa ruokasalin takana.²³⁰

Kauppa-apulainen mittasi keittäjän astiaan maitoa ja kääri voikimpaleen paperiin. Ostokset kirjattiin ylös ja kuun lopussa rouva maksoi laskun.²³¹ Synnove Hartman on muistellut ruoka-ostosten tekoa lapsuutensa Helsingissä 1930-luvulla.

Oman talon maitokaupasta Vieno osti ”kirjalla” maitoa, leipää, voita, munia... Maitoa ostettiin kannuun, voita lohkaistiin isosta tynnyrimäisestä kimpaleesta puulastalla voipaperille pyydetty määrä. --- Lasku maksettiin kuukausittain.

Äitini teki tavallisesti muut ostokset.--- Joskus sain mennä mamman kanssa kauppahalliin. Makkaraviipaleen sai usein maistiaisiksi. Sieltä ostettiin myös verta pulloon, ja siitä Vieno teki veriohukaisia tai palttua.²³²

Aamiainen

Keittäjä käveli takaisin Palomäentielle maitokannua ja voipakettia kantaen. Perille päästyään hän ryhtyi ensi töikseen valmistamaan aamiaista. Aamiainen oli päivällistä yksinkertaisempi ateria. Usein syötiin perunoita ja kastiketta, silakoita tai munakasta ja puuroa.²³³ Anna Olsoni-Quist laati *Kotiliesi*-lehden jokaiseen numeroon ”Kahden viikon aamiais- ja päivällissuunnitelmat”. Ruoat

²²⁹ TOK Työselitys 10; TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; esim. Knuuttila 2006, 100; Lehtonen 2006, 144.

²³⁰ Reinilä ym. 1909; Lehtonen 2006, 144; TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

²³¹ Esim. Hartman 2006, 49; Sallinen 1996, 59; Knuuttila 2006, 100.

²³² Hartman 2006, 49.

²³³ Esim. Sallinen 1996, 56; Olsoni-Quist 1924.

olivat tavallisia 1920-luvun ruokia²³⁴ ja tavallista ruokaa Ignatiuksetkin söivät. Keittäjä oppi valmistamaan ainakin jauhelihakastiketta ja stroganoffia. Ehkä ne olivat pienen Ollin lempiruokia sillä ne hän muistaa 80 vuoden jälkeenkin. Tai ehkä ne olivatkin ruokia, joita lapsi pyöritteli lautasen reunalta toiselle toivoen kastikkeen katoavan ihan itsestään.²³⁵

Anna Olsoni-Quist ehdotti, että torstaina 13. marraskuuta vuonna 1924 aamiaisella tarjotaan perunoita ja sienimuhennosta sekä paistettua riisipuuroa.²³⁶ Sitä ruokaa Ignatiuksetkin olisivat voineet syödä.

Keittäjä otti vadin kainaloonsa ja lähti keittiön rappuun muttei mennytkään ulos vaan jatkoi kapeita ja jyrkkiä betoniportaita pitkin alas kellariin. Hämärään kellariin tuli vähän valoa katon rajan kapeasta ikkunasta. Matalassa käytävässä pää hipoi rapattua kattoa. Talouskellari oli viileä ja paleleva keittäjä täytti nopeasti vadin perunoilla. Pienemmässä säilykekellarissa oli hyllyjä lattiasta kattoon ja hyllyillä pulloja ja purkkeja. Keittäjä otti mukaansa purkillisen säilöttyjä sienia, sulki oven ja kapusi ylös keittiöön.²³⁷

Keittiössä hän huuhtoi perunat puhtaiksi Aitolahden mullasta, kuori ohuelti ja laittoi kattilaan. Vanhat perunat pannaan tulelle kylmässä ja uudet kuumassa suolatussa vedessä – sen keittäjä oli oppinut jo pikkutyttönä.²³⁸

Sienipurkki toi mieleen syksyn ja metsän. Suolan ja sipulin kanssa purkkiin säilöttyt tatit ja haperot keittäjä pilkkoi veitsellä pieniksi paloiksi ja käristi voissa kuumalla pannulla. Keittiön ruokasäiliöstä hän otti jauhopussin ja ripotteli ison lusikallisen vehnäjauhoja pannulle sienten sekaan. Vähitellen hän sekoitteli joukkoon liemen sienipurkin pohjalta ja maitoa kannusta. Lopuksi

²³⁴ Olsoni-Quist 1924.

²³⁵ TOK Haastattelu 9.7.2006.

²³⁶ Olsoni-Quist 1924.

²³⁷ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; TOK Työselitys, 3, 6; kuva 11.

²³⁸ Reinilä ym. 1909, 213.

keittäjä maustoi ruoan hyppysellisellä pippuria. Muhennos sai jäädä liedelle kiehumaan.²³⁹

Keittäjän täytyi vielä hakea muutama kananmuna ja eilisen riisipuuron loppu talouskellarin hyllyltä. Niistä syntyisi jälkiruoka.

Kylmään riisiryynipuuroon sekoitetaan pari vatkattua munaa. Puuro kaadetaan voideltuun vuokaan, pinnalle siroitellaan hienonnettua kaneelia ja sokeria, ja ruoka pannaan uuniin paistumaan.²⁴⁰

Kello 11 perunat olivat kypsiä, sienimuhennos kuumaa ja ruokasalin pöytä katettu. Ignatiukset kokoontuivat ruokasaliin aamiaiselle. Aterian jälkeen palvelijat korjasivat pöydän ja söivät oman aamiaisensa keittiön pöydän ääressä.²⁴¹

Pyykkäri tulee pesutupaan

Pyykkäri saapui taloon kerran kuussa tai useamminkin. Aamusta alkaen pyykkäri toinen palvelijoista apunaan hääräsi kuumassa ja höyryävässä pesutuvassa talon kellarissa.²⁴²

Pyykit keitettiin pyykkipadassa ja huuhdottiin virutusammeessa. Högforsin rautajaloilla seisovaan valurautapataan laskettiin vesi messinkisestä hanasta. Padan tilavuus oli 250 litraa. Pyykkäri ja sisäkkö varmaan vaihtoivat muutaman sanan hanan ja kaupungin yleisen vesijohdon siunauksellisuudesta. Ennen vesi piti kantaa kaivosta ja se oli suunnattoman raskasta työtä. Padan

²³⁹ Reinilä ym. 1909, 272, 348; TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

²⁴⁰ Reinilä ym. 1909, 139-140.

²⁴¹ Sallinen 1996, 56.

²⁴² Esim. Lappi 2006; 258; Sallinen 1996, 62-63; TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

alle pesään tehtiin tuli ja pyykkivesi kuumeni. Halkojakaan ei tarvinnut kaukaa kantaa sillä halkokellari oli seinän takana.²⁴³

Vesijohdosta ja viemäristä huolimatta pyykinpesu oli talouden vaivalloisimpia töitä. Pesukonetta kaivattiin pyykkituvassa ja *Kotilieden* kirjoituksissa.

Onneksi uusista pesujauheista oli apua.

Pesujauhe pyrkii nykyään olemaan se apuneuvo, joka helpottaa raskasta vaatteidenpesuamme ja lohduttaa meitä siitä, ettemme ole voineet saada kaipaamaamme käytännöllistä pesukonetta.

Uudenaikaista pesujauhetta käytettäessä säästyy siis työtä, aikaa, polttopuita ja – vaatteita. Syövyttävä lipeäkivi, sooda, harja ja kuluttava pesulauta joutuvat onneksi tarpeettomiksi, hieromis- ja hankaamistyötä joko ei ollenkaan tarvita tai se vähenee tuntuvasti, vaatteiden hautominen ei tule enää kysymykseen.²⁴⁴

Tampereen Saippuatehdas Oy valmisti Yx-Kax-pesujauhetta. Mainoksessa opastettiin pesemään uudella aineella.

Paketin sisältö liuotetaan hämmentäen sopivaan määrään kuumaa vettä. Kun jauhelma on täydellisesti liuonnut, lisätään 25-30 litraa haaleaa tai kuumaa vettä, jota liuosta vispilöidään, kunnes saadaan voimakas vaahto syntymään. Tähän liukseen pannaan vaatteet yöksi likoamaan ja huuhdotaan seuraavana aamuna huolellisesti ensin lämpimässä ja sitten kylmässä vedessä. Erittäin likaiset vaatteet keitetään YX-KAX-liuvoksessa ennen huuhtomista.²⁴⁵

Pyykkäri ja apulainen ripustivat puhtaat pyykkit takapihalle männystä mäntyyn sidotulle narulle kuivumaan.²⁴⁶ Mankeloitavat pyykkit – salveetit, pyyhinliinat, kyökkipyhlinliinat, nenäliinat, lakanat ja liinat – saivat kuivua sopivan

²⁴³ TOK Työselitys, 10-11; TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; kuva 11.

²⁴⁴ Kotitonttu 1924.

²⁴⁵ Lahtinen 2006, 59.

²⁴⁶ Anttila 1995, 53.

nihkeiksi. Sitten ne vedettiin suoriksi ja työnnettiin kärryillä vastapäiseen Törmän taloon, missä oli vuokrattava mankeli.²⁴⁷

Seuraavan päivänä pyykkäri pesi vaatteita jossain toisessa talossa ja sisäkkö ryhtyi silittämään Ignatiusten puhdasta pyykkiä. Raskasta pyykkipäivää olivat keventäneet pyykkäriin jutut. Talosta taloon kiertävä nainen tiesi yhtä ja toista Pyynikin asioista.²⁴⁸

Äidin päivä kotona ja kaupungilla

Aamupäivällä Elvi Ignatius valvoi lasten leikkejä ja palvelijoiden työtä. Hän suunnitteli päivän ateriat. Joka päivä kello 11 tarjottiin aamiainen. Kahdelta nautittiin päiväkahvit ja kello viideltä päivällinen. Ateriat valmistettiin rouvan antamien ohjeiden mukaan ja vähitellen keittäjä oppikin hyväksi ruoanlaittajaksi. Iltateen rouva keitti itse jos palvelijoilla oli vapaata.²⁴⁹ Sivistyneen perheen tytär oli onnekseen oppinut omalta äidiltään talouden johtamisen taidon.²⁵⁰

Aamiaisen jälkeen sisäkkö jäi hoitamaan pikkulapsia ja Elvi Ignatius lähti kaupungille. Hän otti alahallin naulakosta ylleen pitkän ulsterin. Kauluksen ja hihansuiden leveät turkikset olivat sekä lämpimät että pukevut. Päähänsä hän painoi pyöreän päätä myötäilevän hatun. Elvi Ignatius kurkkasi vielä kirjekuorimalliseen käsilaukkuunsa ja tarkisti, että kaikki tarvittava oli mukana.²⁵¹ Sitten hän astui ovesta portaille ja portista kadulle.

²⁴⁷ Lepistö 1994, 172; Anttila 1995, 98; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998.

²⁴⁸ Esim. Paljakka 2006, 65.

²⁴⁹ TOK Haastattelu 9.7.2006; Paljakka 2006, 64; Laiho 2006, 159; Brunow-Ruola 2001, 136-139.

²⁵⁰ Kts. Karttunen 2004, 310.

²⁵¹ Karttunen 2004, kuvaliite.

Elvi Ignatius käveli aidan viertä huvimajalle asti, kääntyi Pyynikintielle ja heti korttelin päästä alamäkeen Satamakadulle.²⁵² Vastaan tuli tuttuja ja aina välillä pysähdyttiin vaihtamaan muutama sana. Pyynikillä asuva teatterinjohtaja Kosti Elo näytti kulkevan samaan suuntaan, oli kai menossa työväentalolle. Uusi saksalainen näytelmää Kaasu oli saanut oikein ylistävän kritiikin Aamulehdessä. – Ilahduttavaa, että Elolla on taiteellisia tavoitteita, ajatteli Elvi Ignatius, joka klassisen musiikin vakavana harrastajana ei tainnut arvostaa Työväenteatterin vetonauloja Iloista Leskeä ja Kreivitär Marizaa.²⁵³

Rouva Ignatius jatkoi matkaansa keskustaan päin. Hän ohitti ruotsalaisen koulun, Kutomateollisuuden, Tyttölyseon ja tuli Esplanadille. Leveän puistokadun toisessa päässä hän näki Näsinkallion suihkulähteineen ja valkoisine palatseineen muttei taivaltanut sinne asti. Aleksanterin kirkon kohdalla hän kääntyi Hämeenkadulle ja pysytteli visusti kadun oikealla puolella sillä vasemmalla oli valtava rakennustyömaa. Tekeillä oli kaupungin suurin asuinkerrostalo Tuulensuu.²⁵⁴ No mutta, oikeallakin puolella rakennettiin. Elokuvateatteri Petitin viereen nousi Helsingin Osake-pankin talo.²⁵⁵ - Uudet rakennukset ovat hyvin pelkistettyjä, mietti Elvi Ignatius katsellessaan jugendkeskustan muuttumista ensin klassistiseksi ja sitten funktionalistiseksi. Pelkistetty tyyli saattoi miellyttää naista, jonka omakaan koti ei ollut koristeellinen.²⁵⁶

”Vossikoiden kavionkapse katukiveykseen, muutaman kanttiauton pörinä ja kärryn pyörien kolina olivat arjen ääniä valtakadulla”, kuvaili Eero-Matti Wolanen 1920-luvun Hämeenkatua.²⁵⁷ Elvi Ignatius käveli saapikkaiden korot kopisten Hämeenkatua kauppahallille asti.²⁵⁸ Hän vilkaisi kellokaupan ikkunaa

²⁵² Kuva 2.

²⁵³ Anttila 1995, 65; Nurmio 2000-2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/kulttuuri/1918-40/ttt.htm>. Luettu 22.5.2007.

²⁵⁴ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 57.

²⁵⁵ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 78.

²⁵⁶ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; esim. Kuva 3.

²⁵⁷ Wolanen 1997.

²⁵⁸ Karttunen 2004, kuvaliite.

ja pujahti suuren lyhdyn alta hämääseen holvikäytävään. Käytävän päässä oli kauppahallin ovi.²⁵⁹

Elvi Ignatius valitsi hallin kolmesta pitkästä käytävästä vasemman puoleisen, jonka varrella olivat lihakauppioiden kojut. Käytävän alkupäässä vasemmalla makkaratehtailija Yrjö Wigrénin liikkeessä myytiin lihaa, leikkeleit ja makkaroita.²⁶⁰ Ellen Llewellyn asioi Wigrénillä Carola Sandbackan samannimisessä romaanissa. Sandbacka kuvaa kirjassaan suomenruotsalaisten kauppioiden ja tehtailijoiden elämää Tampereella 1900-luvun alkupuolella.²⁶¹

Hänen mielestään joitain asioita ei vain voi jättää palvelusväen huoleksi, ei edes Selman, joka on tosin luotettava mutta ei kuitenkaan tiedä esimerkiksi laatukankaista ja niiden hoidosta ja puhdistuksesta läheskään yhtä paljon kuin Ellen. Myös ostokset Ellen hoitaa tavallisesti itse. Hän kulkee hallissa iso ostokassi käsivarrellaan ja pikkutyöt perässään, sillä sekä Elinistä että Annasta on hauska olla Mamman mukana ostoksilla, ja lisäksi Selmasta on parempi, etteivät he ole jaloissa aamusivouksen aikana. --- –Två kilo malet kött, hän sanoo lihakaupassa rouva Wigrénille, jonka kanssa aina puhuu ruotsia. Ellen ääntää sanan kilo riikinruotsalaisittain: tsiilu. Elin ja pikku Anna samanlaisissa kukikkaissa mekoissaan roikkuvat ostokassin kantimissa kunnes Ellen kieltää heitä takertumasta häneen.

Pikku Anna seisoo varpaillaan nähdäkseen, mitä Wigrénin tiskillä lasin takana mahtaa olla. Hän erottaa kehään asetettuja kauniin vaaleanpunaisia porsaankyljyksiä, kokonaisen vuoren jauhelihaa ja isoja tummanpunaisia paisteja. Aivan vasemmalla emalivadissa on jotain veltoa ja liukasta, ja pikku Annaa puistattaa ja hän kääntää katseensa pois. Hän tietää, että siinä on sisälmyksiä, sillä Elin on kertonut. Sitten hän näkee sen kauhean: virnistävän sianpään, jolla on silmien paikalla reiät. Pikku Anna ehtii huomata, että siällä on vielä silmäripset jäljellä, ennen kuin kiireesti peittää kasvonsa käsillään ja purskahtaa itkuun. --- Tuo possu! nikottelee pikku Anna ja osoittaa vapisevalla sormellaan. – Mamma! Tuo possu on kuollut!

Ja hän tarraa tiukasti Mammaan ja pyyhkii kyyneleet ja nenän tähän jakkuun. – No mitä muutakaan se voisi olla? Ellen

²⁵⁹ Kaivanto 2001, 138.

²⁶⁰ Kaivanto 2001, 103.

²⁶¹ Sandbacka 1996, 149-150.

kivahtaa ja hankaa jakkuaan noustessaan ylös. – Tämähän on lihakauppa ja mitä rouva Wigrénkin sinusta ajattelee? Ota nyt nenäliinasi esiin ja niistä nenäsi.²⁶²

Elvi Ignatius olisi tainnut vähän naurahtaa, jos olisi kuullut moisen keskustelun kulkiessaan Wigrénin myymälän ohi. Onneksi omat pikkupojat olivat kotona ja hän sai tehdä ostokset kaikessa rauhassa.

Granbergin lihakaupasta tulvi tuoksujä ja vähän käryäkin. Fanny Granberg myi tuoreen lihan lisäksi myymälässä kypsennettyä sylttyä, maksaa ja pötsiä sekä munuaisia ja sorkkia. Välillä keitokset sytyttivät pieniä palonalkuja. Elvi Ignatius kulki eteenpäin lihakäytävällä ja tuoksut vaihtuivat toisiin. Makkaratehtailija J.A. Johansson myi kojussaan halpamakkaraa, teemakkaraa ja kylmäsavustettua ryssän metwurstia.²⁶³ Ehkäpä Elvi Ignatius asioi K.K. Niemen myymälässä. Liikettä hoiti Niemen leski poikansa Kustaan kanssa. Tiskillä oli röykkiöittäin lihaa ja tiskin takana riippui kinkkuja ja kyljen kappaleita. Kustaan päässä oli lihakauppiaiden suosima lierillinen huopahattu ja yllä valkoinen takki.²⁶⁴ Elvi Ignatius mietti mielessään päivällisruokaa, stroganoffia, ja pyysi kauppiaalta kilon naudan selkälihaa.²⁶⁵

Kierros hallissa jatkui. Lihakäytävän päässä rouva Ignatius kääntyi keskikäytävälle ja katseli kalakauppiaiden tiskejä. Kauppias Koskinen oli itse tiskin takana tummassa puvussaan ja lierihatussaan. Kauppias seurusteli asiakkaiden kanssa, mutta Anna-rouva ja apulaiset punnitsivat kalat ja käärivät paketit.²⁶⁶

August Ääri myi keskikäytävällä voita ja juustoa. Ehkä Elvi Ignatius pyysi myyjättäreltä ison palan tahkojuustoa. Aarne Sirénin hedelmä- ja herkkukaupassa oli myynnissä Krimiltä tuotuja omenoita, italialaisia

²⁶² Sandbacka 1996, 149-150.

²⁶³ Kaivanto 2001, 88, 92.

²⁶⁴ Kaivanto 2001, 87, 89-90.

²⁶⁵ TOK Haastattelu 9.7.2006; Reinilä ym. 1909, 165.

²⁶⁶ Kaivanto 2001, 98.

appelsiineja, espanjalaisia viinirypäleitä, kahvia, kaakaota ja karamelleja.

Viinirypäleet olivat 1920-luvun lopulla kovin suosittuja. Niiden tuontitullia oli alennettu ja hinta oli kohtuullinen. Sirénin myymälään saattoi tulla kerralla yli 300 puutynnyrillistä korkkimuruihin pakattuja rypäleitä.²⁶⁷ Niitä rouva Ignatiuksen taisi ostaa. Ja kahvia.

Nyt Elvi Ignatiuksen kädet olivat täynnä paketteja. Kotiin asti hän ei niitä jaksaisi kantaa. Rouva von Schantzille Palomäentien toiseen päähän hallin juoksupoika kuljetti ostokset yläkertaan asti.²⁶⁸ Juoksupojat liikkuvatkin kaupungilla näppärästi pakettipyörillään ja lumisena aikana vesikelkkoja työntäen.²⁶⁹ Rouva Ignatius ei ottanut apuun juoksupoikaa vaan asteli paketteineen Kauppatorin kulmaan ja siitä Hämeenkadun toiselle puolelle. Raatihuoneen edessä oli pika-ajurien pirssi. Elvi Ignatius valitsi hevosmiesten rivistä tutun ajurin ja sai kyydin Palomäentielle.²⁷⁰

Kotiin päästyään rouva Ignatius jätti päällysvaatteensa alahallin naulakkaan. Naulakon vasemmalla puolelta johti ovi herranhuoneeseen, suoraan edessä olivat ovet saliin ja ruokasaliin. Elvi Ignatius suuntasi askelensa vasemmalle tarjoiluhuoneen ovelle ja sen kautta keittiöön.²⁷¹ Hän antoi keittäjälle ostokset ja ohjeet päivällisruokaa varten.²⁷² Mutta ensin keittäjä sai kiehauttaa päiväkahvit. Kahvin kanssa maistui vehnänen.

Neljän jälkeen tulivat koululaiset kotiin kertoen päivän kuulumisia. Latinan kokeet oli palautettu. Sirkka-Liisa näytti onnettomana äidilleen koepaperin, jonka reunaan rehtori Tiirilä oli piirtänyt numeron 6. Nyt on opettajan täytynyt erehtyä! Elvi Ignatius asteli siitä paikasta koululle tapaamaan rehtoria ja taisi

²⁶⁷ Kaivanto 2001, 91, 104-105.

²⁶⁸ Anttila 1995, 66.

²⁶⁹ Kaivanto 2001, 117.

²⁷⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006; Toivio, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/liikkuminen/1900-18/pika-ajurit1.htm>. Luettu 15.6.2007.

²⁷¹ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; kuva 12.

²⁷² TOK Haastattelu 9.7.2006.

tulistuneena moittia miestä kovin sanoin. Ainakin Kaarlo Tiililä vaikutti varsin loukkaantuneelta kirjoittaessaan illalla päiväkirjaansa.²⁷³

Kun IX:n oppilas Sirkka-Liisa Ignatius sai latinan kokeissa 6, syöksähti hänen äitinsä heti tiedustelemaan, oliko erehdys tapahtunut, sillä olisi kai pitänyt tulla 9, koska jollakulla toisella oli ollut samaten kuin S-Liisallakin. Näytin, että kyllä arvostelu oli ollut oikea. Ikävätä vaan, kun ollaan niin kunnianhimoisia, väsyneitä, hermostuneita ja valmiita uskomaan, että opettaja arvostelee kuinka vaan. Jos minun opettajatoimessani on heikkouksiakin, niin ei ainakaan sitä heikkoutta minulla ole, että olisin puolueellinen. Koko luontoni nousee protestiin, jos minua semmoisesta syytetään.²⁷⁴

Pentti Ignatius kuuli tapauksesta työpäivän jälkeen kotiin palattuaan. Hän katsoi parhaaksi soittaa seuraavana päivänä rehtori Tiililälle. Kiusallinen tilanne oli selvitettävä.

Aivan onnettomana soitti Pentti Ignatius ja pyysi rouvansa puolesta anteeksi kuvaillen hänen impulsiivista luonnettaan. Lohdutin häntä, mutta katsoin kuitenkin asiakseni näyttää Sirkka-Liisalle hänen tekemänsä virheet, jotka puuttuivat hänen lähimpien toveriensa Eva Malmion ja Inkeri Koskisen kokeista. Nämä saivat myös olla läsnä, koska rouva I. oli siinä uskossa, että Sirkka oli kirjoittanut samalla tavalla kuin hekin.²⁷⁵

Elvi Ignatius kantoi suurta vastuuta lastensa menestymisestä. Vanhin poika Lassi oli valitellut kotona yhteiskoulun huonoa flyygeliä. Hän ei voinut sietää soittimen kelvottomasta kunnosta johtuvia epäpuhtaita ääniä. Niinpä Elvi Ignatius keräsi 3000 markkaa ja korjautti koulun flyygelin.²⁷⁶ Huhtikuussa 1920 Elvi pohti päiväkirjan sivuilla Anja-tyttären koulunkäyntiä.

²⁷³ Tiililä 2005, 416.

²⁷⁴ Tiililä 2005, 416.

²⁷⁵ Tiililä 2005, 417.

²⁷⁶ Tiililä 2005, 287.

Koulussa ei taida tulla sinulta menemään yhtä hyvin kuin Lassilta, et ole niin ahkera ja tunnollinen. Mutta enpä minäkään ole sinun kanssasi jaksanut lukea niin kuin Lassin kanssa.²⁷⁷

Niinpä niin. Ensimmäiselle lapselle äiti antaa kaikkensa, kaiken aikansa ja kaikki ajatuksensa. Ja nuorempia verrataan aina esikoiseen. Musikaalisuudessa pikkusisko kyllä päihitti isoveljen. ”Eilen hämmästytti Anja meitä sillä, että huomasi hänellä olevan niin ihmeellisen korvan, että on tarkempi Lassi”, kirjoitti äiti päiväkirjaansa.²⁷⁸ Elvi Ignatius synnytti seitsemän lasta. Elämä oli kiireistä ja välillä surun raskauttavaa. Helmikuussa 1923 hän kirjoitti jälleen päiväkirjaansa osoittaen sanansa Anjalle.

Ajattele, tällä aikaa on sinulle syntynyt kolme veljeäkin, joista yksi on jo poissa. Niin se on aika mennä hurautanut jokapäiväisen elämän hyöriässä... Kolme pitkää vuotta olen saanut vain kantaa kuormaa sisälläni ja voimani ovat myös vähentyneet. Siten ymmärrät kai, että välillä olen ollut väsymyksestä haluton kynään tarttumaan... Paljon on muuttunut sinun elämässäsi. Soitto on käynyt elämäntehtäväksesi enemmän ja enemmän.²⁷⁹

Isän päivä konttorissa ja kokouksissa

Pentti Ignatius käveli tehtaalle aamutuimaan muutamassa minuutissa. Vilske oli aikamoinen. Koneet kävivät, tietenkin, ja rakennusta laajennettiin koko ajan.

Ignatius astui sisään Satamakadun puolelta, tervehti ohi kulkiessaan myymälänhoitajaa ja nousi leveitä portaita ylempään kerrokseen.

Rappukäytävän toisella puolella oli pakkaamo ja toisella puolella konttori.²⁸⁰ Kahdeksankymmentä vuotta myöhemmin minä olen noussut samoja rappuja

²⁷⁷ Karttunen 2004, 20.

²⁷⁸ Karttunen 2004, 15.

²⁷⁹ Karttunen 2004, 22.

²⁸⁰ Raevuori 1954, 156, 158-159.

lukemattomia kertoja kääntyen lasteni kanssa usein toiselle puolelle neuvolaan, joskus toiselle puolelle hammashoitolaan. Kutomateollisuuden vanhan tehdasrakennuksen omistaa nykyään Tampereen kaupunki.

Pentti Ignatius astui sisään konttorin ovesta. Hän nosti hatun hyllylle, ripusti ulsterin vaatepuuhun ja pyyhki pyöreistä silmälaseistaan viileän aamun huurun. Hänellä oli yllään tumma villakankainen liivipuku. Valkoisessa paidassa oli teräväkärkiset kaulukset ja ruudullisessa solmiossa pieni solmu.²⁸¹ Teknillinen johtaja oli valmis uuteen työpäivään.

Kun Suomen Trikoo osti Kutomateollisuuden, Satamakadun tehtaasta tuli sukkatehdas. Muut trikootuotteet valmistettiin Suomen Trikoon tehtaassa Pyhäjärven rannalla. Myymälä ja pääkonttori siirrettiin Satamakadulle lähelle kaupungin keskustaa. Pentti Ignatius oli sukkatehtaan teknillinen johtaja. Hänen alaisiaan olivat teknillisen johtajan apulainen diplomi-insinööri Einar Liljeroos ja osastojen työnjohtajat. Sukkatehtaan kaupallisesta puolesta vastasi prokuristi Ernst Lindberg.²⁸²

Trikooteollisuudessa koneet kehittyivät kovaa vauhtia 1920-luvulla ja varsinkin värillisiä tuotteita kysyttiin koko ajan enemmän. Pentti Ignatiuksella riitti työtä sukkatehtaan koneiden uusimisessa. Olihan tehtaan kilpailukyvyistä huolehdittava.²⁸³

Uusille koneille piti rakentaa uusia suurempia rakennuksia. Vuosina 1926-1928 laajennettiin Satamakadun tehdasta Birger Federleyn piirustusten mukaan. Pohjakerroksessa oli myymälä ja varasto, ensimmäisessä kerroksessa pakkaamo ja konttori ja toisessa kerroksessa viimeistelyosasto. Koulukadun puolella pohjakerroksessa oli lankavarasto, ensimmäisessä kerroksessa puolaamo ja toisessa kerroksessa cotton-koneet, kuusi varsi- ja kaksi

²⁸¹ Raevuori 1954, 115.

²⁸² Raevuori 1954, 154, 156-157, 213-214.

²⁸³ Raevuori 1954, 157.

teräkonetta sekä resorikoneet. Kolmannessa kerroksessa oli varasto, tarkastus- ja parsimaosastot sekä 40 metrin mittainen työsali pyörökoneita varten. Vanha dieselmoottori ja suuret voimansiirtolaitteet poistettiin – onneksi vanha moottori saatiin myytyä Lappeenrannan vesijohtolaitokselle. Sukkatehdas sai tästä lähtien käyttövoimansa kaupungin sähkölaitokselta korkeajännitteisenä voimavirtana.²⁸⁴ Kaiken tämän suunnittelussa ja johtamisessa tarvittiin teknillisen johtajan tietoja ja taitoja.

Mittavien konehankintojen ja laajennusten jälkeen valmistuskapasiteetti ylitti kysynnän eikä kaikkia koneita voitu käyttää.²⁸⁵ Silloin taisivat työhuolet painaa Pentti Ignatiusta.

Sanotusta ilmenee, että suoritettavat laajennukset ja entisten rakennusten korjaukset oli tuskin saatu loppuun, kun kaikkea toimintaa oli ahdistamassa se valtava pulakausi, joka yleisen maailmanpulan nimisenä lähes viiden vuoden ajan pahoin puristi myös suomalaista trikooteollisuutta.²⁸⁶

Tehdas selvisi yli vaikean ajan ja kysynnän uudelleen vilkastuessa uudet koneet olivat tarpeen.

1920-luvun alkupuolella Satamakadun tehtaassa kokeiltiin ensimmäisen kerran keinosilkkiä sukkien materiaalina. Sukat olivat kauniita ja jalkaan sopivia eikä väreissäkään ollut moittimista. Niissä oli kuitenkin auttamaton puute: sukkia ei voinut pestä. Ostajien närkästys oli ymmärrettävä. Vasta vuosia myöhemmin keinosilkin valmistus kehittyi ja naisten keinosilkkisukat saavuttivat suuren suosionsa.²⁸⁷

Pentti Ignatius varmaan toi tehtaalta sukkia kotiin kokeiltavaksi, mutta keinosilkkisukkia perheen naiset eivät tainneet käyttää. Tai ainakaan apulainen

²⁸⁴ Raevuori 1954, 158-159.

²⁸⁵ Raevuori 1954, 160.

²⁸⁶ Raevuori 1954, 161.

²⁸⁷ Raevuori 1954, 164-165.

ei maininnut mitään sukkiensa muuttumisesta resuisiksi jo ensimmäisessä pesussa. Elvi-rouvalla ja tyttäriillä oli varmasti aina jalassaan parhaat saumasukat. Satamakadun tehtaassa valmistetut Atlas-sukat tunnettiin kaikkialla Suomessa.²⁸⁸

Työpäivä konttorissa päättyi aikanaan ja Pentti Ignatius palasi kotiin Palomäentielle. Hän jätti päällysvaatteensa alahallin naulakkoon ja avasi oven herranhuoneeseen, omaan työhuoneeseensa. Vielä oli yhtä ja toista tehtävää. Aitolahden maatilan asioissakin riitti huolehtimista vaikka puutarhuri vastasi käytännön töistä.²⁸⁹ Herranhuone oli pieni, mutta edustava - vieraili siellä Pentti Ignatiuksen liikututtavia. Valoisassa huoneessa oli kaksi isoa ikkunaa, valkoiseksi maalattu rapattu katto ja tapettien yläreunassa kultalista.²⁹⁰ Palomäentien puoleisen ikkunan edessä oli Pentti Ignatiuksen työpöytä. Vastakkaiselle seinälle vihertävän ja koristeellisen kaakeliuunin viereen oli sijoitettu suuri sohva lasiovisine kaappeineen sekä tupakkakaappi.²⁹¹ Pentti Ignatiuksen vieraat yöpyivätkin aika ajoin herranhuoneessa, mutta oma perhe tuskin kävi siellä. Joskus, oikein hyvällä tuulella ollessaan, isä saattoi pyytää jotakuta lapsista tuomaan itselleen tohvelit. Muuta asiaa ei lapsilla herranhuoneeseen ollut.²⁹²

Kello viideltä Pentti Ignatius istuutui päivällispöytänsä perheensä kanssa. Päivällisen jälkeen oli aikaa kokouksille ja konserteille. Pentti Ignatius osallistui yhdistystoimintaan maltillisesti. Hän ei ollut kiinnostunut yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta, politiikasta tai hupaisasta herraseurasta.²⁹³ Marraskuussa 1926 hän sentään oli mukana perustamassa kieltolakia kannattavien raittiusharrastajien kerhoa. Puheenjohtajaksi valittiin väsymätön yhteisten asioiden hoitaja rehtori Kaarlo Tiililä.²⁹⁴

²⁸⁸ Raevuori 1954, 186.

²⁸⁹ TOK Haastattelu 9.7.2006.

²⁹⁰ TOK Työselitys, 4, 16-17.

²⁹¹ TOK Haastattelu 9.7.2006; TOK Työselitys, 10; TOK Kirje.

²⁹² TOK Haastattelu 9.7.2006.

²⁹³ TOK Haastattelu 9.7.2006.

²⁹⁴ Tiililä 2005, 295.

Tampereen Teknilliseen seuraan Pentti Ignatius liittyi 26-vuotiaana.²⁹⁵ Iisalmella syntynyt, Kuopiossa koulua käynyt ja Helsingissä opiskellut²⁹⁶ nuori mies tutustui Teknillisessä seurassa tamperelaisiin teollisuusmiehiin ja vaikuttajiin. Uransa alussa olevalle miehelle se oli korvaamattoman tärkeää. Mutta ei Pentti Ignatius tainnut Teknillisessä seurassa viihtyä. Hän ei itse esitelmöinyt milloinkaan vaikka joka kokouksen ohjelmassa oli kaksikin tekniikan alan uutuuksia valottavaa esitelmää.²⁹⁷

Lokakuun 27. päivänä vuonna 1923 Teknillisessä seurassa pidettiin esitelmä, joka saattoi kiinnostaa Pentti Ignatiusta. Ehkä hän silloin käveli Pyynikiltä Amuriin nykyisen Pirkankadun varrelle Svenska Konversationsklubbenille eli Konversationiklubille, missä Teknillisen seura siihen aikaan kokoontui.²⁹⁸ Sinä lauantaina kokouksessa esiteltiin merkillinen keksintö. Miehet saivat kuunnella langatonta musiikkia Englannista.²⁹⁹ Jo samana syksynä alkoivat Tampereella säännölliset radiolähetykset. Puhelinosuuskunnan ullakolta Hämeenkadun varrelta lähetettiin muutaman tunnin mittaisia musiikkiohjelmaa.³⁰⁰ Pentti Ignatius innostui ja hankki kotiin kidekoneen. Vanhin poika Lassi sai käyttää konetta tyttöjen kuunnellessa kuulokkeet korvillaan. Anja kuunteli keskittyneesti silmät ummessa. Pienempi Sirkka-Liisa merimiesasussaan oli kiinnostuneempi ihmeellisestä laitteesta. Valokuva otettiin muistoksi tärkeästä tapahtumasta.³⁰¹

Musiikki oli Pentti Ignatiuksen rakkain harrastus ja innokkaimmin hän osallistui Tampereen orkesterin kannatusyhdistyksen johtokunnan kokouksiin. Yhdistyksen puheenjohtajana hän oli 1930-luvun vaihteessa perustamassa Tampereen kaupunginorkesteria.³⁰²

²⁹⁵ Sinisalo 1944, 185.

²⁹⁶ Raevuori 1954, 149.

²⁹⁷ Sinisalo 1944, 68-85.

²⁹⁸ Kokko 2001, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/kklubi.htm> Luettu 22.11.2007; Sinisalo 1944, 10.

²⁹⁹ Sinisalo 1944, 14.

³⁰⁰ Anttila 1995, 69.

³⁰¹ Kuva 8.

³⁰² Laakso 1986, 64-65.

Loppiaisena vuonna 1930 Elvi ja Pentti Ignatius lähtivät jo puolen päivän jälkeen kaupungintalolle. Uuden orkesterin ensimmäinen konsertti oli alkamassa. Orkesteria johti Elias Kyander. Konsertissa kuultiin Melartinin *Sursum gorda* ja Laatolan lauluja, Palmgrenin *Rekiretki*, Hannikaisen *Laulu karhunpojasta* ja Kyanderin itsensä säveltämiä lauluja. Konsertin solisteina esiintyivät harpputaiteilija Ilona Juutilainen ja laulajatar Aino Elenius. Kaikki meni hyvin ja konsertti oli oikein nautittava. Vähän Pentti Ignatius taisi harmitella puupuhaltimien puuttumista orkesterista. Seuraavan päivän sanomalehdestä hän etsi ensitöikseen konsertista kirjoitetun kritiikin. Arvio oli myönteinen ja kannustava: ”Tampere kutsuu itseään kernaasti Suomen Manchesteriksi. Manchesterissa löytyy yksi maailman parhaimmista orkestereista. Näyttäköön Tampere, että se pyrkii mahtavaa mielikuvaansa jäljittelemään.”³⁰³

Lasten leikit ja vakavat harrastukset

Päivällä isä oli tehtaalla, koululaiset oppitunneilla ja äiti omilla asioillaan. Silloin pikkupojat valloittivat Palomäentien huvilan yläkerran. Olli ja Matti valjastivat hevoset ja laukkasivat puisilla ratsuillaan avoimesta ovesta ulos parvekkeelle. Välillä hevosen selästä laskeuduttiin linnun muotoiseen keinutuoliin. Ehkä pieni Matti oli mielessään Peukaloinen ja lähti villihanhien matkaan.³⁰⁴ Juhani Ahon käännöstä Selma Lagerlöfin kirjasta *Peukaloisen retket villihanhien seurassa* oli varmasti luettu Ignatiuksillakin.³⁰⁵ Toisinaan pojat sopivat tapaavansa ”pikkualhaalla” ja silloin kumpikin tiesi saapua sovittuun aikaan portaikon puolivälissä olevalle pienelle tasanteelle.³⁰⁶

³⁰³ Laakso 1986, 65.

³⁰⁴ Kuva 13.

³⁰⁵ Lagerlöf 1906.

³⁰⁶ TOK Haastattelu 9.7.2006.

Joskus, kun lapsia oli koolla enemmän, esitettiin lastenhuoneessa näytelmiä. Tytöt pukeutuivat ylellisiin hartiahuiveihin ja asettelivat hiuksilleen kimaltavia koristeita. Pojat käyttivät hattuja ja viittoja. Pikkupojat Olli ja Matti oli puettu samanlaisiin asuihin. Päähineet ja viitat oli varmaan joku vanhemmista lapsista valmistanut kreppipaperista. Aikuiset kutsuttiin katsomaan esitystä ja joku otti valokuvia.³⁰⁷ Näytelmää ihasteltiin ja taiteilijoille aplodeerattiin.

Näytelmiä tavallisempia olivat lasten musiikkiesitykset. Koko Ignatiuksen perhe harrasti musiikkia ja vanhimmat lapset Lassi ja Anja kävivät pienestä pitäen viulutunneilla. Anja Ignatius on muistellut lapsuutensa harrastusmahdollisuuksia:

Siellä oli semmoinen vanha ruotsalainen Axel E. Vesterlind, ja tämä samainen Vesterlindin setä, niin kuin me sanoimme, hän opetti minun kolme vuotta vanhempaa veljeäni, ja siinä sivussa minä kai opin nuotteja. Ja sitten kun kävi ilmi, että minulla oli hyvä sävelkorva, pistivät vanhempani minut myös soittamaan viulua, koska siellä Tampereella ei yksinkertaisesti ollut muuta musiikin opetusta saatavissa. Ei siellä minun tietääkseni ketään mainittavaa piano-opettajaakaan ollut.³⁰⁸

Sisällissodan alla Vesterlindin setä muutti takaisin Ruotsiin. ”Hän oli niin kyllästynyt työväen kauheuksiin ja epävarmaan elämäänsä Suomessa”, kirjoitti viuluoppilaiden äiti päiväkirjaansa.³⁰⁹ Sodan jälkeen lapset saivat uudeksi opettajakseen kapellimestari Ilmari Weneskosken. Gerda Weneskoski ryhtyi antamaan lapsille pianotunteja.³¹⁰ Ainakin pieni Anja kaipasi kovasti kilttiä Vesterlindin setää.

Ensin kovin pahalta äidistä tuntui, kun et vastannut usein sanallakaan, kun opettaja jotain kysyi, katsoit vain niin pahantuulisesti. --- Läheni sitten jouluihin, oli päätetty viettää joulujuhla, jossa oppilaista etevimmät tulisivat esiintymään. Anjakin oli pienuutensa takia valittu esiintymään kappaleena

³⁰⁷ Kuva 7.

³⁰⁸ Karttunen 2004, 16.

³⁰⁹ Karttunen 2004, 17.

³¹⁰ Karttunen 2004, 16.

Sitten Gavotti. Weneskosken setä nosti sinut lavalle, kun olit niin pieni ja sekös vasta kaikista oli hauskaa. Sitten annettiin sinulle viulu käteen ja aivan kursailematta soitit kappaleen alusta loppuun. --- Niin lukemattomat sinua kiittelivät ja halailivat, kun vielä olit niin pieni, silloin 7-vuotias.³¹¹

Pian Lassi ja Anja saivat jälleen uuden viulunsoitonopettajan. Elvi ja Pentti Ignatius olivat sunnuntaikävelyllään poikenneet ravintola Willensaunaan, missä soitti italialainen Gennaro Romano.³¹²

Hän oli tämmöinen kahvilasoittaja, mutta ilmeisesti hyvin hyvä ja ilmeinen virtuoosi, hänellä oli repertuaarissa kaikenlaisia suurempiakin teoksia. No, äiti joka oli tavattoman impulsiivinen ihminen, aivan semmoinen tuli ja leimaus, sanoi, että tuon eteen Anja ja Lassi pannaan soittamaan.³¹³

Gennaro Romanon oppilaana Anja kehittyi huimaa vauhtia. Vuonna 1923 äiti kirjoitti päiväkirjaansa osoittaen sanansa 11-vuotiaalle Anjalle: ”Ei tietäisi äiti enää sen ihanampaa uraa sinulle kuin saada sen pienen Aijunsa kerran nähdä kasvavan suureksi, mainehikkaaksi viuluniekaksi ja hyväksi ihmiseksi.” Niihin aikoihin Anja harjoitteli Vieuxtempsin Balladia ja poloneesia.³¹⁴ Paljon myöhemmin, menestyneenä viulistina ja Sibelius-Akatemian viulunsoiton professorina, Anja Ignatius muisteli äitiään:

Tietenkin oli semmoisia tapauksia, että olisi ollut hauska leikkiä pihalla, mutta täytyi harjoitella. Ei siitä olisi mitään tullut ilman äitiä. Isä ei puuttunut harjoitteluun ollenkaan. Se oli äiti, joka hoiti näitä asioita. Isä oli tavattoman musiikkirakas, mutta hän ei olisi jaksanut niin kuin äiti jaksoi. Ah, minä muistan, meillä oli joskus suorastaan tappeluja. Voin melkein sanoa, että olin joskus tuommainen haluton harjoittelija.³¹⁵

Romano oli taitava viulisti ja vaativa opettaja, mutta pedagogi hän ei ollut. Tehtävät olivat vaikeita, eikä opettaja osannut selittää syitä tai antaa hyviä

³¹¹ Karttunen 2004, 21.

³¹² Karttunen 2004, 21.

³¹³ Karttunen 2004, 21.

³¹⁴ Karttunen 2004, 22.

³¹⁵ Karttunen 2004, 24.

neuvoja. Toisinaan nuoret oppilaat tuskastuivat. Lassi lopulta luopui viulunsoitosta huolimatta menestyksekkästä ensikonsertistaan.³¹⁶

Oppilaskonserttien jälkeen Ignatiukset etsivät Aamulehdestä arvioita lasten soitosta. Anjaa ylistettiin! Pian Gennaro Romano halusi keskustella rouva Ignatiuksen kanssa. – Minulla ei ole enempää annattavaa lahjakkaalle lapselle. Anja on lähettävä muualle opiskelemaan, sanoi opettaja Romano.³¹⁷

Anjalle on löydettävä paras mahdollinen opettaja. Äidin haaveet olivat toteutumassa, mutta Anja tuskin mietti tulevaa. Musiikki täytti hänen mielensä, eivät mietteet maineesta. Elvi ja Pentti Ignatius varmaan vetäytyivät kaksin herranhuoneeseen keskustelemaan tyttärensä tulevaisuudesta ja pohtivat vaihtoehtoja vielä iltamyöhällä vuoteeseen käytyään. Sitten otettiin yhteyttä sukulaisiin ja tuttaviiin ja kyseltiin heidän käsityksiään sopivista opettajista. Tampereelta opettajaa ei enää löytyisi. Helsinkiä ei edes ajateltu. Eihän siellä muutenkaan käyty. Gennaro Romano suositteli Pariisia ja siitä kaupungista Elvi Ignatiuskin kiinnostui.³¹⁸

Kesällä 1924 Anja opiskeli äitinsä kanssa ranskaa. Romano vietti kesän Aitolahdella Ignatiusten luona valmistellen Anjan kanssa ohjelmistoa syksyn koesoittoja varten.³¹⁹ Syyskuussa 13-vuotias Anja astui äitinsä kanssa Helsingistä lähtevään laivaan. Satamaan saattamaan tulleet sukulaiset antoivat Anjalle lahjoja ja kukkia. Kyllä häntä jännitti ja varmaan itkettikin. Tyttö taisi ranskaa muutaman sanan ja oli nähnyt Pariisista vain kuvia. Opettajasta tahi asuinpaikasta ei ollut tietoaakaan.³²⁰

Elvi-äiti viipyi Anjan seurana Pariisissa kuukauden päivät järjestäen tyttärensä asiat kuntoon. Opettajaksi lupautui konservatorion professori Edouard Nadaud

³¹⁶ Karttunen 2004, 21.

³¹⁷ Karttunen 2004, 23.

³¹⁸ Karttunen 2004, 24.

³¹⁹ Karttunen 2004, 26.

³²⁰ Karttunen 2004, 27.

ja asuinpaikka löytyi skandinaavien suosimasta pensionaatista. Sukulaisiakin kaupungissa oli.³²¹ Äidistä oli varmaan hyvin haikeaa jättää nuori tyttö yksin suurkaupunkiin. – Anjan parhaaksi, tulevaisuuden tähden, lohdutti Elvi itseään. Miten kova ikävä Anjalla mahtoikaan olla.

Äiti palasi Tampereelle ja seuraavana kesänä Anja tuli käymään kotona.³²² Lapset saivat taas soittaa yhdessä. Anja soitti tietenkin viulua ja Lassi flyygeliiä. Koulun huonoa soitinta moittinut poika oli tyytyväinen perheen Bechstein-flyygeliiin. Eijakin soitti jo selloa.³²³ Pikkupojat lauloivat Lassin säestäessä. Isä otti valokuvan flyygelin vierellä seisovista pojista polvihousuissaan ja samanlaisissa trikoopaidoissaan.³²⁴

Illalla Ignatiukset kokoontuivat ruokasalin nurkkaan sijoitetun pelipöydän ääreen.³²⁵ ”Kova kilpailu heillä on isän kanssa lautapeliparemmuudesta. Lautapeli kuuluu olevan Ignatiuksilla oikein sukuvika”, kirjoitettiin Aamulehdessä Anja Ignatiuksesta.³²⁶ Perhe pelasi varmaan shakkia, myllyä, tammea ja backgammonia.

Päivällinen

Kello viideltä perhe kokoontui alakertaan. Hallin kattovalaisin helisi lasten tömistellessä alas rappuja. – Rauhallisesti portaissa, äiti komensi. Samaan aikaan isä avasi herranhuoneen oven ja käveli hallin poikki ruokasalin ovelle.³²⁷

³²¹ Karttunen 2004, 27-28.

³²² Karttunen 2004, 36.

³²³ Tiililä 2005, 287; Karttunen 2004, 25.

³²⁴ Kuva 14.

³²⁵ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³²⁶ Karttunen 2004, 88.

³²⁷ Kuva 12.

Ruokasalissa oli viileää ja hämärää. Kuvaparruin koristettu lautakatto ja seinäpaneelit olivat tummat ja arkenakin arvokkaan oloiset. Saliin johtavat valkoiset vinoneliöin koristellut liukuovet olivat kiinni. Tarjoiluhuoneen ovea ei milloinkaan jätetty auki, sillä ruokasaliin ei sopinut päästää keittiön käryjä. Ignatiukset istuutuivat omille paikoilleen katetun pöydän ympärille. Tuolien korkeat selkänöjat pakottivat istumaan ryhdikkäästi, mutta siitä huolimatta äidin täytyi toisinaan kehottaa jotakuta lapsista suoristamaan selkänsä.³²⁸

Lautasten, veitsien, haarukoiden ja juomalasiensa lisäksi pöydässä oli leipää, voita ja maitoa. Pian tarjoiluhuoneen ovi avautui ja sisäkkö astui sisään. Hän oli solminut eteensä puhtaan valkoisen esiliinan. Käsissään hän kantoi kulhollista kuumia perunoita.

- Mitä hyvää saamme tänään? kysyi Pentti Ignatius ottaessaan sisäkön ojentamasta kulhosta kaksi perunaa lautaselleen. – Perunoita ja lihaa, vastasi sisäkkö. – Stroganoffia³²⁹ ja jälkiruoksi kiisseliä, täydensi Elvi Ignatius. Arkisin päivällisellä syötiin eturuoka ja jälkiruoka, pyhänä tarjottiin lisäksi liemiruoka.³³⁰

Kun kaikki olivat saaneet ruokaa, sisäkkö vetäytyi tarjoiluhuoneen kautta keittiön puolelle. Ignatiukset nauttivat päivällistä. Perunat ja kurkut oli itse kasvatettu Aitolahdella. Etikkakurkut olivat hyviä, mutta kun kesällä keitettiin kurkuille lientä sprietikasta, neilikoista ja pippureista, oli haju kauhea. Miten sellaisesta myrkystä tulee talven aikana kellarissa jotain näin hyvää? Lapset olivat itse saaneet kerätä kurkkujen mausteeksi tuoksuvia mustaviinimarjapensaansa lehtiä ja tillin kruunuja.³³¹

³²⁸ TOK Työselitys, 5; kuva 3.

³²⁹ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³³⁰ Paljakka 2006, 64; kts. esim. Reinilä ym. 1909; Olsoni-Quist 1924.

³³¹ Reinilä ym. 1909, 339.

Veitsi ei saa vahingossakaan pistäytyä suussa. Älä ahda suuta liian täyteen. Ei saa puhua ruoka suussa.³³² Vanhemmat lapset jo tunsivat pöytätavat, mutta pikkupoikia äidin täytyi ojentaa alinomaan. Tapakasvatus oli yksi äidin monista velvollisuuksista.

Lapsetkin on aivan pienestä pitäen totutettava olemaan ruokapöydässä kauniisti. Lapsi, joka aterialla esiintyy tässä suhteessakin moitteettomasti, osoittaa saaneensa hyvän kasvatuksen, kunniaksi itselleen ja vanhemmilleen.

Ruokapöydän ääressä on mainio tilaisuus vaihtaa ajatuksia tärkeistäkin asioista, sillä ateria-aika on sellainen hetki, jolloin kaikki perheenjäsenet kodin piiristä kokoontuvat yhteen. Samalla kun ruumis saa ravintonsa, on virkistädyttävä myös henkisesti, ja se käy mahdolliseksi juuri ajatustenvaihdon kautta.³³³

Pojat söivät suunsa tyhjiksi päästäkseen kertomaan ajatuksensa täyttävästä tapauksesta Palomäentiellä. Kuorma-auto oli jyristellyt Ignatiusten huvilan editse pitkin kadunpätäkää, joka päättyy kahteenkymmeneen neljään kiviportaaseen. Kuorma-auto ajoi alas portaita ja teki voltin! – Tämä ei ole ruokapöytään sopiva puheenaihe, huomautti Elvi-äiti nopeasti. – Onneksi ketään ei sattunut pahemmin. Mouhijärveläinen kuljettaja ei tuntenut seutua.³³⁴

Kun lautaset oli syöty tyhjiksi, Elvi Ignatius painoi soittokellon nappia pöydän alla. Kello kilisi keittiössä ja sisäkkö tiesi kiirehtiä ruokasalin puolelle.³³⁵
- Saako olla lisää? Kun kaikki olivat saaneet kyllikseen perunoita ja stroganoffia, sisäkkö keräsi likaiset astiat ja kantoi ne tiskipöydälle. Kapeassa tarjoiluhuoneessa oli iso maalattu astiakaappi ja kaapin päällä valmiina kulhollinen kiisseliä ja jälkiruoka-astiat.³³⁶

³³² -I-N 1927, 40-41.

³³³ -I-N 1927, 41.

³³⁴ Tiirilä 2005, 330.

³³⁵ TOK Työselitys, 16.

³³⁶ TOK Työselitys, 8.

Jälkiruoan aikana keskusteltiin konserteista ja koulunkäynnistä eikä äidin tarvinnut ojentaa makeaa kiisseliä lusikoivia lapsiaan. Aterian jälkeen lapset kiittivät vanhempiaan kumartaen ja niiaten.³³⁷

Ilta

Palvelijat söivät oman päivällisensä keittiössä herrasväen aterian jälkeen. Sitten keittäjä tiskasi astiat ja sisäkkö ryhtyi lämmittämään uuneja.

Puut saatiin Aitolahdelta omasta metsästä. Hevoset olivat vetäneet halkokuorman Pyynikille ja ajoportista huvilan pihaan. Puut oli kannettu keittiön oven kautta suureen, kahdeksan metriä pitkään ja kolme metriä leveään, halkokellariin. Puuta tarvittiinkin paljon. Kellarista sisäkkö kantoi puita tarpeen mukaan keittiön halkolaatikkoon ja uuneille. Ison talon lämmittäminen oli iso työ. Onneksi puita ei tarvinnut itse pilkkoa.³³⁸

Jos palvelijoilla oli vapaa-ilta, he saivat tiskit tiskattuaan ja uunit lämmitettyään lähteä omille teilleen. Sisarukset kävivät varmaan elokuvissa ja kävelyllä, joskus tansseissakin. Suuressa kaupungissa oli aina tekemistä. Toisinaan oli mukava istua omassa kamarissa ja tehdä käsitöitä, lukea tai kirjoittaa kirjeitä.

Illalla ennen nukkumaanmenoa Ignatiukset nautittivat iltateetä. Palvelijoiden vapaailtana Elvi-rouva kiehautti itse veden keittiön hellalla. Tyttäret auttoivat äitiään leikkaamalla lettivehnäsestä tai hiivaleivästä ohuita viipaleita vadille. Mahtoiko keittäjä seuraavana aamuna mielessään valitella pöydälle jääneitä murusia ja väärään paikkaan jätettyä vesipannua? Keittiö oli keittäjän valtakunta.

³³⁷ -I-N 1927, 44.

³³⁸ TKRA Asuinrakennuksen piirustukset; TOK Haastattelu 9.7.2006.

Iltateen jälkeen oli lasten aika käydä levolle. Pikkupojat kylvetettiin ja puettiin pyjamiin. Sitten äiti istuutui lastenhuoneen keinutuoliin ja luki pojille iltasadun.³³⁹ Elvi-äiti luki varmaan Topeliuksen satuja. Kenties isommat tytöt lukivat vastikään suomennettuja L.M. Montgomeryn tyttökirjoja. Hj. Nortamon *Raumlaissi jaarituksi* Elvi-äiti luki perheelle ääneen. Anja vietti 13-vuotiaana joulun Pariisissa ja joulujuhlissa Aino Acktén luona oli joku vieraista esittänyt Nortamon novellin *Rojohoppe viimeine reis*. Kotiin kirjoittamassaan kirjeessä Anja arvosteli ohjelmanumeroa: ”Mutta ihme kyllä, vaikka olikin raumalainen, luki hän varsin kömpelösti. Kyllä vain mammi paljon paremmin lukee.”³⁴⁰

Lasten nukahdettua isä ja äiti varmaan valvoivat vielä hetken. Elvi-äiti kirjoitti päiväkirjaansa tai kirjeen Anjalle Pariisiin. Pian aikuisetkin kävivät nukkumaan. Romaanissa *Tyttölapsi* pieni Aila seuraa tarkasti äitinsä iltatoimia. Onnekas tyttö sai nukkua äidin kainalossa.

Kun äiti riisuutui, sitä oli hauska katsella. Helkaa ei saanut katsella, hän ärähti jos Aila yritti tirkistää sinnepäin. –Älä tuijota mua! Tai jos hän oli oikein pahalla tuulella, hän huusi: –Älä mulkoile!³⁴¹

Äiti ei välittänyt ollenkaan, vaikka Aila seurasi tarkasti hänen riisuutumistaan. Hän riisui hitaasti ja rauhallisesti. Ensin hän riisui kengät ja asetti ne rinnakkain sängyn reunan alle. Sitten verkkaisesti vaatteet, ensin esiliina, sitten pusero, sitten hameen napit auki, niin että hame solahti lattialle, mistä äiti sen nosti ja taitteli näppärästi tuolin selkänojalle. Sen jälkeen olivat jäljellä vain liivit, yläliivit ja kureliivit, pitkät pitsihousut, brodeerattu päällyspaita ja aluspaita.

Mutta jossakin vaiheessa äiti oli kääntynyt selin ja aukaissut yläliivien hakaset ja laittanut liivitkin tuolin selkänojalle. Sitten kureliivit, joiden riisuminen kävi äkkiä, paljon äkimpään kuin niiden pukeminen päälle. Sillä kun ylimmäinen hakanen aukeni, äiti vain nykäisi ja kaikki hakaset retkahtivat yhtä aikaa auki. Nyt hän – edelleen selin – riisui päällyspaidan ja laamapaidan ja sujautti yöpaidan ylleen. Se olikin ollut valmiiksi taiteltuna

³³⁹ Kuva 7.

³⁴⁰ Karttunen 2004, 31-32; Nortamo 1921.

³⁴¹ Pennanen 1992, 91-92;

sieville laskoksille toisen tuolin istuimella. Vain hetken ajan Aila sai katsella äidin kiiltävää pulleata selkää, joka kohta katosi yöpaitaan.

Pitsihousut äiti riisui yöpaidan alta, kohotti sitten housut ylös ja tarkasteli niitä joka puolelta. Sukat olivat lypsyssä ja äidin täytyi istua sängyn reunalle saadakseen ne jalasta.

Nyt äiti oli valmis ja ryömi ja kiemurteli vaivalloisesti peiton alle ja sai viimein päänsä tyynylle. Nyt äiti oli sängyssä Ailan vieressä ja Aila kietoi kätensä äidin kaulaan.³⁴²

Yksi toisensa jälkeen valot sammuiivat Ignatiusten huvilassa Palomäentiellä.

Tuli yön pimeys ja hiljaisuus. Ja pian uuden aamun sarastus.

5. SYKSYSTÄ KEVÄÄSEEN

Maalta kaupunkiin

Ignatiuksen asuivat Pyynikillä syksystä kevääseen. Kesän perhe vietti maalla. Niin oli tehty aina. Ensimmäiset yhteiset kesänsä he viettivät kaupungin ulkopuolelta vuokratuilla huviloilla. Vuonna 1919, jolloin Pentti Ignatius myi Tampereen Kutomateollisuus Osakeyhtiön osakkeet, hänellä oli varaa hankkia Palomäentien huvilan lisäksi perheelle oma kesäpaikka. Hän osti Aitolahdelta Aitoniemestä ensin Hietalan talon, sitten Suvipirtti-nimisen huvilan ja vielä vuoden lopulla Järvensivun maatilaa. Maata oli kaikkiaan lähes 50 hehtaaria. Järvensivun talon ympärille rakennettiin puutarha omenapuineen, kasvitarhoineen, polkuineen, istutettuine puineen ja purosiltoineen. Tilusten hoidosta ei olisi selvitty ilman ammattitaitoista tilanhoitajaa.³⁴³

³⁴² Pennanen 1992, 92.

³⁴³ TOK Haastattelu 9.7.2006; Karttunen 2004, 25-26.

Ignatiukset muuttivat maalle kesäkuun alussa ja palasivat kaupunkiin koulujen alkaessa syyskuun alussa. Se oli harrasväen tapa. Äiti ja lapset viettivät maalla koko kesän, mutta isä kävi päivittäin töissä kaupungissa.³⁴⁴ Kesäpaikkaan Näsijärven rannalle kuljettiin tavallisesti Tervalhti-laivalla. Maantietä pitkin matkaa kaupunkiin oli 30 kilometriä, mutta tiet olivat huonoja eivätkä linja-autot kulkeneet Aitoniemeen asti.³⁴⁵

Lauantaina, syyskuun 7. päivänä vuonna 1929 Ignatiukset olivat kesäpaikassaan. Pentti-isä oli vielä kaupungissa työkiireiden tähden, mutta hänkin tulisi illaksi maalle. Anjan olisi oikeastaan pitänyt jo olla Tšekkoslovakiassa harjoittelemassa Otakar Ševčikin johdolla, mutta hän oli kesällä juostessaan kaatunut pahasti. Jalkapöydän murtunut luu esti matkustamisen. Anja kirjoitti onnettomuudesta opettajalleen, joka vastasi viestiin: ”Nur ein Glück dass es nicht die Hand war.”³⁴⁶

Lapset olivat nauttineet kesästä uiden, kalastaen ja metsissä samoillen.³⁴⁷ Syyskuun alussa tuntui syksy tulleen. Satoi ja Näsijärvi myrskysi mustana. Miksi Tervalhti ei jo saavu? Vuorotellen äiti ja lapset katsoivat ikkunasta järvelle ja joku kävi rannassa laiturilla asti. Pientä höyrylaivaa ei näkynyt. Puhelinkaan ei soinut. Missä ihmeessä isä viipyy? Viimein Anja tarttui puhelimeen ja soitti Mustanlahden satamaan, josta laivan oli ollut määrä lähteä. Puhelimeen ei vastattu, mutta Anja odotti kärsivällisesti. Lopulta joku nosti kuulokkeen ja kertoi, ettei Tervalhti lähde järvelle lainkaan. Oli tapahtunut kauhea onnettomuus. Kuru-laiva oli uponnut saattajien silmien edessä. Hetken päästä isäkin soitti. Hän oli kunnossa, mutta hukkuneita oli toista sataa.³⁴⁸

³⁴⁴ Esim. Karttunen 2004, 14; Saloniemi 1994, 29; Rosengren 2005, 115; Brunow-Ruola 2001, 167.

³⁴⁵ Karttunen 2004 26.

³⁴⁶ Karttunen 2004, 55-56.

³⁴⁷ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁴⁸ Karttunen 2004, 56.

Kohtalokkaan pohjoismyrskyn jälkeen Näsijärvi tyyntyi. Syksyn hehkuva aurinko ei kirkastanut järkyttyneiden omaisten mieliä. Kurun kohtaloa surtiin pitkään.

Syystyöt maalla jatkuivat. Ignatiusten puutarhan herukat ja karviaiset oli jo poimittu ja keitetty mehuiksi. Ensimmäiset omenat oli hillottu ja kurkut säilötty. Nyt oli perunannoston aika. Syysomenat saivat vielä kypsyä rauhassa ja metsässä oli yllin kyllin puolukoita ja sieniä. Valmiit pullot ja purkit pakattiin laatikoihin ja kuljetettiin kaupunkiin Palomäentien huvilan kellarin hyllyille. Perhekin palasi kaupunkiin kouluun ja soittotunneille. Lasten elämä asettui arkisiin uomiin kesän vapauden jälkeen. Aitolahdelle jäi vain tilanhoitaja, joka saattoi syystyöt päätökseen. Olli muisteli kaupungissakin kesän kalansaaliita ja odotti seuraavaa suvea.³⁴⁹

Konsertit ja vierailut

Työ ja koulunkäynti täyttivät Ignatiusten arjen. Sunnuntai oli vierailupäivä. Silloin koko perhe lähti kyläilemään tuttavaperheen luo tai omaan kotiin Pyynikille saapui ystäviä. Perhetuttavillakin oli jälkikasvua ja samanikäiset lapset leikkivät yhdessä.³⁵⁰ Vierailua varten pukeuduttiin sievästi ja äiti muistutti mieliin, miten kylässä käyttäytyään. Aila-tyttö valmistautuu kyläilyyn pukeutuen ja äidin ohjeita kuunnellen romaanissa *Tyttölapsi*.

---äiti oli antanut pitkän luettelon ohjeita ja määräyksiä, kuinka siellä oli käyttäydyttävä. Oli niittava ja annettava kättä. Missään tapauksessa ei saanut pistää sormeaa nenään eikä hiusten juuriin. Eikä saanut kaivella korvia, vaikka kuinka olisi kutittanut.³⁵¹

³⁴⁹ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁵⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁵¹ Pennanen 1992, 17-18.

Määräykset koskivat myös tätä odotusaikaa, kun isä ja äiti pukivat ja Aila oli jo valmis. Ei saanut liata uutta pukua eikä ennen lähtöä saanut leikkiä eikä teuhata, ei saanut syödä eikä juoda, ettei puvulle olisi räiskähtänyt maitoa tai voileipä päätynyt ylösalaisin syliin!

Hän yritti heilutella jalkojaan aikansa kuluksi. Hänellä oli myös uudet kengät, tietysti, vanhat kengät näyttivät aivan rumilta ja hassuilta kun oli uusi puku päällä.

Ja niin Ailalle oli ostettu ruskeat varsikengät, joissa oli napitus, ja niitä pukiessa ja riisuessa tarvittiin nappikoukku, jonka avulla napit saatiin auki ja kiinni. Se oli vaikeata, äidin täytyi auttaa. Nyt ne kuitenkin oli saatu jalkaan ja puku oli yllä ja tukka aukaistu ja kammattu, ja sitten äiti oli muistanut että korvat ja kaula olisi pitänyt pestä ensin.. Äiti pesi hyvin varovasti kaulan sienellä ettei olisi räiskynyt puvulle. Korvat Aila sai pestä itse, mutta olkapäille levitettiin pyyhe siksi aikaa. Kädet kannatti pestä joka tapauksessa vasta viime hetkellä, kyllä se tiedettiin, äiti sanoi.³⁵²

Tavallisesti pikkupojat Olli ja Matti leikkivät keskenään ja isommat lapset tapasivat koulussa luokkatovereitaan. Muiden perheiden lapsia tavattiin sunnuntaivierailuilla. Pyynikillä asui paljon lapsia, mutta heidän kanssaan Ignatiuksen lapset eivät leikkineet.³⁵³ Ignatiuksilla oli iso talo ja oma piha, harrastukset, sukulaiset ja perhetuttavat. Kesällä lapsilla oli ihan omaa aikaa ja vapautta, mutta silloin he olivat maalla.

Ignatiukset rakastivat musiikkia ja kävivät innokkaasti konserteissa. Tampereella vieraileviin solisteihin Elvi Ignatius halusi tutustua henkilökohtaisesti. Kielitaitoisena, sivistyneenä naisena ja Pariisissa opiskelevan nuoren viulistin äitinä hän oli oivallinen emäntä ulkomaisille muusikkovieraille. Uuteen huvilaan Pyynikille kelpasi kutsua kuuluisuusiakin illalliselle tai yöpymään.³⁵⁴

³⁵² Pennanen 1992, 18-19.

³⁵³ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁵⁴ Karttunen 2004, 23.

Erityisen ihmeellinen oli se ilta 1920-luvun alkupuolella, kun Tampereella konsertoivat viulisti Adolf Busch ja pianisti Rudolf Serkin.³⁵⁵ Vanhimmat lapset Anja ja Lassi varmaan pääsivät konserttiin vanhempiensa kanssa. Nuoremmat jäivät kotiin, tietenkin. Konsertti oli upea, Tampereella harvinaisen tasokas. Ehkä Anja kuunteli Beethovenia silmät ummessa musiikkiin eläytyen, Lassi ihmetteli Buschin jousikäden sulavuutta ja Elvi-äiti näki mielessään omat lapsensa tulevaisuuden konserttilavoilla.³⁵⁶

Ignatiukset olivat kutsuneet Adolf Buschin ja Rudolf Serkinin konsertin jälkeen luokseen illalliselle.³⁵⁷ Elvi, Anja ja Lassi varmaan kiiruhtivat konsertista suoraan kotiin ehtiäkseen perille ennen vieraita. Pentti Ignatius jäi odottamaan soittajia, varasi vuokra-auton ja johdatti vieraat Pyynikille. Matkalla Pentti Ignatius kiitti konsertista, kyseli miesten kiertueesta ja kertoi Tampereen olevan teollisuuskaupunki, vähän kuin Manchester Englannissa.

Auto pysähtyi portille ja kuljettaja nousi avaamaan oven matkalaisille. Pentti Ignatius johdatti seurueen portille ja ylös portaita. Sisäkkö oli ovella vastassa. Hän oli vaihtanut ruudullisen arkimekkonsa mustaan leninkiin. Leningin päällä oli pieni valkoinen esiliina ja päässä tavanomaisen huivin sijasta valkoinen hilkka.³⁵⁸ Sisäkkö auttoi päällysvaatteet miesten yltä ja vei takit naulakkoon. Elvi-rouva tuli toivottamaan vieraat tervetulleiksi. Hän kiitti lämpimästi konsertista ja kertoi perheensä olevan hyvin iloinen saadessaan viettää illan musiikin mestarien seurassa. Lassi ja Anjakin tulivat tervehtimään vieraita, mutta pikkulapset olivat jo yläkerrassa nukkumassa.

Vieraat johdatettiin alahallista avoimien pariovien läpi saliin. Salin päädyssä oli iso ikkuna ja pitkällä seinällä kaksi pienempää. Ikkunoihin oli ripustettu valkoiset välipitsien somistamat verhot. Seiniä peitti tummasävyinen

³⁵⁵ Karttunen 2004, 23.

³⁵⁶ Esim. Busch, Adolf (1891 - 1952), <http://www.naxos.com/artistinfo/bio1543.htm> Luettu 1.2.2008.

³⁵⁷ Karttunen 2004, 23.

³⁵⁸ Hartman 2006, 50.

kukkatapetti ja lakattua lautalattiaa värikkäät, kuviolliset villamatot. Katto oli valkoiseksi rapattu. Salia lämmitti korkea, vaalea kaakeliuuni.³⁵⁹

Vieraat huomasivat salissa flyygelin ja lupasivat soittaa myöhemmin jotain. Flyygelin takana seinällä oli suvun muotokuvia ja vieressä jykevä kukkapylväs, jonka päällä kasvoi rehevä palmu. Toisen pylvään päälle oli sijoitettu pieni veistos, kaareksi taipunut naisfiguuri.³⁶⁰

Elvi-rouva kehotti vieraita istuutumaan ja seurue asettui ikkunaseinälle sijoitetulle kaarevaselkäselle sohvalle ja kaareviin nojatuoleihin pyöreän pöydän ympärille.³⁶¹ Vieraat varmaan kertoivat matkasta Suomeen ja viimeaikaisista konserteistaan. Elvi ja Pentti Ignatius keskustelivat vieraiden kanssa sujuvasti saksaksi.³⁶² Lassi oli jo oppinut yhteiskoulussa aika lailla kieltä, mutta Anjan puhe oli vielä kankeaa. Ihmeellistä, miten kuuntelijatkin vähitellen ymmärsivät keskustelusta yhä enemmän.

Pian sisäkkö työnsi ruokasaliin johtavat liukuovet auki. Pöytä oli katettu. Ignatiukset vieraineen nauttivat keittäjän valmistaman illallisen keskustelun jatkuessa vilkkaana. Rudolf Serkin oli vain viisi vuotta Lussia vanhempi ja nuorukaiset saattoivat löytää yhteisiä keskustelunaiheita.³⁶³ Ehkä Adolf Busch oli kiinnostunut Suomen musiikkielämästä, mahdollisesti lasten viuluopinnoistakin. Jean Sibeliukselta varmaan vaihdettiin jokunen sana.

Illallisen jälkeen palattiin saliin. Anja ja Lassi esittelivät vieraille ikkunalaudalle ja sen alle matalalle hyllylle pinottuja nuotteja ja miehet innostuivat.³⁶⁴ Nuori Serkin istuutui flyygelin ääreen ja Adolf Busch tarttui

³⁵⁹ Kuvat 14 ja 15; TOK Työselitys 4-5, 17.

³⁶⁰ Kuva 14.

³⁶¹ Kuva 15.

³⁶² Karttunen 2004, 23.

³⁶³ Esim. Biography of Rudolf Serkin. http://www.kennedy-center.org/calendar/index.cfm?fuseaction=showIndividual&entitY_id=3800&source_type=A
Luettu 1.2.2008.

³⁶⁴ Kuva 14.

viuluunsa. Musiikki täytti talon. Välillä miehet tutkivat nuotteja polvillaan lattialla, sitten taas soittivat. Yön tullen Beethovenin sonaatit nukuttivat Anjan ja Lassin uneen.³⁶⁵

Onnellisia perhetapahtumia

Lokakuun alkupäivinä vuonna 1921 Elvi Ignatius kulki hiljalleen huoneesta toiseen. Väsytti ja olo oli tukala. Hän oli raskaana ja synnyttämisen aika olisi pian.

Elvi oli 36-vuotias neljän lapsen äiti.³⁶⁶ Hän oli valmistautunut synnytykseen ja hän osasi odottaa parasta ja pahinta. Olihan yksi hänen lapsistaan jo kuollut.³⁶⁷ Valtaosa tamperelaisista ja osa naapurikuntalaisistakin syntyi muutaman korttelin päässä Mariankadulla kaupungin synnytyslaitoksella. Sairaala oli vielä uusi, edellisellä vuosikymmenellä rakennettu, ja siellä synnyttäjän apuna oli ammattinsa osaavia kättilöitä ja lääkäreitä. Mutta ahdasta synnytyslaitoksella oli.³⁶⁸ Ehkä Elvin mielessä kummittelivat myös edellisen vuosisadan synnytyslaitokset, joissa tarttuvat taudit levisivät kohtalokkaasti äiteihin ja lapsiin.³⁶⁹ Elvi Ignatius ei menisi kaupungin synnytyslaitokselle. Kotona oli tilaa ja palvelijat auttaisivat synnytyshuoneen järjestämisessä. Elvi palkkaisi yksityiskättilön ja synnyttäisi vauvan omassa kodissaan.³⁷⁰

Alkusyöksyllä Elvi teki valmisteluja. Hän otti yhteyttä hyvään kättilöön, ehkä samaan naiseen, joka oli auttanut häntä edellisissäkin synnytyksissä.

Makuuhuone oli siivottu ja Pentin vuode oli muutettu alakerran herranhuoneeseen. Vuodevaatteet oli tuuletettu, tampattu ja harjattu. Seinät oli

³⁶⁵ Karttunen 2004, 24.

³⁶⁶ Karttunen 2004, 310-311.

³⁶⁷ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁶⁸ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 117; Keskinen ym. 2005, 20-22.

³⁶⁹ Helsti 2000, 324.

³⁷⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006.

pyyhitty, lattia ja huonekalut pesty. Lakanat oli liotettu, haudottu, hierottu, keitetty, huuhdeltu, kuivattu auringonvalossa, mankeloitu ja silitetty. Makuuhuoneessa oli valmiina vedenpitävää kangasta sänkyyn laitettavaksi, puhdistettua pumpulia ja pesuvateja sekä alusastia.³⁷¹ Vauvaa varten oli huoneeseen tuotu kori, pesusoikko ja hoitopöytä kaappeineen, pienine vaatteineen ja kapaliinoineen. Elvi Ignatius oli varmasti saanut tarkat ohjeet kättilöltä ja ehkä itsekin tutustunut *Kotiliesi*-lehdessä ja perheenemännille tarkoitetuissa oppaissa annettuihin neuvoihin. Kaikkialla korostettiin puhtautta.³⁷²

Tiistaina 4. lokakuuta Elvi tunsu synnytyksen alkavan. Ensin piti soittaa kättilölle ja sitten Pentille. Vanhemmat lapset oli toimitettava pois kotoa, ehkä sukulaisten tai tuttavien luo.³⁷³ Kättilö valkoisissa vaatteissaan saapui nopeasti ja tarttui heti työhön. Ensitöikseen hän laittoi Elvin kylpyyn. Ammeessa lämpimässä vedessä synnyttävä puhdistui ja rentoutui. Sitten valmistettiin synnytyksivuode ja kättilö desinfioi työvälineensä. Lysolin tuoksu levisi taloon.³⁷⁴

Elvi synnytti terveen poikavauvan. Lapsi kastettiin isänsä mukaan Pentiksi, mutta häntä kutsuttiin Olliksi. Olli kasvoi ja kehittyi. Hän ratsasti puuhevosella ja hiihti Pyynikin rinteillä, hän kävi koulua ja kesällä kalasti. Ollista tuli ylioppilas ja agronomi. Hän lähti sotaan ja palasi. Vuonna 1946 Ollin häitä vietettiin Palomäentien huvilan salissa.³⁷⁵

Hääpäivänä ruokasalin valkoisella liinalla peitettyä pöytää koristivat kukat ja kynttilät. Aterialla morsiuspari istui pöydän päässä, vanhemmat heidän lähellään ja pappi pöydän keskivaiheilla.³⁷⁶ Viisitoista vuotta aiemmin samassa salissa oli vietetty Ollin sisaren häitä. Anja Ignatius ja Veikko Lagus vihittiin sunnuntaina 5. huhtikuuta vuonna 1931. Morsiusparin vihki Ignatiusten

³⁷¹ Helsti 2000, 325, 327.

³⁷² Helsti 2000, 334.

³⁷³ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁷⁴ Helsti 2000, 325, 327.

³⁷⁵ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁷⁶ Kuva 10.

perheystävä Tampereen tuomiorovasti K.H. Seppälä. Lassi-veli soitti Toivo Kuulan Häämarssin. Samana iltana hääpari nousi Tampereen asemalla yöjunaan ja seuraavana aamuna nuorikko saapui uuteen kotiinsa Vuoksenniskalle.³⁷⁷

Joulu

Joulun jokavuotiset askareet alkoivat itsenäisyyspäivän jälkeen. Elvi-rouva ja keittäjä suunnittelivat joulunalusajan töitä. Elvi ja Pentti pohtivat lahjoja. Mitä viime vuonna annettiin? Mitä lapset tarvitsevat? Lapset harjoittelivat koulussa kuusijuhlaohjelmaa ja tekivät käsitöitä pukinkonttiin. Ja odottivat joulua!

Ensin keittäjä suolasi kinkun. Hän keitti vettä suuressa kattilassa ja lisäsi joukkoon suolaa. Välillä hän pudotti kattilaan raa'an perunan. Suolaa oli riittävästi, kun peruna pysyi pinnalla. Jäähtyneeseen liemeen keittäjä upotti kylmässä vedessä huuhtomansa kinkun, laittoi päälle kannen ja vielä kiven painoksi. Kinkku sai olla suolavedessä kylmässä kellarissa kaksi viikkoa.³⁷⁸ Sitten liotettiin lipeäkala.

Ensimmäinen jouluun liittyvä tuoksu tuli lipeäkalasta. Se ostettiin kuivana, ikään kuin halkoina, joita liotettiin kylmässä eteisessä. Haju oli ensin kuvottava, sitten siihen tottui. Me lapset emme tietenkään lipeäkalasta pitäneet. Mitta se oli varma merkki: joulun lähestyminen oli huomattu.³⁷⁹

Piparkakkujen tuoksussa joulu oli taas vähän lähempänä. Keittäjä leipoi monenlaisia pikkuleipiä ja kakkuja ja joulun alla lapsetkin pääsivät keittiöön. Eija ja Sirkka-Liisa sitoivat eteensä essut ja päähänsä liinaset, pikkupojat oli puettu samanlaisiin polvihousuihin ja neulepaitoihin. Ollillakin oli pieni

³⁷⁷ Karttunen 2004, 79.

³⁷⁸ Reinilä ym. 1909, 186.

³⁷⁹ Brotherus 1982, 51.

esiliina, mutta Matin neule taisi tahraantua taikinaan. Tyttöillä oli omat taikinakulhot ja pojilla iso yhteinen.³⁸⁰ Valmiit leivonnaiset suljettiin purkkeihin ja kannettiin komeroon ruokasalin perälle odottamaan joulua.³⁸¹

Ignatiukset muistivat joululahjoin oman perheen ja palvelijoiden lisäksi tuttavია ja apua tarvitsevia. Jouluaattona vuonna 1919 Pentti Ignatius lähti viemään joulutervehdyksiä ja poikkesi rehtori Tiirilän luona. Joulupäivänä Kaarlo Tiirilä istuutui tapansa mukaan kirjoituspöydän ääreen ottaen esiin päiväkirjansa. ”Eilen illalla saapui insinööri Ignatius luokseni ja toi joululahjaksi koulumme orkesterille 200:- ja Turvalalle 1000:-”, kirjoitti Tiirilä.³⁸² Turvalassa hoivaa vailla olevat köyhät kansakoululapset saivat ilmaisen ruoan pientä työntekoa vastaan.³⁸³

Eila Pennasen romaanissa *Tyttölapsi* Pätösen perhe viettää joulua huvilassaan Elianderin niemellä. Perhe on juuri muuttanut Puutarhakadulta Tampereen keskustasta Pyhäjärven rannalle lähelle tehdasta, isän työpaikkaa. Huvila ei ole uusi ja hieno kuten Ignatiusten huvila, mutta iso se on. Perhe on jouluateriaalla.³⁸⁴

Voileipäpöydän lajit olivat aivan samat kuin ennenkin, vaikka jatkuvasti puhuttiin pulakaudesta. Keittiöstä tulvaili kinkun haju, mutta kinkkua saataisiin vasta sitten kun livekala oli syöty. Niin se oli aina.

Mutta tänä jouluna oli jotain uutta. Aila oivalsi, että pikkulapsi, joka lepäsi Kaarinan sylissä joulupöydässä, antoi uuden vivahteen juhlaan. Jeesus-lapsi? Hän meni aivan hämilleen sitä ajatellessaan. Se oli tavallaan jotain herttaista, mutta samalla siitä tuli vaivautunut olo. Kun hän ei vielä kukaan tiennyt kuinka lapset tulivat tähän maailmaan. Tulivatko ne siitä kun vihittiin ja pappi lausui säädetyt sanat. Ei se siitä voinut johtua koska naimattomatkin naiset saivat lapsia. Mutta mitä se sitten oli?

³⁸⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006; Kuva 16.

³⁸¹ Lehtonen 2006, 144; TKRA Asuinrakennuksen piirustukset.

³⁸² Tiirilä 2005, 211.

³⁸³ Elo 2003, <http://www.uta.fi/koskivoimaa/arki/1900-18/kansakouluc.htm> Luettu 22.11.2007.

³⁸⁴ Pennanen 1992, 279.

Hän tunsu ahdistusta vielä kun hän kokoili lautaselleen herkkuja: kuorittuja höyryäviä perunoita, sardiinia ja silliä ja yhden ohuen lohiviipaleen. Sitten kun hän alkoi syödä, hänen mielensä keveni ja häntä alkoi naurattaa.³⁸⁵

Äiti vaihtoi lautaset, ja kaikki paitsi isä ottivat livekalaa ja valkoinen kastike oli tasaista ja kiiltävää. Pippuri ja suola kiersivät pöytää, ja kaikki väittelivät, oliko parempi levittää ensin kastike, ja pippuri ja suola sen päälle, vai päinvastoin.

Kun livekala oli syöty, päästettiin helpotuksen huokaus, sillä kukaan ei pitänyt siitä, ja äiti sanoi: -Aarne, nosta sinä kinkku keittiöstä pöytään. Aarne nousi heti ja meni äidin kanssa keittiöön. Hän tuli sieltä isoa vatia kantaen, ja kinkku oli ruskea ja kiiltävä ja tuoksui hyvältä. Kaikki sanoivat ”ooh!” kun Aarne lähestyi pöytää ja äiti raivasi pöydästä tilaa kinkulle.

-Eno leikkaa sitten kinkun, Aarne sanoi päättäväisesti. Mutta isä kieltäytyi: -Leikkaa sinä, minulla kädet vapisevat. Sitä vastausta Aarne oli odottanutkin. -Onko tämä veitsi terävä? Aarne kysyi tarkastellen paistiveistä. -Näyttää olevan. Sitten hän leikkasi taitavasti tasavahvaisia siivuja kinkusta, jossa oli paksu rasvakerros, ja jakoi jokaiselle sopivan kokoisen palan, ison tai pienen.

Ja sitten ne taas alkoivat puhua edessä olevasta lamasta. Isän mielestä pelottava tekijä oli se että vuoden sato oli osoittautunut tavattoman huonoksi. Viljaa oli ostettava ulkomailta. Keväällä tulisi puute siemenviljasta.

Jälkiruokana oli kuten ennenkin luumukiisseliä ja kermavaahtoa. Kermavaahtoa oli tänä jouluna myös erikseen kastikemaljassa. Ei vielä ollut talouspulaa, Aila ajatteli hiljaa mielessään.³⁸⁶

Jouluna oli herkkuja yllin kyllin. Heikki Brotherus on muistellut herrasväen elämää Helsingissä 1920-luvulla ja hänen mukaansa uusi joulun edellistä parempi. ”Joulukinkku ilmestyi aina pöytään, samoin iänikuinen lipeäkala. Riisiryynejäkin oli pulavuosisista huolimatta.”³⁸⁷ Ignatiuksetkin söivät

³⁸⁵ Pennanen 1992, 279-280.

³⁸⁶ Pennanen 1992, 281-282.

³⁸⁷ Brotherus 1982, 52.

jouluna ainakin lipeäkalamia ja kinkkua ja jälkiruoaksi riisipuuroa.³⁸⁸ Lisäksi tarjottiin varmasti peruna- ja lanttulaatikkoa sekä vihreitä herneitä.³⁸⁹

Aterian jälkeen Ignatiukset siirtyivät saliin. Aitolahdelta tuotu kuusi tuoksui metsältä ja joululta ja sen oksille ripustetut hopeanauhat kimalsivat kynttilöiden valossa. Viereisellä pöydällä tuoksui hyasintti.³⁹⁰ Äiti oli kai hankkinut kotia koristamaan uudenaikaisen joulukukan.³⁹¹ Pian hyasintin ja havujen tuoksuun sekoittui kahvin tumma tuoksu. Kahvin kanssa tarjottiin luumutorttuja. Tortut olivat ihania, mutta lapset odottivat jo lahjoja. Pieni Ollikin tiesi, että lahjoja säilytettiin komerossa ruokasalin takana, pöytäliinojen ja piparipurkkien joukossa.³⁹²

- No, missäs se joulupukki viipyy? isä kysyi katsoen kelloaan. Hän oli tietysti sopinut jonkun tehtaan työnjohtajan tai laitoshmiehen kanssa, että se hakisi lahjat ja tulisi koputtamaan oveen. Kyllä kai se tulisi, kun olisi juotu kahvit.

Aila sai tehtäväkseen jakaa lahjoja ja hän sai itse enemmän kuin kukaan muu. Arne ja Kaarina olivat kumpikin käärineet hänelle pakettiin kirjan. Toinen oli Marion suosikit, toinen oli Pollyanna. Kumpaakaan hän ei ollut lukenut, ja hän oli hyvillään. Amerikantädiltä hän sai silkkisukat.--- Muut lahjat olivat sitten sellaisia: hammasharja ja kampa, villahousut ja kesähattu, pukukangas ja pyjama.³⁹³

Lapset avasivat innoissaan lahjapaketteja. Lassilla oli tumma puku ja solmio, tytöillä ruutuhameet ja palmikot. Äiti seurasi lasten puuhia pitäen sylissään virkattuun villapeittoon käärittyä vauvaa.³⁹⁴

Joulun jälkeen saapui kirje Anjalta, joka oli viettänyt aaton Pariisissa Aino Ackettén luona. Ensimmäinen joulu oli kova koetus 13-vuotiaalle, mutta onneksi

³⁸⁸ TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁸⁹ Esim. Lindberg 2006, 22; Brotherus 1982, 52; Karjalainen ym. 1989, 250.

³⁹⁰ Kuva 15.

³⁹¹ Karjalainen ym. 1989, 243.

³⁹² TOK Haastattelu 9.7.2006.

³⁹³ Pennanen 1992, 283-284.

³⁹⁴ Kuva 15.

sukulaiset ja tuttavat pitivät Anjasta huolta.³⁹⁵ Kotoa oli lähetetty hyvissä ajoin paketti Pariisiin.

Ah, kamala, en osaa muuta kuin olla ja ihmetellä sitä lahjojen paljoutta, sitä satumaista runsautta, mitä niitä lahjoja oli!!! Ensimmäisenä se ”pempulleen” lennättävä uutinen, että isä saapuu tänne... Entä valokuvauskone! En ikinä maailmassa, en parhaimmalla tahdollanikaan olisi voinut edes uneksia, että saisin niin ihanan lahjan. Sillähän tulee niin isot kuvat, kuinka kummalla sinä issu niin suuren ja ihanan lahjan ostit?!

³⁹⁶

Anja luetteli kirjeessä muutkin saamansa lahjat: kynsienhoitovälineet, oma kirjelakkasinetti, kynäsalkku, domino- ja tikkupelit sekä isän tekemä ”rete-rete” –pelilauta nappuloineen, kaulaketju, ompelurasia ja silkkitrikooalushame. ”Nythän minulla on aivan kaikki mitä ’hienot naiset’ tarvitsevat”, lopetti Anja kiitöksensä.³⁹⁷

Hiihto, mäenlasku ja luistelu

Talvella Ignatiuksen lapset luistelivat ja laskivat mäkeä Pyynikin rinteillä. Koko perhe hiihti.

Pirkankadun varrella nykyisen Pyynikin uimahallin kohdalla oli plassi, kenttä, jossa käytiin luistelemassa. Kirkkaana pakkaspäivänä lapset laittoivat monet jalkaansa ja lähtivät luistimien teriä kantaen plassille tai vähän kauemmas Ratinaan.³⁹⁸ Vain Anja jäi kotiin. ”Ainoa oli, että minua ei päästetty luistinradalle, olisin voinut kaatua ja loukata käteni. Siitä minä välistä olin harmissani.” Äiti varjeli pienen viulistin käsiä.

³⁹⁵ Karttunen 2004, 31-32.

³⁹⁶ Karttunen 2004, 32.

³⁹⁷ Karttunen 2004, 32.

³⁹⁸ Anttila 1995, 48; Keskinen ym. 2005, 31.

Anjankin oli lupa hiihtää ja joskus, kun keli oli oikein hyvä, koko perhe lähti yhdessä Pyynikin harjun laduille tai alas Pyhäjärven jäälle. Kaikki pukivat ylleen paksut villapaidat. Pikkupojilla oli pussihousut ja lippalakit, tytöillä hameet ja isällä villapaidan langoista neulottu lämmin myssy. Anjan päässä oli baskeri. Isäänsä pidemmäksi kasvanut Lassi otti välillä lakin pois päästään sillä hiihtäessä tuli lämmin. Taisivat isän ja Lassin silmälasitkin huurtua.

Punaposkisten pikkupoikien vaatteet olivat lumessa. He olivat varmaan tupsahtaneet lumihankeen mäkeä laskeutessaan. Hiihtolenkin päätteeksi perhe asettui kotipihassa valokuvaan. Isä seisoo huvimajan edessä, hänen vieressään on Lassi, sitten Anja, Eija, Sirkka-Liisa, Olli ja viimeisenä pienin Matti. Elvi-äiti varmaankin otti kuvan.³⁹⁹

Hiihtolenkin jälkeen sukset ja sauvat vietiin takapihan kautta kuistille. Siellä kelkkojakin säilytettiin.⁴⁰⁰ Mahtoivatko Ignatiuksen lapset laskea Pyynikin hurjimpia rinteitä?

Potkukelkkajonoissa laskettiin junana näkötornilta myös Satamakatu pitkin Laukontorille asti. Autoista ei yleensä ollut harmia, ne olivat silloin lähinnä harvinaisuuksia. Tosin kerran yksi poika laski mahakelkalla kadulle ja suoraan onnikan, linja-auton, alta kadun toiselle puolelle. Poika selvisi ihme kyllä säikähdyksellä.⁴⁰¹

Näin kerrotaan kaupunginosan rohkeimpien kelkkailijoiden laskeneen mäkeä. Palomäentien varrella vanhan soranottopaikan kohdalla oli erinomainen laskettelurinne. Harjun toisella puolella hurjapäät laskivat näkötornilta Pyhäjärven rantaan. Toverit odottelivat puolimatassa ja varoittivat, jos Tahmelan onnikka tuli. Muuta liikennettä ei ollutkaan. ”Kai mun täytyy mennä silmälääkäriin, kun joskus mielestäni joku lentää suksilla aina tässä kohtaa edestäni”, kerrotaan linja-autonkuljettajan sanoneen.⁴⁰²

³⁹⁹ Kuva 17.

⁴⁰⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006.

⁴⁰¹ Anttila 1995, 48.

⁴⁰² Anttila 1995, 22, 47.

Kesäksi maalle

Toukokuun lopulla alkoivat valmistelut. Maalle muutettiin kesäkuun alussa, heti koulujen päätyttyä.

Elvi Ignatius huolehti muutosta. Hän muistutti tilanhoitajaa kesähuvilan savupiippujen nuohoamisesta, kosteiden huoneiden lämmittämisestä ja tuulettamisesta. Muutama päivä ennen muuttoa palvelijat menivät maalle siivoamaan. Jäälohkareita oli tilattu kellariin jo talvella kovimpien pakkasten aikaan.⁴⁰³ Elvi Ignatius varmisti, että työvoimaa oli riittävästi. Aitolahdella ei ollut samanlaisia mukavuuksia kuin kaupungissa ja puutarhassa riitti työtä. Kesävieraitakin piti kestittää. Keittäjä ja sisäkkö tarvitsivat kesän ajaksi apua.⁴⁰⁴

Palomäentiellä Elvi ja palvelijat pakkasivat. Kesähuvilalla oli toki kalusteet, mutta kaikki kosteudesta kärsivä oli viisainta säilyttää talven yli kaupungissa.⁴⁰⁵ Maalle vietiin kerralla kaikki kesän mittaan tarvittava. Muuttokuormaan pakattiin liinavaatteet, matot, ryynit, jauhot, sokeri ja vähän perunoitakin, sillä uusia ei vielä ollut. Keittäjä pakkasi mukaan tyhjiä pulloja ja purkkeja, joihin loppukesällä säilöittäisiin vuoden sato. Lapset pakkasivat omat lelunsa ja kirjansa. Koululaiset ottivat mukaan soittimensa ja kasviprässinsä.⁴⁰⁶

Carola Sandbackan romaanissa *Ellen Llewellyn* tamperelainen tehtailijaperhe muuttaa maalle kesänviettoon. Ellen-rouva valvoo perheen muuttoa.

Joka kesä heti koulun loputtua Cohnbergit muuttavat maalle. Ellen valvoo itse muuttoa, ja keittiössä Tyyne käärii laseja, porsliineja ja ruokailuvälineitä sanomalehtipaperiin. Selma pakkaa valmiit paketit isoihin puulaatikoihin ja ne raahataan vaivalloisesti ulos ja hilataan ylös lavalle, jossa on jo iso pino

⁴⁰³ Esim. Rosengren 2005, 27, 121.

⁴⁰⁴ TOK Haastattelu 9.7.2006; Karttunen 2004, 26, kuvaliite.

⁴⁰⁵ Rosengren 2005, 83.

⁴⁰⁶ Esim. Rosengren 2005, 27, 121; Saloniemi 1994, 29.

patjoja ja huopia Tyynen henkilökohtaisessa valvonnassa edellisenä päivänä huolellisesti tuuletettuina. Yhdessä nurkassa seisovat Ellenin ruukkukasvit ja keittiön pelargoniat, ja Ellen sanoo tavalliseen tapaansa, että taivas varjelkoon sitä joka unohtaa varoa minun kukkiani. Kaikkein suurin vaiva on pianon saamisessa ulos ja ylös lavalle, ja säännöllisesti joka vuosi Leopold sanoo, että tämä on viimeinen kerta kun piano otetaan mukaan. Lapset saavat pakata omat tavaransa pahvilaatikoihin, ja pikku Anna auttaa Leopold Engelbrektiä tunkemaan laatikkoon kaksi isoa nallea ja purjeveneeseen ja antaa omasta laatikostaan auliisti tilaa veljen pilkukkaalle pallolle. Elinin ja Elisabetin laatikot täyttyvät nykyisin etupäässä vaatteista ja kauneudenhoitoaineista, ja Elin pakkaa mukaan pukevan uimalakkinsa, joka herätti oikeutettua huomiota uimarannalla viime sunnuntaina. Pikku Anna haluaa edelleenkin ottaa mukaan lempikirjansa ja muutamat tärkeimmät nukkensa. Kaikki eivät mahdu ja hän petaa loput vaatekomeroon ja sanoo niille hyvää yötä. Pikku Anna sanoo myös: ”Mamma tulee ihan varmasti takaisin”, ja sulkee sitten omatunto soimaten komeron oven.⁴⁰⁷

Muuttopäivänä oli satamassa Näsijärven rannalla vilskettä. Tampereen herrasväki lastasi muuttokuormiaan vuorolaivoihin. Kaikki lähtivät kesänviettoon maalle.⁴⁰⁸ Muutaman päivän kuluttua palvelijat palasivat Palomäentielle siivoamaan kaupunkikodin perusteellisesti. Huonekalut suojattiin lakanoilla auringonvalolta ja pölyltä, matot rullattiin ja valaisimet käärrittiin harsoon.⁴⁰⁹

Vuodesta toiseen muutettiin maalle samalla tavalla samaan aikaan. Viimeisen kerran Elvi Ignatius valvoi pakkaamista, muuttokuorman lastaamista ja siivoamista Palomäentien huvilassa vuonna 1950. Kuusi vuotta aiemmin hän oli jäänyt leskeksi. Lapset olivat aikuistuneet ja muuttaneet pois lapsuudenkodistaan. Elvi ei halunnut jäädä yksin suureen huvilaan. Talo myytiin ja Elvi Ignatius muutti Helsinkiin lähelle lapsiaan ja lastenlapsiaan.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Sandbacka 1996, 170-171.

⁴⁰⁸ Saloniemi 1994, 29.

⁴⁰⁹ Esim. Brunow-Ruola 2001, 166; Rosengren 2005, 26, 121.

⁴¹⁰ TOK Haastattelu 9.7.2006.

Marraskuisena tiistaipäivänä vuonna 1950 johtaja Yrjö Järvinen perheineen muutti kaupungin keskustasta Hallituskadulta tilavaan huvilaan Pyynikille.⁴¹¹

6. PORVARISPERHE

Syksyllä 1919 muuttaessaan Tampereen keskustasta Kuninkaankadulta vasta rakenteilla olevaan huvilakaupunginosaan Pyynikille Ignatiukset olivat osa kansainvälistä virtausta. He jättivät taakseen ahtaana, meluisana ja rappiollisena pidetyn keskikaupungin. Pyynikillä elämä olisi rauhallista, perhekeskeistä ja luonnonläheistä. Tampereella Ignatiukset olivat ensimmäisten joukossa, mutta muualla Euroopassa ja Helsingissäkin porvaristo oli jo löytänyt huvilakaupunginosat.⁴¹²

Porvariston edustavat kerrostaloasunnot kaupungeissa täyttivät seuraelämän vaatimukset. Huonejärjestys sääтели asukkaiden liikkumista, kohtaamisia ja kosketuksia. Joihinkin huoneisiin lapset eivät päässeet lainkaan, osaa huoneista käytettiin vain juhlassa - arkena niihin ei ollut asiaa.⁴¹³ Huviloiden suunnittelua niin Pyynikillä Tampereella kuin Kulosaressa Helsingin edustalla ja Djursholmissa Tukholmassakin ohjasivat toisenlaiset ihanteet: perhe-elämä, vapaampi seuraelämä, musiikki, lukeminen, käsi- ja puutarhatyöt.⁴¹⁴ Hyvän kodin ja hyvän asuinympäristön ajateltiin vaikuttavan ihmisessä, perheessä tai koko kansassa piilevien hyvien ominaisuuksien kehittymiseen. Kodin merkityksen korostaminen heijasti uskoa kodin kasvattaviin, jalostaviin ja kohottaviin ominaisuuksiin. Eräs kohottava ominaisuus oli taiteellisuus: talossa tuli olla tilaa taiteiden harrastamiseen ja kohottavan rakennuksen saattoi suunnitella vain arkkitehti.⁴¹⁵

⁴¹¹ TOK Talonasukasluettelo.

⁴¹² Esim. Paulsson 1953; Kolbe 1988.

⁴¹³ Saarikangas 2002, 143-144, 147.

⁴¹⁴ Paulsson 1953, 95-113; Kolbe 1988, 52.

⁴¹⁵ Kolbe 1988, 57-59.

Ignatiusten elämäntapa muuttui heidän muuttaessaan keskustan kerrostalosta Pyynikille tilavaan ja parhailla mukavuuksilla varustettuun huvilaan. He arvostivat aiemminkin perhettä, musiikkia ja luontoa, mutta nyt koti, elämän keskus, suorastaan julisti näitä arvoja ja ihanteita. Modernissa ja terveellisessä kodissa oli juokseva vesi, viemäriputket, kylpyhuone ja isot ikkunat. Talon aurinkoisin huone oli lastenhuone. Se oli suuri, lähes salin kokoinen. Sali oli toki edustava, mutta ennen muuta mukava ja koko perheen käytössä. Siellä perhe yhdessä harrasti ”kohottavaa” musiikkia. Parvekkeet, kuistit ja huvimaja yhdistivät huvilan puutarhaan ja luontoon.

Ignatiusten huvila myös rajoitti liikkumista ja erotteli asukkaita. Yksityisimmät huoneet olivat yläkerrassa. Alahalli oli riittävän näyttävä ja tilava vieraiden vastaanottotilaksi. Isän liikututtavat pääsivät hallista suoraan herranhuoneeseen ja muut vieraat saliin ja ruokasaliin. Palvelijoiden huone oli yläkerrassa ja heidän alueensa oli täysin erillään muista tiloista. Lapsetkin saivat oleskella salissa, ainakin flyygelin äärellä, mutta herranhuoneeseen he pääsivät ainakin harvoin ja vain isän luvalla.

Orvar Löfgrenin mukaan Ruotsissa koti oli porvaristolle näyttämö, missä perhe esitteli hyvinvointiaan ja sosiaalista asemaansa. Samanaikaisesti koti oli yksityisalue, pakopaikka. Koti sekä erotti asukkaat ulkomaailmasta että lajitteli vierailijoita ja asukkaita tiettyjen periaatteiden mukaan.⁴¹⁶

Ignatiuksillekin koti oli eräänlainen näyttämö, tapa esitellä omia arvoja ja omaa asemaa. Vain vauras perhe saattoi rakennuttaa ison huvilan yhdelle kaupungin parhaista paikoista. Moderni ja hyvin varusteltu koti sopi aikaansa seuraavalle insinöörille ja uudessa huvilakaupunginosassa asui muitakin nykyaikaisia, varakkaita ihmisiä. Tilavaan kotiin oli hyvä kutsua vieraita, arvovieraitakin. Puutarha, Pyynikin metsä ja Pyhäjärvi kertoivat perheen arvostavan luontoa. Sali flyygeleineen kertoi perheen kulttuuriharrastuksista, suuren ja talon

⁴¹⁶ Löfgren 1979, 105, 107.

valoisimman huoneen antaminen lapsille puolestaan lapsimyönteisyydestä ja perhekeskeisyydestä.

Ignatiusten koti kertoi myös kohtuullisuudesta ja käytännöllisyydestä. Koti oli mukava ja riittävän edustava. Salin flyygeli oli arvokas, mutta matot ja verhot kevyet ja kodikkaan oloiset. Arkkitehtuuriltaan huvila on maltillinen. Birger Federleyn valinta talon suunnittelijaksi ei 1910-luvun lopulla ollut rakennustaiteellisesti kunnianhimoinen valinta, vaan pikemminkin varma ja käytännöllinen. Hän oli jo tehnyt kaupungissa pitkän uran ja Pentti Ignatius tunsu hänet hyvin oman tehtaansa Kutomateollisuuden laajennusten suunnittelijana. Sisällissodan läheisyys saattoi osaltaan vaikuttaa rakennuksen toteutukseen: vuonna 1919 Tampereella korjattiin kiivaasti sodassa vaurioituneita rakennuksia. Ignatiusten huvila oli ensimmäisiä uudisrakennuksia sodan jälkeen.⁴¹⁷

Koti kertoi perheen asemasta ja arvomaailmasta ja se oli perheen elämän keskipiste syksystä kevääseen. Kotona nukuttiin, tehtiin työtä ja nautittiin kaikki ateriat. Kotona oltiin yhdessä perheen kanssa ja tavattiin ystäviä ja tuttavuuksia. Kotona synnyttiin, juhlittiin syntymäpäiviä ja avioiduttiin. Kodissa oli koko elämä. Kesän ajaksi koti suljettiin, peiteltiin huppuihin ja lukittiin. Herrasväelle muutto kesänviettoon huvilalle oli itsestänselvyys, osa säädynmukaista elämäntapaa. Kesäkuussa kaupunkiasunnollaan nähty porvarisperhe olisi herättänyt kummastusta muiden porvarien keskuudessa.⁴¹⁸

Kevään vaihtuessa kesäksi Pyynikki ensin tyhjensi asukkaista ja sitten täyttyi lomaviettäjästä. Pyynikille oli kaupunkilaisten virkistykseksi rakennettu puisto. Siellä oli näkötorni, kahviloita, polkuja ja uimala hyppytorneineen. Niistä nauttivat kesäpäiviään kaupungissa viettävät työläiset. Ignatiuksille Pyynikin harju oli maisema ikkunoiden takana.

⁴¹⁷ Kts. Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998.

⁴¹⁸ Brunow-Ruola 2001, 166.

Porvariston elämän tärkeitä arvoja olivat työ ja ahkeruus. Omaisuus ja työnteko määrittivät porvaristoa suhteessa muihin luokkiin. Aatelismiehen arvoa työ alensi. Aatelisto omisti omaisuutta, mutta porvaristo hankki sitä. Työläiset puolestaan tekivät ruumiillista työtä, toisin kuin porvaristo. Porvaristolla oli selkeä näkemys elämänurasta ja elämän päämääristä. Uran luomisesta tuli keskeinen tavoite ja keino yhteiskunnalliseen nousuun.⁴¹⁹

Porvaristo halusi tehdä selvän eron sekä toimeentuloaan ja moraalittomaan vanhaan aateliin että sivistymättömään kansaan korostamalla omaa kunnollisuuttaan ja korkeaa moraaliaan. Porvariston mielestä juuri ne ominaisuudet oikeuttivat heidän asemansa yhteiskunnan johdossa.⁴²⁰

Äkkiä kuului portilta mekastusta. Iso liuta rikkaruohoja yritti tunkeutua pihalle, mutta punajuuret ja porkkanat pitivät porttia kiinni niin äkäisinä, että naama punoitti.

- Mitä hälinää sieltä kuuluu? kauhisteli ruusu.

- Sanokaas muuta, sanoi rouva punajuuri, mutta me kyllä torjumme mokomat kuokkavieraat. Roskaväkeä, rääsyläisiä! Jos ne saavat vähänkin jalansijaa, niin niistä on pääsemättömissä!

- Samaa mieltä ollaan, huusivat kaikki keittiöpuutarhan kasvit.

- Mitä nyt taas, kirkuivat rikkaruohot, kukkia mekin ollaan, ei yhtään huonompia kuin ruiskaunokki, joka siellä röyhistelee.

Silloin ryntäsivät ohrantähkät paikalle. – Miten uskallatte verrata itseänne ruiskaunokkiin, ne huusivat. – Me kunnioitamme häntä niin, että puolustamme häntä vaikka henkemme uhalla.⁴²¹

Elsa Beskow kuvasi lapsille porvaristoa ja työväenluokkaa tähän tapaan vuonna 1914. Rikkaruohoissa ja työläisissä näytti olevan jotain samaa - molemmat olivat vilttejä ja uhkaavia. Porvarislasten kuva työväenluokasta ei ollut vain uhkakuva vaan myös vastakohta, jonka avulla rakennettiin omaa identiteettiä. ”Toiset” ovat yhtä mustia kuin me olemme valkoisia, yhtä

⁴¹⁹ Amberg 2003, 21.

⁴²⁰ Löfgren 1979, 34.

⁴²¹ Beskow 2002, 16.

karkeita kuin me olemme hienostuneita, yhtä laiskoja kuin me olemme ahkeria.⁴²²

- Kas niin, sanoi ruusu. – Rauhoittukaa! Tällainen riita, ja vielä juhannusaattona, pahoittaa mieleni. Edes kerran vuodessa on voitava olla sovussa.

- Jospa te istuisitte ojentöyräällä puutarhan ulkopuolella, sanoi ruusu rikkaruohoille. – Sieltä näkee ja kuulee yhtä hyvin kuin täältä. Jos kukaan ei häiritse juhlaa, lähetän pikku Poimulehdet tuomaan teille virvokkeita. Herra Ohdake, suostutteko vartioimaan porttia?

- Mielihyvin, sanoi Ohdake ja teki kunniaa kiväärillään. – Se, joka pullikoi, joutuu tekemisiin minun kanssani. Niin oli rauha maassa ja kilpalaulanta voi alkaa.⁴²³

Ruotsissa puutarhakasvit ja rikkaruohot ratkaisivat ristiriitansa rauhanomaisesti mielipahalla uhkaamalla ja hyvätapaisesti virvokkeita tarjoamalla. Suomessa ristiriidat kärjistyivät. Ohdake ei tehnyt kiväärillään kunniaa.

Ruotsissa ja vähitellen Suomessakin tilanne kuitenkin muuttui: yleinen ja yhtäläinen äänioikeus toteutui ja voimasuhteet yhteiskunnassa kääntyivät työläisten hyväksi.⁴²⁴ Jonas Frykmanin ja Orvar Löfgrenin mukaan Ruotsissa alkoi syntyä uusia luokkarajoja, joissa ei ollut kyse vain työstä ja pääomasta, siitä kuka omistaa ja kenet omistetaan. Kyse oli myös erilaisista elämäntavoista ja siitä, kenen elämäntapa kuuluu moderniin yhteiskuntaan.⁴²⁵

Pierre Bourdieun mukaan luokissa on kyse juuri elämäntavoista ja erottautumisesta. Luokkataistelu on taistelua asioiden merkityksistä. Yläluokka hallitsee hienostuneen erottelun ja ymmärtää esteettisen kokemuksen itseisarvon. Keskiluokka tavoittelee yläluokan elämäntapaa, mutta pikemminkin erottuakseen kuin kokeakseen esteettistä nautintoa.

Työväenluokan elämäntapa perustuu välttämättömyyteen. He arvostavat sitä,

⁴²² Frykman & Löfgren 1985, 28.

⁴²³ Beskow 2002, 16-17.

⁴²⁴ Frykman & Löfgren 1985, 130.

⁴²⁵ Frykman & Löfgren 1985, 132.

minkä he joka tapauksessa joutuvat valitsemaan.⁴²⁶ Aterialla yläluokka arvostaa kaunista kattausta, hyviä pöytätapoja ja hienostuneita ruokalajeja. Välttämättömyyteen perustuvassa elämäntavassa tärkeämpää on täysi vatsa pienin kustannuksin.⁴²⁷

Suomessa sisällissota oli vielä kovin lähellä 1920-luvulla. Porvaristo tiesi paikkansa ja piti siitä kiinni. Oma paikkaa määriteltiin paitsi suhteessa työväestöön, myös suhteessa keskiluokkaan ja toisiin porvareihin. Ignatiukset asuivat paremman väen Pyynikillä. He eivät asuneet keskiluokkaisella Pyynikintorilla vaan porvarillisella Palomäentiellä, sen porvarillisemmassa itäpäässä. Tavallisesti tamperelaisäidit synnyttivät lapsensa Pyynikillä kaupungin synnytyssairaalassa, mutta Ignatiuksen lapset syntyivät kotona. Valtaosa suomalaislapsista aloitti opintensä kansakoulussa, mutta Ignatiuksen lapset opiskelivat yksityisessä oppikoulussa ja sitä ennen yhteiskoulun valmistavilla luokilla.

Pyynikkiläiset ovat muistelleet lapsuutensa leikkejä kaduilla, piholla ja metsissä yhdessä muiden kaupunginosan lasten kanssa.

Kaikki tunsivat Pyynikillä toisensa. Lapset kulkivat pihasta pihaan, eikä heidän riitoihinsa aikuisia yleensä sotkettu mukaan. Hyvätapaisiksi kasvatetut Pyynikin lapset olivat toisinaan alakynnessä, kun Pispalasta tai Punakylästä saapui joukko riidanhaluisia poikia uhoamaan.⁴²⁸

Pispalassa ja Punakylässä asui työläisperheitä. Ignatiuksen lapset eivät leikkineet edes pyynikkiläislasten kanssa. He viettivät aikaa keskenään ja perhetuttavien seurassa.

Perheideaali oli osa nousevan porvariston valtapyrkimyksiä. Porvarillisessa perheessä lapsille korostettiin perheen yhteenkuuluvuutta, vanhempien

⁴²⁶ Bourdieu 1984.

⁴²⁷ Bourdieu 1984, 6.

⁴²⁸ Anttila 1995, 47.

auktoriteettia, sukuyhteyttä ja perheylpeyttä.⁴²⁹ Puolisoiden keskinäiselle rakkaudelle perustuva avioliitto ja perhe olivat keskiluokkaisia ja porvarillisia ihanteita, jotka vähitellen nostettiin yleisiksi ihanteiksi ja yleispäteviksi avio- ja perhe-elämän normeiksi.⁴³⁰

Arja-Liisa Räisänen mukaan suomalaisessa keskustelussa esiintyi 1880-luvulta lähtien käsitys sukupuolten yhdenvertaisuudesta, yhtäläisistä kansalaisoikeuksista ja kansalaisvelvollisuuksista. Nöyrän perheenemännän ihannetta ei hyväksytty. Naisen kansalaisvelvollisuus oli olla moderni perheenemäntä: monipuolisesti sivistynyt ja yhteiskunnallisesta asemaltaan miehen kanssa tasavertainen. Uuden perheenemännän elämäntehtävä oli olla äiti, vaimo ja lastenkasvattaja. Miehen velvollisuus oli turvata perheen taloudellinen toimeentulo.⁴³¹ Porvarisperheen kotirouvalla oli hyvin vähän taloudellista vastuuta ja vaurauden merkki oli, ettei rouvan tarvinnut tehdä käytännön töitä. Porvarisrouvan rooli ei kuitenkaan ollut passiivinen.⁴³²

Elvi Ignatius oli moderni perheenemäntä, sivistynyt ja yhteiskunnallisesta asemaltaan miehen kanssa tasavertainen, kuten Arja-Liisa Räisänen kansalaisperheenemännän määritteli. Elvi Ignatius kantoi vastuun kodista, perheestä ja palvelijoista. Vastuu koski käytännöllisiä asioita kuten lasten- ja kodinhoitoa, mutta vielä tärkeämpi oli vastuu lasten kasvatuksesta, kodin sivistyksestä ja perheen moraalista, lasten saattamisesta hyvinä pidetyille elämän urille. Pentti Ignatiuksen vastuulla oli talouden ja sen myötä säädynmukaisen elämän turvaaminen.

Monissa lapsuudenkuvauksissa isä on etäinen hahmo, jota kunnioitetaan, pelätään ja arvostetaan. Isä on ankara mutta oikeudenmukainen. Isällä oli tärkeä roolinsa ulkomaailmassa, kotona hän lepäsi tai oikein hyvällä tuulella

⁴²⁹ Hellspång 1974, 273.

⁴³⁰ Frykman & Löfgren 1979, 79-87.

⁴³¹ Räisänen 1995, 199-201.

⁴³² Hellspång 1974, 274.

olleessaan puuhaili lasten kanssa.⁴³³ Pentti Ignatius ei ollut ankara tai etäinen isä ainakaan Anja-tytölle. Anja sai joululahjaksi isän itse tekemän pelilaudan nappuloineen ja kiitoskirjeessä Anja kutsui isää hellän leikkisästi issuksi. Isän omaan huoneeseen lapset eivät saaneet mennä. Herranhuone olikin huvilan ainoa kokonaan lapsilta kielletty alue. Se kertoo isän arvovallasta ja isän kunnioittamisesta sekä ennen muuta isän työn kunnioittamisesta. Isää ei saa häiritä, tärkeitä papereita ei saa sotkea.

Porvarisperheiden lapsille työ oli abstrakti käsite. Isä lähti työhön aamulla salkku kainalossaan. Työ oli jotain suurta ja tärkeää, mikä kuului tulevaisuuteen, jotain, mihin valmistauduttiin olemalla ahkeria koululaisia. Työläisperheissä työ oli konkreettisesti läsnä varhaislapsuudesta lähtien. Kaikkien tuli tuoda rahaa taloon, mitä varhemmin sen parempi. Kun porvarislapset tekivät työtä, kyse ei ollut taloudellisesta vaan moraalista tarpeesta.⁴³⁴

Porvarislasten kasvatuksen peruskivi oli näkemys elämästä urana.⁴³⁵ Äidin tärkein tehtävä oli lasten elämänuran edistäminen. Elvi Ignatius teki kaikkensa lastensa tulevaisuuden tähden. Kun lapsi sai kokeesta huonon numeron, tivasi äiti opettajalta selitystä. Päiväkirjassaan hän arvioi lasten koulumenestystä ja omaa jaksamistaan koulunkäynnin kannustajana. Lasten musiikinopiskeluun äiti osallistui koulunkäyntiäkin innokkaammin. ”Ei siitä olisi mitään tullut ilman äitiä”, muisteli Anja myöhemmin.⁴³⁶

Vain 13-vuotiaan Anjan saattaminen Pariisiin, opettajan löytäminen ja asunnon etsiminen oli varmasti Elvi-äidin oman elämänuran suurimpia saavutuksia. Mutta ei äidin työ siihen päättynyt. Anja oli opiskellut jo vuosia ulkomailla, kun äiti sanomalehteä lukiessaan huomasi pienen uutisen, jonka mukaan Tukholmassa filharmonikkoja johti kapellimestari Bruno Walter. Äiti tilasi

⁴³³ Löfgren 1979, 97-98.

⁴³⁴ Frykman & Löfgren 1985, 109-110, 112.

⁴³⁵ Löfgren 1979, 35.

⁴³⁶ Karttunen 2004, 24.

empimättä puhelun Tukholmaan ja vakuutti Walterin tyttärensä lahjakkuudesta. Anja matkusti Walterin luo ja sai kapellimestarilta suosituskirjeen Carl Fleschin oppilaaksi Berliiniin. Äiti jatkoi työtään tiedottamalla asiasta tamperelaiseen *Aamulehteen*.⁴³⁷

Porvarisperhe muistutti perheyritystä. Isä oli yhtiön hallituksen puheenjohtaja, äiti toimitusjohtaja ja palvelijat työntekijöitä. Työtä tehtiin lasten tulevaisuuden tähden, perheen parhaaksi.

Olli Ignatiuksen mukaan palvelijat olivat perheenjäseniä. He osallistuivat perheen elämään ja olivat kaikkialla mukana. Pienen pojan elämässä he varmasti olivat koko ajan läsnä. Vanhempien suhde palvelijoihin oli erilainen. Heillekin palvelijat olivat läheisiä ja hyvin tärkeitä, mutta myös työntekijöitä, joita opetettiin, ohjattiin, valvottiin ja arvioitiin. Jos porvariskoti oli näyttämö, kuten Orvar Löfgren on kirjoittanut, palvelijat olivat näyttämöestareita. He elivät perheen elämää kulissien takana ja tekivät mahdolliseksi esityksen nimeltä *Porvarisperhe*. Työ oli vaativa. Palvelijan tuli tuntea herrasväen tavat ja hallita talon työt sekä talvella kaupungissa että kesällä maalla. Aplodit annettiin pääosien esittäjille isälle, äidille ja lapsille.

Tätä tutkielmaa tehdessäni olen tutustunut Ignatiuksen perheeseen. Olen saanut seurata läheltä tamperelaisen porvarisperheen elämää 1920-luvulla. Nyt tiedän, miten Ignatiukset viettivät talvisia sunnuntaipäiviä, mitä syötiin päivälliseksi ja mistä pöydässä puhuttiin. Tiedän, miten koti oli sisustettu, millaisia ihmisiä tässä talossa asui ja millaista elämää he elivät. Samalla on herännyt uusia kysymyksiä. Millaista oli palvelijoiden elämä porvarisperheessä? Entä miten Palomäentien huvila, sen asukkaat ja siellä vietetty elämä ovat muuttuneet vuosikymmenten saatossa?

⁴³⁷ Karttunen 2004, 56-57.

EPILOGI: HUVILAN UUDET ASUKKAAT

Marraskuu oli kylmä ja hämärä. Elvi Ignatius käveli huoneesta toiseen, katseli ja muisteli. Voiko siitä olla jo yli kolmekymmentä vuotta? Silloin kaikki oli uutta, omaa perhettä varten tehtyä. Nyt talo näytti kuluneelta. Jäljellä oli pakkauslaatikoita, muutama tuoli ja huonekalujen jättämät läikät tapeteissa. Elvi Ignatius oli 65-vuotias ja hän oli asunut tässä talossa lähes puolet elämästään. Pian hän muuttaisi pois. Talo ei enää ollut koti.

Kului muutama viikko ja Palomäentien huvila oli taas täynnä touhua. Pihassa oli kuorma-auto ja talon avoimissa ovissa kuljettiin edestakaisin huonekaluja ja muuttolaatikoita kantaen. Marraskuun loppupuolen tiistai vuonna 1950 oli Järvisen muuttopäivä. Olipa mukava päästä keskustasta Hallituskadulta omaan taloon Pyynikille! Olihan talo vanhanaikainen, ei edes keskuslämmitystä, mutta tilaa oli runsaasti ja sijainti erinomainen. Johtaja Yrjö Järvisen ja Armi-rouvan tyttäret Ulla-Maija ja Raija olivat opiskelijoita. Kotiapulainen Lyyli ja vuokralainen Erkki muuttivat taloon perheen mukana.⁴³⁸

Yrjö Järvinen sai asua huvilassaan vain vuoden päivät ja pian tyttäretkin muuttivat muualle. Leski Armi ja Lyyli asuivat huvilassa vuokralaisten kanssa. Vuokralaisia olikin vuosien mittaan paljon. Jotkut viipyivät talossa pitkään, toiset vain muutaman kuukauden. Helmikuussa vuonna 1960 Armi Järvinen sairastui. Onneksi kotisairaanhoidtaja muutti Palomäentien huvilaan Armin avuksi. Marraskuun lopulla Armi Järvinen kuoli.⁴³⁹

Järvisen tyttäret eivät Pyynikin huvilaan muuttaneet. Heillä oli omat kotinsa Karstulassa ja Karhulassa. Taloa vuokrattiin opiskelijoille, konttoristeille ja kampaajille, toisinaan kokonaisille perheille. Apteekkari Hannelius asui samalla kadulla muutaman korttelin päässä. Rapistuvaa taloa ja vaihtuvia

⁴³⁸ TOK Talonasukasluettelo.

⁴³⁹ TOK Talonasukasluettelo.

vuokralaisia katsellessaan hän mietti rakennuksen mahdollisuuksia. Mittavalla remontilla talosta saisi oikein edustavan. Heinäkuussa vuonna 1965 apteekkari ja rouva Hannelius lapsineen muuttivatkin uuteen kotiin.⁴⁴⁰ Suurten uudistusten jälkeen vanha talo oli jälleen upea ja uudenaikainen. Pieniruutuisista ikkunoista oli luovuttu ja kaakeliuunit purettu. Alahallin peiliovet oli korvattu tammisilla laakaovilla. Tarjoiluvälikästä oli tehty apukeittiö ja ruokasaliin kuljettiin nyt suoraan keittiöstä. Vanhasta pesu- ja leivintuvasta tuli sauna ja saunan pesuhuoneeseen kaivettiin kastautumisallas.⁴⁴¹

Hanneliuksen teini-ikäiset lapset iloitsivat isosta talosta koulujen ja kaupungin keskustan lähellä. Talossa kävi paljon vieraita ja juhlat olivat hauskoja. Nykyäänkin talossa käy vieraita ja useamman kerran on joku vieraistamme katsellut hämmentyneenä ympärilleen, miettinyt, muistellut ja huomannut käyneensä samassa talossa ennenkin. Hanneliuksen nuorten juhlissa!

Kesällä 1971 Hanneliukset vuokrasivat huvilan Haarlan paperitehtaan toimitusjohtajan edustusasunnoksi. Pekka Haarlan perhe kotiapulaisineen asui talossa kuuden vuoden ajan.⁴⁴² Haarlat nauttivat omasta pihasta ja Pyynikin mäntymetsästä kuistilla istuskellen. Shaalit ja värikkäistä villalangoista virkatut ponchot lämmittivät Artekin puutarhatuoleihin käpertyneitä naisia.⁴⁴³ Sisältä huvila oli vaalea ja avara. Seinät oli päällystetty lastulevyllä ja korkeiden huoneiden katot laskettu alemmas. Niin kodista tuli viihtyisämpi ja lämmityskuluissa säästettiin. Uunejahan ei enää ollut ja öljy oli kallista. Salin sohvaryhmät oli sijoitettu samalla tavalla kuin Ignatiusten aikaan, mutta kalusteet olivat koristeellisempia, kullanhohtavia ja kiiltävin kankain verhoiltuja. Joulukuusi oli samassa paikassa kuin 1920-luvulla.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ TOK Talonasukasluettelo.

⁴⁴¹ TKRA Muutospiirustus.

⁴⁴² TOK Talonasukasluettelo.

⁴⁴³ Kuva 18.

⁴⁴⁴ Kuva 19.

Syksyllä 1977 Palomäentien huvilaan muuttivat Berglundit. Varatuomari Heikki Berglundilla ja toimitusjohtaja Lea Berglundilla oli neljä pientä lasta, joista nuorin ei ollut vielä vuottakaan. Ensimmäisen kerran tässä talossa ei asunut kotiapulaista ja ensimmäisen kerran talon rouvalla oli oma ammatti.⁴⁴⁵

Yksitoista vuotta myöhemmin talvella 1988 huvilaan muutti jälleen uusi perhe. Yläkerran valoisasta lastenhuoneesta tuli kuvataiteilija Raimo Kanervan ateljee. Kaisa Kanerva oli tekstiili-insinööri ja Noora-tyttö koululainen. Vanhempi Elisa opiskeli jo muualla.⁴⁴⁶ Vaaleanpunainen villiviinien peittämä huvila oli romanttinen ja salaperäinen taiteilijakoti. Kanervat hankkivat vanhoja huonekaluja huutokaupoista. Salissa oli suuri pohjalaissänky, katossa lyhtyjä ja seinillä taiteilijaystävien teoksia. Saliin rakennettiin talkootyönä tumma jättimäisen vinoneliön koristama puukatto.

Vuoden kuluttua Kanervien ilo uudesta kodista peittyi suruun. Noora kuoli 16-vuotiaana. Isä teki surutyötä omalla tavallaan. Hän etsi purkutaloista vanhoja kaakeliuuneja. Nyt vuonna 1919 rakennetun huvilan ruokasalissa on 1800-luvun lopun tummanvihreä kertaustyylinen uuni ja salissa ja hallissa jugenduunit. Keittiöönkin, leivinuunin paikalle, Raimo Kanerva muurasi kaakeliuunin. Suru kuolleesta lapsesta ei koskaan katoa, mutta aikanaan arki tulee takaisin. Lopulta juhlakin. Kanervien luona tamperelaiset taiteilijat, taiteen ystävät ja taiteilijaelämästä viehtyneet keskustelivat – mistäpä muusta kuin taiteesta ja elämästä.

Aikanaan Kaisa Kanerva jäi yksin suureen huvilaan ja päätti luopua siitä. Me olemme asuneet täällä kahdeksan vuoden ajan.

⁴⁴⁵ TOK talonasukasluettelo.

⁴⁴⁶ TOK talonasukasluettelo.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Eeva Hirvensalon kokoelmat, Helsinki

Valokuvakokoelma

Johanna Pohtolan (os. Haarla) kokoelmat, Helsinki.

Valokuvakokoelma

Pentti Ignatiuksen kokoelmat, Helsinki

Valokuvakokoelma

Tampereen kaupungin rakennusvalvontaosaston arkisto (TKRA), Tampere

Asuinrakennuksen piirustukset

Asuinrakennuksen piirustukset tontille N:o 4, 7:ssä
kaupunginosassa Tampereella. Federley, Birger 1919.

Muutospiirustus

Tontti 4/100/VII/ Tampere. Tähtinen, Jaakko 1965.

Tekijän omat kokoelmat (TOK), Tampere

Haastattelu 9.7.2006

Haastateltavat Olli Ignatius, Pentti Ignatius, Tiina Ignatius ja
Eeva Hirvensalo. Haastattelija Leena Vaahtera.

Kirje

Rakennuttajan pojanpojan Jaakko Ignatiuksen 3.1.1996 talon silloisille asukkaille kirjoittama kirje.

Talonasukasluettelo

Kortteli n:o 106. Tontti n:o 4 VII kaupunginosassa. Palomäentie n:o 3.

Työselitys

Työselitys kahta huvilarakennusta varten tonteille N:o 3 ja 4, 7:ssä kaupunginosassa Tampereella. Federley, Birger 1919.

Kopio.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Aikasalo, Päivi 2004: *Alli Wiherheimo. Uranaisen sydän*. Otava. Helsinki.

Alapuro, Risto 1985: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Valkonen, Tapani, Alapuro, Risto, Alestalo, Matti, Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom (toim.) *Suomalaiset – Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Neljäs painos. WSOY. Porvoo.

Amberg, Anna-Lisa 2003: *”Kotini on linnani” – kartano ylemmän porvariston omanakuvana. Esimerkkinä Geselliuksen, Lindgrenin ja Saarisen suunnittelema Suur- Merijoki vuodelta 1904*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 111. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

Anttila, Tupu 1995: *Pyynikki. Tampereen helmi*. Tampereen kaupunginosat –julkaisusarja VII. Pyynikin asukasyhdistys r.y. ja Tampereen kaupunki. Tampere.

Beskow, Elsa 2002: *Kukkaisjuhla*. Gummerus. Helsinki.

Bourdieu, Pierre 1984: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.

Brotherus, Heikki 1982: *Seurapiiri. Ihmisiä, tapoja, miljöötä*. Weilin & Göös. Espoo.

Brunow-Ruola, Marjo 2001: *Hélène ja Augusta. Porvariston elämää Turussa 1870-1920*. Otava. Helsinki.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979: *Den kultiverade människan*. Liber Läromedel. Lund.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1985: *På väg – bilder av kultur och klass*. Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (toim.) *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Liber Förlag. Lund.

Haapala, Pertti 1986: *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Suomen Historiallinen Seura ja Osuuskunta Vastapaino. Helsinki ja Tampere.

Hartman, Synnove 2006: *Lujat siteet*. Kilkki, Minna (toim.) *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.

Hellspång, Mats & Löfgren, Orvar 1974: *Land och stad: svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*. Liber. Lund.

Helsti, Hilikka 2000: *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

-I-N 1927: *Esiintymisen ja käyttäytymisen taito*. T. Yliluoman kustannuksella. Tampere.

Jutikkala, Eino 1979: *Tampereen historia 3: Vuodesta 1905 vuoteen 1945*. Tampereen kaupunki. Tampere.

Kaivanto, Kirsi 2001: *Mercato – kauppaa hallissa. Tampereen kauppahalli 1901-2001*. Tampereen museoiden julkaisuja nro 59. Tampereen museot. Tampere.

Karjalainen, Sirpa, Korhonen Teppo & Lehtonen J.U.E. 1989: *Uusi ajantieto*. WSOY. Porvoo.

Karttunen, Antero 2004: *Anja Ignatius – Sibeliuksen tulkitsija*. WSOY. Porvoo.

Kauppalehti – Tampereen numero 1914. Kauppalehti. Helsinki.

Keskinen, Jouni, Peltola, Jarmo & Suodenjoki, Sami 2005: *Tamperelaiset – tehdaskaupungin väestö, alue ja asuminen 1918-1940*. Tampereen museoiden julkaisuja 79. Tampereen museot. Tampere.

Kilkki, Minna (toim.) 2006: *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.

Kirveennummi, Anna & Räsänen, Riitta 2000: *Suomalainen kylä kuvattuna ja muisteltuna.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 777. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Kivinen, Paula 1982: *Tampereen Jugend. Arkkitehtuuri – taideteollisuus.* Otava. Helsinki.

Knuuttila, Maarit 2006: *Pappilan hätävara – vieraanvaraisuuden taidosta.* Kustannus Oy Arkki. Helsinki.

Kolbe, Laura 1988: *Kulosaari – unelma paremmasta tulevaisuudesta.* Kulosaaren Kotiseuturahaston Säätiö. Helsinki.

Kotitonttu 1924: Pyykinpesun apuneuvoja. *Kotiliesi.* N:o 10. WSOY. Porvoo.

Laakso, Arvi 1986: *Tampereen kaupungin musiikkitoimen historiikkeja.* Tampereen kaupunki. Tampere.

Lagerlöf, Selma 1906: *Peukaloisen retket villihanhien seurassa.* Suomentanut Juhani Aho. Ruotsinkielinen alkuteos Nils Holgerssons underbara resa 1906. WSOY. Porvoo.

Lahtinen, Rauno 2006: *Saippuaa!: Puhtauden ja kauneuden historiaa mainoksissa.* Atena. Jyväskylä.

Laiho, Irja 2006: Evakosta apulaiseksi. Kilkki, Minna (toim.) *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.

- Lappi, Hilikka 2006: *Elämäni onnellisin aika*. Kilkki, Minna (toim.) *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.
- Lehtonen, Irma 2006: Aija. Kilkki, Minna (toim.) *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.
- Lepistö, Vuokko 1996: *Joko teillä on primuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle*. Historiallisia tutkimuksia 181. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Lindberg, Ann-Sofi 2006: Hilikka ja Aino. Kilkki, Minna (toim.) *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.
- Löfgren, Orvar 1979: *Känslans förvandling: Tiden, naturen och hemmet i den borgerliga kulturen*. Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar. *Den kultiverade människan*. Liber Läromedel. Lund.
- Miettinen, Seija 1990: *Me Finlaysonilaiset*. Tampereen kaupungin museolautakunnan julkaisuja 26. Tampereen kaupungin museot – Pirkanmaan maakuntamuseo. Tampere.
- Mukala, Jorma 1999: *Metso, Voima, Tuulensuu. Tampereen arkkitehtuuria*. Tampere-Seuran 89. julkaisu. Tampere-Seura ry. Tampere.
- Nikula, Riitta 1989: *Asemakaavoitus vuosisadan vaihteessa*. Sarajas-Korte, Salme (toim.) *Ars – suomen taide 4*. Otava. Helsinki.

- Nortamo, Hj. 1921: *“Rojohoppe” viimene reis: uussi raumlaissi jaarituksi.* WSOY. Porvoo.
- Olsoni-Quist, Anna 1924: Kahden viikon aamiais- ja päivällissuunnitelmat. *Kotiliesi.* N:o 20. WSOY. Porvoo.
- Paljakka, Maija-Liisa 2006: Perheenjäsenestä virkanaiseksi. Kilkki, Minna (toim.) *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.
- Paulsson, Gregor 1953: *Svensk stad. Del 2 – Från bruksby till trädgårdsstad.* Andra tryckningen. Studentlitteratur. Lund.
- Peltonen, Ollimatti 2006: *As Oy Koulukatu 16. Kaakinmaa – Pyynikki. 100 vuotta Tampereen sydämessä.* Asunto-osakeyhtiö Koulukatu 16. Tampere.
- Pennanen, Eila 1988: *Kulmatalon perhe.* Toinen painos. WSOY. Porvoo.
- Pennanen, Eila 1992: *Tyttölapsi.* WSOY. Porvoo.
- Puputti, Maria 1924: Mikä on pölynimijän tarkoitus? *Kotiliesi.* Helmikuun ensi numero. WSOY. Porvoo.
- Raevuori, Yrjö 1954: *Suomen Trikoo.* Suomen Trikoo Oy-Ab. Tampere.
- Rajala, Panu 1988: Viitteitä ja selityksiä. F.E. Sillanpää. *Kootut teokset 2. Hurskas kurjuus ja kansalaissodan kirjoitukset.* Otava. Helsinki.
- Rantanen Tuula 1970: Tamperelaisten maalaustaideharrastukset vuosina 1898-1919. *Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia 6.* Tampereen Historiallisen Seuran julkaisuja 11, s. 316-353.

Rantanen, Tuula 1998: Tampereen Taideyhdistys sata vuotta. *Tammerkoski 1998:4*, s. 12-15.

Reinilä, Edit, Calonius, Sofie & Krank, Valma (toim.) 1908/1909: *Kotiruoka. Keittokirja kotia ja koulua varten*. Toinen painos. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.

Rislakki, Ensio 1936: *Suomen Trikoon ja sen edeltäjien vaiheet*. Suomen Trikooteollisuus Oy. Tampere.

Roos, J.P. 1985: *Elämäntapaa etsimässä*. Tutkijaliitto. Helsinki.

Rosengren, Carola 2005: *Kesäksi Ruissaloon!* Turun maakuntamuseon julkaisuja 8. Kulttuurihistoria. Turun yliopisto. Turku.

Ruusukallio, Pekka (toim.) 1998: *Näsijärven Purjehdusseura - Näsijärvi Segelsällskap 1898-1998*. Digiprint Finland Oy.

Räisänen, Arja-Liisa 1995: *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920*. Bibliotheca Historica 6. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Saarikangas, Kirsi 1993: *Model Houses for Model Families – Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. Studia Historica 45. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Saarikangas, Kirsi 2002: *Asunnon muodonmuutoksia – puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 860. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Sallinen, Terttu 1996: *Vie männessäs – tuo tullessas. Palvelusväkeä 1920- ja 1930-luvun Viipurissa*. Karjalan Kirjapaino Oy. Lappenranta.

Saloniemi, Marjo-Riitta 1994: Kesäpäivä huvilalla. Saloniemi, Marjo-Riitta (toim.) *Herrasväen kesäretki – kesänviettoa Tampereen seudulla sata vuotta sitten*. Tampereen museoiden julkaisuja 32. Tampere.

Sandbacka, Carola 1996: *Ellen Llewellyn*. Suomentanut Kaarina Ripatti. Ruotsinkielinen alkuteos Ellen Llewellyn 1995. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.

Seppovaara, Juhani 2004: *Muistojen markkinoilla. Sinivalkoisen arjen klassikot*. Otava. Helsinki.

Setälä, Martta 2006: Syntynyt työtä tekemään. Kilkki, Minna (toim.) *Kotiapulaiset. Muistoja sadan vuoden ajalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanelämäkuvauksia 69. Miina Sillanpään Säätiön julkaisuja. Helsinki.

Sillanpää, F.E. 1923/1988: Hiltu ja Ragnar. Kertomus kahdesta ihmislapsesta. *Kootut teokset 2. Hurskas kurjuus ja kansalaissodan kirjoitukset*. Otava. Helsinki.

Sinisalo, Uuno 1944: *Tampereen Teknillinen Seura 1893-1943. Tekniska Klubben i Tammerfors*. Tampereen Teknillinen Seura. Tampere.

Suomen liikemiehiä – Affärsmän i Finland 1930. I osa A-L. Suomen Kauppa ja Teollisuus Oy. Helsinki.

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998. Tampereen kaupungin ympäristötoimen kaavoitusyksikön julkaisuja 2/98. Tampereen kaupungin ympäristötoimen kaavoitusyksikkö. Tampere.

Tampereen Puuvillateollisuus Osakeyhtiö vuosina 1899-1924. Tampereen Puuvillateollisuus Osakeyhtiö. Tampere.

Tampereen yhteiskoulu 1895-1962. Tampereen yhteiskoulu. Tampere.

Tiirilä, Paul 2005: *Rehtorin päiväkirjat. Tampereen yhteiskoulun rehtori Kaarlo Tiirilän päiväkirjoista 1893-1936 koottua.* Tampereen yhteiskoulun säätiö. Tampere.

Ulkuniemi, Seija 2005: *Valotetut elämät. Perhevalokuvan lajityyppiä pohtivat tilateokset dialogissa katsojien kanssa.* Acta Universitatis Lapponiensis 80. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Voionmaa, Väinö 1935: *Tampereen kaupungin historia. IV osa: Tampereen uusin historia.* Tampereen kaupunki. Tampere.

Wolonen, Eero-Matti 1997: *Lapsuuteni Tampere 1920-luvulla. Tammerkoski 2/1997.*

Wäre, Ritva 1989: *Arkkitehtuuri vuosisadan vaihteessa.* Sarajas-Korte, Salme (toim.) *Ars – Suomen taide 4.* Otava. Helsinki.

Åström, Sven-Erik 1957: *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier I stadens inre differentiering 1810-1910.* Helsingfors stads publikationer 6. Helsingfors.

Digitaalinen aineisto

Biography of Rudolf Serkin. http://www.kennedy-center.org/calendar/index.cfm?fuseaction=showIndividual&entitY_id=3800&source_type=A Luettu 1.2.2008.

Busch, Adolf (1891 – 1952). <http://www.naxos.com/artistinfo/bio1543.htm> Luettu 1.2.2008.

Elo, Salla 2003: Kansakoulut: vapaa-aika ja asutustoiminta. *Koskesta voimaa.* <http://www.uta.fi/koskivoimaa/arki/1900-18/kansakouluc.htm> Luettu 22.11.2007.

Elo, Salla 2003: Oppikoulut. *Koskesta voimaa.* <http://www.uta.fi/koskivoimaa/arki/1900-18/oppikoulu.htm>. Luettu 27.4.2007.

Hokka, Jenni 1999-2006: Selkkauksia ja onnettomuutta. *Koskesta voimaa.* <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1927c.htm> Luettu 22.11.2007.

Jokela, Miina 2000-2001: Kaupungin tapahtumia vuonna 1920. *Koskesta voimaa.* <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1920b3.htm> Luettu 22.11.2007.

Keskinen, Jouni 1999-2006: Kuru-laivan onnettomuus 7.9.1929. *Koskesta voimaa.* <http://www.uta.fi/koskivoimaa/liikkuminen/1918-40/kuru3a.htm> Luettu 22.11.2007.

Kesävuori, Saara 2003: *Oidipus oli mies. Psykohistoriallinen elämäkerta Eila Pennasesta vuoteen 1952 saakka.* <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5671-8.pdf> Luettu 22.11.2007.

Kokko, Heikki 2001: Tampereen Kauppaseura. *Koskesta voimaa*.
<http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/kseura1.htm> Luettu 22.11.2007.

Kokko, Heikki 2001: Tammerfors Konversatinosklubb – Tampereen
Konversationiklubi. *Koskesta voimaa*.
<http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/kklubi1.htm> Luettu 22.11.2007.

Kokko, Heikki 2001: Tampereen Suomalainen Klubi. *Koskesta voimaa*.
<http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/sklubi2.htm> Luettu 22.11.2007.

Kokko, Heikki 2001: Tampereen Teknillinen Seura. *Koskesta voimaa*.
<http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/ttseura1.htm> Luettu 22.11.2007.

Koskesta voimaa 1999-2006. <http://www.historia.tampere.fi/> Luettu
22.11.2007.

Leppänen, Jarno 2000-2001: 150-vuotias Tampere laman kynnyksellä.
Koskesta voimaa. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1929.htm>. Luettu
21.2.2007.

Määttä, Sinikka 2003: Osuuskauppatoiminta poliittista kilpailua. *Koskesta
voimaa*. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/arki/1900-18/kauppae.htm> Luettu
22.11.2007.

Nurmio, Kirsi 2000-2001: Tampereen Työväen Teatteri. *Koskesta voimaa*.
<http://www.uta.fi/koskivoimaa/kulttuuri/1918-40/ttt.htm>. Luettu 22.5.2007.

Peltola, Jarmo 1999-2006: Harald Christian Jensen (1882-1953). *Koskesta
voimaa*. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/henkilot/jensen.htm>. Luettu 8.3.2007.

Peltola, Jarmo 1999-2006: Niilo Johannes Solja (1888-1967). *Koskesta
voimaa*. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/henkilot/solja.htm> Luettu 22.11.2007.

Peltola, Jarmo 1999-2006: Tehtaat ja tehdasteollisuus. *Koskesta voimaa*.
<http://www.uta.fi/koskivoimaa/tyo/1918-40/tehtaat.htm> Luettu 21.2.2007.

Peltola, Jarmo & Keskinen, Jouni 1999-2006: Omnibussit tulevat. *Koskesta voimaa*. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/liikkuminen/1918-40/bussit.htm>.
Luettu 14.3.2007.

Pyynikinlinna - Emil Aaltosen elämänvaiheita.
<http://www.pyynikinlinna.fi/museo/index.htm>. Luettu 7.3.2007.

Toivio, Hilja. Vosikan kulta-aikaa. *Koskesta voimaa*.
<http://www.uta.fi/koskivoimaa/liikkuminen/1900-18/pika-ajurit1.htm>. Luettu
15.6.2007.

Vahtikari, Tanja 2000-2001: Omaan kotiin ja sivistykseen tähtääviä
rakennushankkeita: Härmälän kaupunginosa ja uusi kirjastotalo. *Koskesta voimaa*. <http://www.uta.fi/koskivoimaa/vuodet/1925b3.htm> Luettu 22.11.2007.